UNIVERSAL
LIBRARY
OU_204603
UNIVERSAL
LIBRARY

OUP—901—26-3-70—5,000

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. T83 S24K Accession No. P.G. 2143

Author శర్మ, మున్నంగి.

Title కృష్ణవేణి. 1932.

This book should be returned on or before the date last marked below.

ప్ర స్తా వ న.

ఈ నవలవ్రాఁత నాతొలిజతనము. ౧౯౧౫ సం॥ "శ్రీశైలయాత్ర" పేర నొక నవల వ్రాసితిని. ఈ "కృష్ణవేణి" అందలినాయికయ. కథావస్తువు నదియు; సన్నివేశములు నట్లు; సంవిధానమున మార్పు లిందుఁ బెక్కులు. తొంటి "శ్రీశైలయాత్ర" లోని భాగములను బెక్కింటినిఁ దొలఁగించితిని. భాషను మఱింత దేటపఱిచితిని; బడిపిల్లలకనువుపడఁ జేసితిని.

తెలుఁగునాట నాయాజిల్లాలలో వాడఁబడు జాతీయములను గూర్చితిని. వాక్యముల ఫక్కికలను జూపితిని. చిత్తవృత్తులను జిత్రించితిని. నైసర్గికమును బోషించితిని. వ్యక్తుల సంభాషణమునకు వ్యావహారికము నాశ్రయించితిని. తెలుఁగు నిసుఁగులకు నా యీ యలఁతియూడిగమును బనివడఁజేయ వలఁతులు నిష్పాక్షికులు ఉదారులు విద్యాశాఖీయులు ప్రార్థితులు.

భారతకుటీరము,
పలూరు, ౧౫-౧-౩౭.

—మున్నంగి ... శర్మ.

కృష్ణవేణి

౧. ప్రకరణము.

సాధారణసంవత్సర మాఘ బహుళ సప్తమీ భాను వారమునాఁటి మధ్యాహ్నము ౨ గంటలకు కాకినాడ పాసెంజరు బెజవాడ రైల్వేస్టేషను చేరినది. బండినుండి పెక్కురు పెలపెల దిగినారు. కొందఱు నైజామ్ బండివద్దకుఁ బరువిడినారు. మఱికొందఱు బందరు బండిని సమీపింపఁ బఱచినారు. ఇఁకఁ గొందఱు గుంటూరుబండి దరి కురవడించు చున్నారు. అం దొక యౌవనుఁడు, కూలివాఁడు సామాను మోసికొని వెంటరా, ముసలమ్మను నడపించుకొనుచుఁ జని గుంటూరు బండిలో మూఁడవతరగతి కంపార్టుమెంటున నెక్కించి నాఁడు. మూటముల్లె సవరించి పెట్టినాఁడు; తానును గూర్చు న్నాఁడు. జేబులోనుండి ఆంగ్లగ్రంథము నొకదానినిఁ దీసి కడమ చదువనారంభించినాఁడు. అది 'టాల్స్టాయిరిసర్రెక్షన్'. ప్రయా ణికులు పెట్టెల నన్నింటి నాక్రమించుకున్నారు. అంతఁ గొంత వడికిఁ జంకల మూట లెగఁద్రోసికొనుచుఁ జేత చెంబులతో ముప్వురు ఆఁడువారు ఆబండిని దరిసినారు. వారు ఒక్కొక

పెట్టెలో నెక్కఁ బోవుచు, అందు జనము క్రిక్కిరిసియుంటచే నిరాశజెంది ప్రక్కపెట్టె కడ కేఁగుచు బండిపొడవునఁ బలుముచుఁ బాఱుచుఁ దిన్నఁగా యౌవనుఁడును ముసలమ్మయు నున్న పెట్టెకడకు వచ్చి నిలిచిరి. ఆముప్వురలోని యువతియొకర్తు తలచు స్టేషన్ వైపునకుఁదిరిగి చూచుచున్నది. మొదటిసారి గంట మ్రోఁగెను. ఆస్త్రీల యాతురతకు జాలి గొని యువానుఁడు తన యున్న పెట్టెలోఁ గూర్చుండ మని తలుపు తెఱచెను. వారు కృతజ్ఞతాసూచకదృష్టి బఱపుచు అడావుడిగ లోనికి మూట లందించి బం డెక్కిరి. వారిలోని యువతి ప్లాట్‌ఫారం వైపు కిటికీవద్దఁ గూర్చుండి తనచూపులను స్టేషను దిక్కునకుఁ బాఱఁ దఱిమినది. కడమ ఇరువురలోని ముసలమ్మ—

"మా బాబూ, నీకు వెయ్యేళ్లాయుస్సు- రక్షించావీవేళ; లేకుంటే మా గతేమయ్యేది?-" అని మేలు దలంచుచున్నది. ఈమె అఱువదేండ్ల ముదుసలి వితంతువు. ఇంక నొక వితంతువునకు ఏఁబదికి బైఁబడిన వయసు. యువతి నవయౌవనమునఁ దూగుచున్నది. పదునెనిమిది సంవత్సరముల యీడు. యువకునితో నున్న ముసలమ్మ—

"ఎక్కణ్ణుంచి వస్తున్నారండీ?" అని వారి నడిగెను. అర్ధాంశము గడపిన చిన్నముసలమ్మ—టిక్కట్లు, చిల్లరడబ్బులు పంచెచెంగున ముడివేసి రొండిని దోపుకొనుచు: "పేరాయ

వదినే, మయాన ఇబ్బందిపడుతున్నావు నీవీలాగు చగ్గాసరుదు కొని కూచో— అమ్మన్న దగ్గరగా విశ్రాంతిగాను" అని అమ్మా, మేమా అండీ?— కాకినాడనుంచి " అని జవాబిచ్చెను.

అంతలో యువతి పెద్ద ముసలమ్మను జూచి:

"పిన్నీ, నా పుస్తకం ఎక్కడెట్టారు?" అని యడిగెను.

"ఏమోనే మీనత్తాయ నడుగు" అన్నది పేరమ్మ.

యువతి స్టేషనువంకకుఁ దొంగి తొంగి చూచుచున్నది.

యువకునితోనున్న ముసలమ్మ—

"ఎందాకా అండీ?"

మీనాక్షమ్మ:— "ఎందాకానా?—ఆఁ- నేను వద్దుమొర్రో— మనం నిర్వహించలే మని గోలకెత్తాను—విన్నారా?— శ్రీశైల యాత్రింటూ పెట్టారు. ఏలా వెళ్ళుతామో! ఏలావస్తామో తెలిసిందికాదు—మాయగోల. మనదేశమా మనగోడవా?"

ముస:—"నియ్యోగులేనాఅండీ?"

"ఆఁ—కాస్తంత కొఱంత లేకుండాను."

"సరేలేండి బాగానే కుదిరింది సావాసం-ఇంటిపేరూ?"

"నాపుట్టింటారు మద్దూరువారు అత్తగారు పాలకోడే టూరు."

"పాలకోడేటివారే!--నాపుట్టింటివారమ్మ"

"మీ అత్తవారెవరండీ?"

"ఎవరైతేనేం—పేరా పెంపా? ఉన్నాడు నా కూతురి కొడుకు"—అని కండ్లనీరు గుక్కుకొనుచు—

"అమ్మా అని పిలిపించుకోటాన్కైనా దానికి పుణ్ణెం లేకపోయిందమ్మా..." అన్న దా ముసలమ్మ. యువకుఁడు ఇరువదేండ్లు దాఁటినవాఁడు. క్రాపింగులోనుండు పిలక వెళ్ల బడినది. మీసము తీసివేసినాఁడు. వేషము నాగరకతకుఁ దీసి పోలేదు. మాసిన మశూచికపుమచ్చలుండియు ముఖము అందమైనదే. కనుబొమ్మతీరు, కంటివిరివి గలవాఁడు.

యువతి లేతగులాబి పువ్వువలె నున్నది. ఆమెముఖము నకుఁ ఆ అగరుచుక్క, ఆపుష్యరాగాలచంద్రవంక బేసరి చాలును. ఆ చెవులకు కెంపులదుద్దులు రక్తినిఁ గూర్చినవి. ఆ చేతులకు మంగళూరు డైమండ్ కళావర్ గాజులు గుత్తముగా సరిపోయినవి. వలిపపు తెల్లచీరమఱుఁగుననుండి లేఁత ఊదా జాకెట్టు కన్పించుచున్నది; గడియారపుగొలుసు నే నున్నా నని మెఱయుచున్నది; వెన్ను నాశ్రయించి వ్రేలు జాఱుజడ కటి నతిక్రమించినది. ఆమె చూపు స్టేషనునకు బద్ధమయినది.

యువకుఁ డొకడు వాయువేగమున బండిని సమీపించి నాఁడు. పెట్టె పెట్టె దగ్గఱకుఁ బోయి తొంగి చూచుచు ముందునకు నడచుచున్నాఁడు. సిగరెట్టు పీల్చుటలోఁ బరాకు పడఁడు. నవనాగరకవేషము పూర్తిగ మూర్తీభవించినది. పాతికె యేండ్ల వాఁడు—రూపసి-ఇట్లీతఁడు వెదకుచుఁ గళవళ

పడుచుఁ బోవుచుండ, యువతి యాతనిఁ గనులఁ బడెను. ప్రియ మగు స్థానము వీడ నున్నప్పటి హృదయమువలె బండి అదరి ఒక్కమాఱు ముందువెనుకలకుఁ దూగెను. యువకుఁడు సత్వరన యువతియున్న పెట్టె కడకుఁ జేరుచు చిఱునగవున "అనుకున్నట్టే వచ్చారే!" అన్నాఁడు.

"ఉత్తర మందలేదే?—"అని ప్రశ్నించినది యువతి.

"అందింది కనుకనే ఆవర్ల డుచుకుంటూ పరుగెట్టుకుంటూ వచ్చాను."—

అని, లోపలికిఁ జూపు నిగుడ్చి,

"పిన్నిమాత్రమేనా ? అమ్మమ్మ రాలేదే?— ఏమిటీ అత్తయ్యకూడా వస్తున్నదీ!— చెప్పరూ!" మీనాక్షమ్మ, పేరమ్మ—ఇరువురు వికసించిన ముఖములతోఁ కిటికీ వద్దకు వచ్చినారు. మీనాక్షమ్మ తలమీఁది ముసుగు సవరించుకొనుచు—

"ఏమిరా సూర్యనారాయణా, నీవుబయల్దేరవా యేమిటీ ? ఏదీ నీపెట్టె బెడుసులూను? "—అనెను.

"నేను ఎల్లుండి బయలుదేరి వస్తా. మాఆఫీసు ఇన్స్పెక్షను ఇంకా జరుగుతూనే వుంది. రేపటితో ఆఖరు అవవచ్చు. సెలవుకి దరఖాస్తు పంపాను. సిఫారసుచేసి మంజూరు చేయిస్తానన్నాఁడు—మామేనేజరు. మీరు జాగర్తగా వెళ్లండేఁ! దూరాభారము - చలికాలం - వెళ్లేదా కొండ ప్రదేశమూ - అందులో మగతోడు లేదు!"

“ఏమిటి చేయ మన్నావు?—నీవు వస్తా వన్నధిలాసాతో ఈ ప్రయాణం తలపెట్టుకొని బయద్దేరామేకాని—అసలు ఇల్లు వదుల్తా మనుకున్నావుట్రా మగాఁడు లేకుండానూ?— మాఁయగోల— ఎన్నడన్నా విడబడి వెళ్లేవారమా ఏమన్నానా?”

“పోనివ్వండమ్మా— అయింది— బయద్దేరారు— వచ్చారు. ఇంకెందు కా గొడవ ? నేనూ మీతో రావా లని ఉత్సాహ పడ్డాను. సన్నాహంతోనే ఉన్నాను. ఏంజెయ్యను ?— తీరా సమయానికి ఇక్స్పెక్షనంటూ ఇ దొకటి తగలడింది ! సరే— అనుకుంటే ప్రయోజనం? ఎల్లా ఐనా ఎల్లుండి బయలుద్దేరటం ఖాయం; అటావలెల్లుండి యేంజేసి మిమ్మల్ని కలుసుకుంటాను గాదూ ! అథవా శివారాత్రినాఁడు పొద్దు పొడిచేవేళకైనా అందుకో లేకపోతానా ?”

“ఏమిటోబాబూ ఏంజేస్తావో ! దాని పుణ్యాన్న మీ నమ్మ రాఁబట్టి సరిపోయింది. లేకుంటే మాఁగ తేమయ్యేది! ఏమిటో దిగుల్దిగులుగావుంది- తప్పేవుసుమీ ఎల్లుండి!”

“ఇదో సూర్యనారాయణా, నిన్ను నమ్మక వెడుతున్నాం- చిక్కన పడవేయకేఁ! మీ పిన్ని ముసిల్ది; ఇఁక ఇదా దానిమొగం దానికేంపని చేతనాను? రాఁగాపోఁగా ఆడు చాకిరీకి బాడుచాకిరీకి నే, నొక్క—దాన్ని- మాఁయగోల- వాళ్ల పుణ్యమా అని వారు— మనవారే- శ్రీశైలమే వెడుతున్నారు! వాళ్లకు మేమూ, మాకు వాళ్లూను”.

"నా మాటైనా చూతురు ! వెళ్ళాలి ! ఆఫీసులో కాకితాలన్నీ ఎక్కడివక్కడే పఱిచి, బండి తప్పుతాను కామోసని పరుగున వచ్చాను. బండి కదిలే లాగుంది—కూచోండి—తూలకొడుతుంది: జాగ్రత్త సామానుగట్రి!"—అని యువతిని "జూచి—నీవేమిటే యేదో మోస్తరుగా వున్నావు?"—అని అనునయించి—

"నేను వస్తాగాదూ?—అలాంటి పిచ్చి పిచ్చి పన్లు జరుగనిస్తానను కున్నావుటే వెఱ్ఱిదానా! బెంగెట్టుకోకు!"— అని యోదార్చుచుండఁగా రెండవమాఱు గంటకొట్టినారు. గార్డు కుడిచేత ఈలవేయుచు ఎడమచేత ఆకుపసరు బావుటా విసరినాఁడు; దిక్కులు పిక్కటిలునట్లు 'కుహూ' యని కేకవైచి బండికదలెను.

"అమ్మా, నే నాగుతాను"—అన్నాఁడు సూర్యనారాయణ.

"తప్పక రావాలి సుమీ!"— అని ఉచ్చైస్స్వరమున ముసలమ్మలు పలికిరి. అంతకంతకు బండినడక నడికాఁజొచ్చెను. ఉవిద కిటికీలోనుండి చూపున కందు నందాఁక సూర్యనారాయణను జూచుచు పయంటచెఱఁగుతోఁ గన్నీరు తుడుచుకొనుచుండెను. తిరిగి చూచునంతలో శకటము కృష్ణానది వంతెన మీఁద నడచుచుండెను. ఆశకటగమనధ్వానమున ప్రయాణికుల మాటలు క్రమక్రమముగా మునిఁగిపోయినవి. వేణికలుగట్టి శాంతముగ నిర్మలవృత్తితో తాపసివలె గమ్యమునకై ప్రవహించుచున్నది కృష్ణవేణి. కొన్ని నిమిషములలో వంతెన గడచినది. తాడేపల్లి స్టేషను చేరినది.

౨. ప్ర క ర ణ ము .

బండి తాడేపల్లి వదలినది. తొలుత మనకుఁ బరిచితమైన పెట్టెలోని ఆ బ్రాహ్మణయువకుఁడు తఱచుఁ దనివోవక యువతినిఁ జూచుచున్నాఁడు. ఇతరులు తన్నుఁ గూర్చి ఏ మనుకుందురో యని కాఁబోలు అప్పు డప్పుడు తల మలఁచి కిటికీలలో నుండి బయలు చూచువాఁడు. ఆయువతి యందలి అనిర్వాచ్యమైన గుణ మేదియో ఆతనిహృదయము నాకర్షించె నని ఆకనులు తెలుపుచున్నవి. ఆగుణ మేదియో ఆతని చిత్తము నడుగవలయును. తారుణ్యమున సౌందర్యము, మధుర వీక్షణములలో మాధుర్యము, వచస్సున విపంచికారవము కాపురము చేయుచున్నవి. అట్టి యా ముద్దరాలి విలాస మేవాని నాకర్షింపదు ? ఒకొకప్పుడు పరస్త్రీనిఁ జూడఁగూడ దని ఆతఁడు తన చూపులను బలవంతముగ వెనుకకు లాగుచున్నాఁడు. అధరస్పందనమునుబట్టి యాతని మనస్సునఁ బొరలు తలంపులు తెలియ నగుచుండెను. ఆతని దృష్టి, తన చదువు గ్రంథముపై వైముఖ్యము చూపినది. నిర్వ్యాపారముగఁ బ్రొద్దుపుచ్చనేరక తోడిప్రయాణికులతో, గొంతవడి లోకాభిరామాయణమును సాగించినాఁడు. కాని మానసిక స్వభావము నెట్లు మఱల్పఁ గలఁడు ? కటాక్షములు మాత్రము దొంగపోటునఁ దటాలున ఆగమణివిలాసములం జుట్టివచ్చుచుండెడివి. ఉన్నట్టుండి ఆతనికనులలో విద్యోతమాన మగుచుం

టీన కళిక ఆఱిపోయినది. రాహువు చంద్రునిఁ బలె,-ఖేద మేదియో ఆతని నెమ్మదిం జొచ్చి మోదమును హరించి వైచినది. ఆతని ఈ హఠాత్క్లేశమునకుఁ గత మేమో !

ఆ చెలువ మనసులోని దైన్యము కనులనుండి తొంగి చూచినది. ఆతని మనస్తాపమున కిది చాలదా కారణము? బెజవాడ స్టేషనులో నీ సుందరి నూరార్చిన యువకుఁ డెవఁడు! ఈమె కాతఁ డెట్టి బంధువు! ఈమె నావరించినదీనత కేది హేతువు!-ఇట్టి శంకాతంకములచేఁ బీడింపఁ బడు చున్నాఁడు ఆ యువకుఁడు. తొలుత ఆయువిదను గాంచినపు డాతనిలో నుదయించిన శృంగార భావము ఇపుడు కరఁగి కారుణ్యమయి నది. లోన యురియాట తప్పదు. మౌనమే శరణ్యమైన దాత నికి. ఐహికవర్తకులకు మౌనమునుమిగిలిన కఠినదండనము లేదు.

౫-౪౫ నిమిషములకు బండిగుంటూరు స్టేషను జేరినది. 'కమలాఫలామ్' అని యొకఁడు, 'చుట్టా బీడీ సిగరేట్' అని మఱియొకఁడు, 'పాల్ పాలు' అని గొల్లభామ యొకతెయు, 'సోడా లెమ్నేడ్' అని ఇంకొకఁడును, 'బూందీ పకోడీ కారప్పూసా జిలేబీ లాడూ బర్ఫీ పేడా' అని గుజరాతీయుఁడును, 'మంచినీళ్ళు మంచినీళ్ళూ' అని బాపనయ్యయు ప్లాట్ ఫారముమీఁద బండి-పొడవున ఇటు నటు కేకలిడుచుఁ దిరుగు చుండిరి. దిగెడువారు దిగుచుండఁగనే ఎగబడి ఎదురెక్క-

చున్నారు కొందఱు; స్థలములేదని బండిలోనివా రదలింపఁ గోపగించి వారితో మెడపట్లకు తలబడ నున్నారు కొందఱు; కారప్పూసకై ఏడ్చుచుండు కుఱ్ఱవాఁడు బుజముమీఁద నున్నాఁడు—సందిళ్ళమూటలు జాఱి పోవుచున్నవి. చంటిబిడ్డతో భార్య నడవలేక దూరమున వచ్చుచున్నది; తాను దొరకక త త్తరపడుచు వెనుక నున్న భార్యకై తిరిగి తిరిగి చూచుచు వడి వడిగఁ బోవు చున్నాడు గృహస్థొకఁడు. రైలుబ్యాగు కుడిచేతఁ బట్టుకున్నాఁడు—ఎడమచేత కఱ్ఱతోఁ గూడ న్యూసు పేపరు మడుపు పట్టుకున్నాఁడు—జేబులో మనీపర్సు కానఁబడక తెల్లకన్నులువేసి, వెదకిన జేబులలోనే వెదకుచు, క్రింద నెక్కడనైనఁ బడియుండునా యని వచ్చిన త్రోవను నెమ్మదిగ నేల చూపులు చూచున్నాఁడు—నర్సారావుపేట ప్లీడరు కాఁబోలు! జేబులు తడువుకొని టిక్కెట్టు కనఁబడక తికమకలఁ బడుచు, డబ్బు లిచ్చి అడావుడిలో టిక్కెట్టు పుచ్చుకోకయే మఱచి వచ్చితి నని జ్ఞప్తితెచ్చుకొని తనతెలివిని నిందించుకొనుచు ఒడిసెటిరాయి వలె మరల మేష్టరుగారి వద్దికిఁ బరువె త్తినాఁడు రైతుప్రయాణికుఁ డొకఁడు.—సామాను పట్టించుకొని గేటుదాఁటిపోయి మఱచెంబు మఱచితి నని మరలి తొందర తొందరగ వచ్చి తన మొదట గూర్చుండిన పెట్టెఁ గనుగొనలేక పెట్టె పెట్టె వద్దికిఁ బోయి లోనికి బాఱ జూచుచున్నాఁడు పంతు లొకఁడు—ఇట్లు స్టేషన్

ప్లాట్‌ఫారమంతయు గందరగోళముగానున్నది. గంటకొట్టినారు. గార్డు ఈలవేసి ఆకుపచ్చ జండా వీచినాఁడు. ఆఱు గంటలైనవి. సందె చీఁకటి వ్యాపించినది. దీపములు వెలిఁగినవి. ఇంతలో పెద్దమనుష్యుల విశ్రాంతికిఁగా నేర్పడిన గది (Gentlemen's Waiting Room)లో నుండి అతివేగముగ యువకు లిరువురు వెలువడి బండినిఁ జేరిరి- బండి కేక వేసి కదలినది- తటాలున వా రొకపెట్టెలోఁ బడిరి.

ఈ యిరువు రెక్కినపెట్టె మనకథకుఁ బ్రధానస్థలమే. ఈ క్రొత్తయువకు లిరువు రొకచోటనే కూర్చుండిరి, వారిచే నొక తోలుబాగుతప్ప నితర సామాను లేదు. మన పూర్వపరిచితుఁడగు యువకునితోఁ బ్రయాణముసేయుచున్న ముసలమ్మ-

"రంగారావ్, పై పేటికలో కాస్త నన్నుదించాలి"-అన్నది.

"ఆలానేలే అమ్మమ్మ" అని, రంగరావు, క్రొత్త యువకులవంకఁ దిరిగి— "ఎందాక వెళుతున్నారు?"— అని ప్రశ్నించెను.

అందుఁ బెద్దయువకుఁడు— "చాలాదూరమండి"— అన్నాడు. ఆయిద్దఱిలో నొకఁడు ముప్పది యేండ్ల వయసు వాఁడు; రెండవవాఁడు పాతికేండ్లకు లోఁబడినవాఁడు. పెద్దవాఁడు ముదురుబాఱినవాఁడు, పౌరుషముగల ముఖము- ఆ క్రాపు, ఆ మీసకట్టు, ఆ సిల్కు జుబ్బా, ఆ సేలంజరీ పట్టు

ఖుండనా, ఆ గ్లాసుగో మల్లుపంచె, ఆ మణికట్టుగడియారము నవనాగరకతను మొగముమీఁద జఱచుచున్నవి. చిన్నవాఁడు రూప వంతులలో లెక్కింపఁ దగినవాఁడు- సిగ్గరి- నిండైన తలకట్టు- నాటకాలలో స్త్రీవేషధారణమున కలవడినవాడుగ నున్నాఁడు. కోటుతో టోపీ ధరించినాఁడు.

పెద్దవాఁడు ఫరాఖత్తుగ సిసర్ సిగరెట్టు కాల్చుచు, నాటకాలలోని పద్యాలు కూనురాగములతోఁ దనలోఁ బాడు కొనుచున్నాఁడు.

హృదయవీథినిఁ ద్రోపులాడుచున్న భావములకు సూచికగా రంగరావు నోర శ్లోక మొకటి రాగయుక్తముగ మంద్రస్థాయిలో వెలువడినది. పెద్దయువకుఁడు రంగరావున కభిముఖుఁడై- "దయచేసి ఆపద్యం కాస్త బిగ్గఱఁగా సెలవి య్యరూ?" అని సవినయముగఁ గోరెను.

రంగారావు:—"చిత్తమాలాగేనండి" అని తలయూచుచు, కాళి దాసు శాకుంతల నాటకంలోనిది ఈ శ్లోకం; కణ్వాశ్రమంలో తొట్టతొలిగా శకుంతలను చూడఁగానే దుష్యంతుఁడు చెప్పింది. ఉపమాకాళిదాసస్య'అన్నారు పెద్దలు. స్వభావాన్ని ఉపమించి చెబితే వాఁడే చెప్పాలి. చిత్తగించండి, ఆసరసం:

'సరసిజ మనువిద్ధమ్ శైవలేనాపి రమ్యమ్,
మలినపి హింమాంశో ర్లక్ష్మ లక్ష్మీం తనోతి

ఇయ మధిక మనోజ్ఞా వల్క-లేనాపి తన్వీ,
కిమివహి మధురాణామ్ మణ్డనమ్ నాకృతీనామ్,

శకుంతల, అనసూయా ప్రియంవదలతో ఆశ్రమం లో పెంచుతూవున్న పూలమొక్క-లకి నీళ్ళు పోస్తూవుండఁగా దుష్యంతుఁడు చూచి ఆమె కట్టివున్న నారచీరనున్ను ఆమె శరీరలావణ్యాన్నిన్నీ వర్ణించాఁడఁట!''

"తాము సంస్క-ృతం బాగా చదువు కున్నట్టుతో స్తుంది. ఇంగ్లీషు ఎంతవఱకు చదివారో!"— అన్నాడు పెద్ద వాడు.

'నాకు సంస్క-ృతపరిచయఁ తక్కు-వ; లే దని చెప్పినా చెప్పొచ్చు. ఏమిటో చెప్పఁగా విన్నవి కొన్ని శ్లోకాలు వస్తవి. ఇఁక నా చదువును గుఱించి: బి. ఏ పరీక్షకు నిరుడు వెళ్ళాను. ఫలించిందికాదు. హిస్టరీలో పోయింది. ఇంతలో జబ్బుకూడా చేసింది. అంచేత వచ్చేయేడు మరల పరీక్షకు వెళ్లఁదలచు కున్నాను. ఏమిటో ఈ చదువులూ ఈపరీక్షలూ వట్టి వేలం వెఱ్ఱి కింద తయారయ్యాయి. బి. ఏ ఐందయ్యా- ఆనక? ఏ ఆఫీసులో ఉద్యోగం దొరుకుతుందా అని ఆఫీసర్ల కొంపల చుట్టూ ప్రదక్షిణాలు చెయ్యాలి. అంతేనా? సిఫారసులు కావాలి—ఒక సిఫారసులేమిటి! ఎన్నో హంగులు చెయ్యాలి. చివరకి బ్రాహ్మడన్న అయోగ్యత ఒకటి అడ్డొస్తుంది. దాంతో ఆప్రయత్నం విఫలమౌతుంది. తిరిగీ రెండేండ్లు ఏలాకాలేజీ

లోనో, ఐదేండ్లు ఏమెడికల్ కాలేజీలోనో దండయాత్రలు సాగించాలి. ప్లీడరీపరీక్ష ఐం దనుకోండి; కేసులు వస్తేకదా వీడికి ఆదాయం. ఇప్పుడున్న ప్లీడర్లపాట్లు మనం చూట్టంలా? ఇఁక డాక్టరీ పరీక్షప్యాసైంది — ఉద్యోగాపేక్ష లేదుగదా? మందులకీ కొంప అద్దెకీ ముందుగా పెట్టుబడి కావాలి. ఈ చదువుకే ఆస్తి అమ్మి అప్పులపాలై లకలుకలుగా వుండే వాడికి పెట్టుపడి ఎక్కణ్ణుంచి వస్తుంది? పోనీ పెట్టుబడి దొరికింది—హస్తవాసికావాలి—అదృష్టంపట్టాలి. కాదంటారు?—ఇంజనీరింగుకీ వెళ్ళాము—ప్యాసైనాము—ఆతర్వాత?—ఉద్యోగమేది?—సర్కారు వాళ్ళు మాత్రం ఎందరికని ఇస్తారు వుద్యోగాలు? ఎన్నని సృష్టిస్తారు? స్వతంత్రంగా బదకటానికి తెలియదు మనకి. మన ఇప్పటి చదువులన్నీ ఉద్యోగాల కోసమేకాదా? అదేపరమావధి--ఎందుకులేండి ఆగొడవ?"

"బాబూ, ఆశ్లోకానికి అర్థం సెలవియ్యరూ?

"ఎందుకూ శాకుంతల నాటకానికున్నాయి తర్జుమాలు చాలాను."

"నా కంతమాత్రం విద్య అబ్బింది కాదండి"

"ఐతే వినండి— తెలుఁగు పద్యం చదువుతాను-వేదం వెంకటార్యశాస్త్రుల్లవారి తర్జుమా

"కమలము శైవలావృత్తికిఁ గాంతిఁ దొఱంగక తేజమే గన్కు,

హిమకరమండలంబు సిరినే బొరయుఁ మలినాంకయుక్తిచే

రమణవహించు నీసతియు రట్టడి వల్కలమే ధరించియుఁ
సుమధుర మోహనాంగులకుఁ జొప్పడుభూషణ మేది
కాదొకో!"

శాస్త్రిన్యముగాఁ బాడి విపులముగ అర్థముగూడఁ జెప్పి నాఁడు రంగరావు.

"మఱొక శ్లోకం సెలవియ్యరూ?"

'అలానే వినండి ఏలాగో కాలక్షేపం కావాలిగదా?

అనాఘ్రాతమ్ పుష్పమ్, కిసలయ మలూనమ్ కరరుహైః,
అనావిద్ధమ్ రత్నమ్, మధునవ మనాస్వాదితరసమ్
అఖణ్డమ్ పుణ్యానామ్ ఫల మివ చ తద్రూప మనఘమ్
నజానే భోక్తారమ్ కిమివహిసముపస్థాస్యతి విధిః?

దీనికి ఆ శాస్త్రుల్లవారి తెనుఁగు:

'ఆనని తావిపూవు, నఖరాగ్రము సోకనిపల్లవంబు, క్రొం
దేనెరసంబుఁ గ్రోలనిది, తీరయి విద్ధముగాని రత్నముఁ
మానినిరూపు-పుణ్యభరమంజుఫలం బనఘంబఖండముఁ;-
నేనెఱుఁగఁ విరించి యెవనిం బరిభోక్తనుగూర్ప నెంచెనో!'

దీనికిని రంగరావు అర్థము చక్కగా నే చెప్పినాఁడు. అర్థము చెప్పినపద్ధతిని, పద్యము చదివిన ఫక్కికను వినఁగా తెలుఁగు నందు ప్రవేశము గలవాఁ డని, సంస్కృతమునను కొంత పరిచయము గలిగించు కొన్నాఁ డని తోఁచువడినది. ఆతని

ప్రసంగము అక్కడివారలకుఁ గొందఱకు ముఖములు వికసింపఁ జేసినది. అర్థమైనను కాకున్నను అందఱును సాభిలాషముగ వినుచున్నారు; శిరఃకంపనములును జేయుచున్నారు; కాళిదాసు వరకవి అని, సరస్వతీదేవియవతారమే యని కొనియాడు చున్నారు. తరుణి, బల్లక్రిందిమూట ఒకటి బయటికిలాగి, అందుఁ జేయిడి తీసినది పుస్తకము నొకదానిని—అది 'ప్రణయమధురిమ' నవల. ఆ పుస్తకప్రకరణమునఁ దన దృష్టిని లగ్నము చేసినది. దొనకొండ చేరునప్పటికి బండిలోని వారు కొందఱు సరుదు కొని పరుండినారు. కడమవారిలోఁ గొందఱు నిద్రావిష్టులై కునికిపాట్లుపడుచున్నారు. అమ్మాయి చదువు కొనుచునే యున్నది. రంగరావు పక్కచుట్టకుఁ జేరగిలఁబడి పై దీపము జూచుచు కనులు మూసికొనుచు కాలము బుచ్చుచున్నాఁడు.

రాత్రి ౨ గంటలకు బండి మార్కాపురము రోడ్డు చేరినది. రంగరావు, అందఱను దించి, సామానంతయుఁ గ్రింది కందించి దిగినాఁడు. యువతి రెండుమూఁడు సామాను లందు కొన్నది. ట్రెయిను కూతవైచి కదలినది. కూలివాండ్రచే సామాను మోయించుకొని ముసలమ్మను వెంటఁగొని స్టేషను వద్దిసత్రము చేర్చినాఁడు రంగరావు. అందఱు తల కొకచోఁ బ్రక్కలు పఱచుకొని పరుండిరి.

---

*

3. ప్రకరణము.

కడచినరాత్రి మార్కాపురము సత్రములో విడిసిన రంగరాయాదులు ఉదయము భోజనాదికములం దీర్చికొని రెండెడ్లబండిలో బయలుదేఱిరి. రెండున్నర ఆమడ వఱకు నడుమ నడుమ మొకాములతోఁ బయనము అంతకష్ట మని పించినదికాదు. ఆపై మార్గము విషమ మగుట శ్రమసంకటము లు అనివార్యములైనవి. ఆమడకుఁ బైన ఇఱుకుగొందులు-- వెదురు బలుస రేగు పొదలు— వీనినడుమ కాలిదారి. రంగ రావు, అమ్మమ్మను సామానుసహితముగా డోలిలోఁ బంపి నాఁడు. యువతియు, పేరమ్మయు నడవలే మని డోలీలోఁ గూర్చుని వెళ్ళినారు. మీనాక్షమ్మ మాత్రము-- "దేముఁ డిచ్చినకాళ్లుండఁగా డోలీలో వెళ్ళటమేమి గ్రహచారమ్! నడుస్తూవుంటే ఆ మల్లికార్జునుఁడే లాక్కెళ్లుతాఁడు. ఆరం భారం వాడిమీఁదే వేశామ్. ఇంతదూరం రప్పించుకున్న వాఁడు కొం డెక్కించుకో లేఁడూ! సందెవేళ కన్నా చేరలేక పోతా మేమో చూదామ్ నడవండి"—

అని హఠముతో భక్తిని, భక్తితో సాహసమును పురి వెట్టి నడక సాగించినది. రంగరావు పర్వతప్రాంత మందలి వివిధస్థలముల రామణీయకతలవైపునకు దృష్టి బఱపుచుఁ బోయెను. వందలకొలఁది యాత్రికులు 'మహాదేవ' సంబో

ధనలతో నెక్కుచున్నారు. ఆ భక్త్యావేశమున వారికిఁ గష్టము దోఁపదు. వీరు కైలాసద్వారము జేరునప్పటికి పొద్దు ఏటవాలి నది. అచటఁ గొంత విశ్రమించి ముందున కేఁగిరి. ఈకైలాస ద్వారమునుండి శ్రీశైలశిఖరము జూచినవారికి జన్మము ఉండ దని లోకసామాన్యమునమ్మిక. ఇచటనుండి వక్రాకృతిం గన్పడు కృష్ణవేణిని రంగరావు కుతూహలమునఁ గాంచినాఁడు. అటఁ గడచి పోవుచుండ దారిలో చిన్నగుడి యొకటి యగ పడినది. పోర్లెత్తి వచ్చు యాత్రికప్రవాహము లట నాగు చున్నవి. మీనాక్షమ్మ వెనుకఁ బడినది. ఆమె రాకకు ఎదురు చూచుచు అచట నొక మచ్చుతాటిమీఁదఁ గూర్చున్నాఁడు రంగరావు. యాత్రికు లెల్ల ఆగుడివద్ద ఆగి తమతమ పేళ్ళను జెప్పి ముందున కరుగుచున్నారు. ఆచోటనున్న ఒక మనిసినిఁ జూచి ఇ దేమని రంగరావు ప్రశ్నించినాఁడు.

ఇది సాక్షిగణపతిగుడి యని, యాత్రికులు తమపేర్ల నిక్కడ చెప్పి పోవునెడల ఈయన నమోదు చేసికొను నని—అచటియాచారము అతఁడు తెలిపెను. మీనాక్షమ్మయు అందుకున్నది. ఆగుడివద్ది ఆనవాయతి చెల్లించినది. సూర్యాస్త మయ వేళకు రంగరావు, మీనాక్షమ్మయు దేవాలయ ముఖద్వారమున నడుగిడఁ గలిగిరి. యువతియు, ముసలమ్మ లిరువురును సామానుతో నొకమండపమునఁ గూర్చున్నారు. మండపమునకు సమ్మార్జనసంస్కార మైనది. ప్రాకారము వెలు

పలి కోనేటిగట్టున, తుగిడీలుగ వెళ్ళి, స్నానములు చేసిరి. స్వామిదర్శన మబ్బినది. అకాలమగుటచే వంటవార్పుల కనువు పడ దనుకున్నారు. క్షేత్రోపవాస ఫలితము దక్కినదని మన స్సునకు సమాధానము జెప్పికొన్నారు. ముసలమ్మలమూటల లోని అడుకులతో మినుపసున్నితో ఆరాత్రిగడపినారు. అందు వారందఱు ఆమండపముననే ముడురుకున్నారు.

రంగరావు :ఎదుటి మండపమునఁ బక్కవేసికొన్నాఁడు. ప్రయాణాయాసమున బడలినాఁడు—కాని నిద్ర పట్టదు. మాటిమాటికి లేచి కూర్చుండు చున్నాడు. క్రొత్తచోట నిదురపట్టనివారు కొందఱు. పుస్తకము చేత నున్నఁగాని నిదురరానివారు కొందఱు. ప్రయాణములలో నిద్రపోనివా రొకకొందఱు. తెంపులేని యాలోచనలలో మునింగిన వారిని, దొంగలను, చీఁకటిపార్వేటగాండ్రను, పైత్యరోగులను, పరవంచకులను, ధనికులను, జూదగాండ్రను, మద్యవ్యసనగాండ్రను—నిద్రాదేవత తేఱిమైనఁ జూడదు.

రంగరాయని నిర్నిద్రతకుఁ గారణ మేమో!

అప్పు డప్పుడు విడుచు నాతని యుచ్ఛ్వాసములలో నేదేని మనస్తాపమున కగ్గమైనజాడ కన్పట్టుచున్నది. ఆతని జాగరముతోఁ దెల్లవాఱెను. గాఢతమోనిమగ్నమైన జగత్తు క్రమక్రమముగఁ బయికిఁ దేఱుకొనుచున్నది. అదృష్టము దృష్ట మైనది. అబోధము సుబోధమైనది. భయావహప్రపంచము

సమ్మోదావహ మయినది. అంధునకు దృష్టి కలిగినది. బధిరునకు శ్రవణభాగ్య మొదవినది. మూఁగ ముచ్చటలాడఁ దొడఁగెను. సుషుప్తి స్వప్నప్రపంచముం గడచి జాగృతమైనది. పామరుఁడు ప్రాజ్ఞుఁడైనాఁడు. ప్రకృతిజనని, ఒక్క మాఱు శైశవక్రీడలఁ దలపించి; లోకజాలముపై నిజమందస్మితకటాక్షములం బఱపినది.

లోకబాంధవుని ప్రయాణ మారంభమైనది. రంగరావు, బసకు వంటకు ననుకూల మగు మండపము నొకదాని నేర్పఱిచినాఁడు. ఆఁడువారి నందఱ నటఁ జేర్చి కొఱఁతగానున్న ఉప్పుపప్పులను కాయగూరలను వంటచెఱకును తేఁబోయినాఁడు. ఆతనికి మఱలి వచ్చునప్పటికి ఇంట నెవరును గాన్పింపరు. లోనికి వెళ్ళినాఁడు. యువతి యొకమూల ట్రంకు మీఁద నొరగఁబడి కన్నీరు నించుచున్నట్టు చూచినాఁడు. ఆ యమ్మాయి చూపులందలి చుఱుకుఁదన మొత్తిగిలినది. డాఁగురుమూత లాడుచుండిన సహజలావణ్య మా ముఖమునకుఁ బరాఙ్ముఖమైనది. ఆ శోకమూర్తినిఁ జూచి రంగరావు నిలువున నీరైనాఁడు. ఉపేక్ష పైకొనుటచేఁ గాబోలు ఆతఁ డించుక ఔదాసీన్యము వహింపవలయు వాఁ డయ్యెను. కాని మనస్సు వెనుకకు లాగినది. ఇంట మఱెవ్వరు లేరని యెఱిఁగియు అమ్మాయినిఁ బలుకరించు తలంపునఁ గాఁబోలు 'అమ్మమ్మా' అని పిలిచినాఁడు—గద్గదికముగ. 'స్నానానికి

వెళ్ళారు' అన్నది ఆ యమ్మాయి మెల్లగ. అదివఱ కెన్నఁడు ఆమెతో మాటలాడినాఁడు గాఁడు రంగరావు. ఇపుడు నిబ్బరము చేసికొని ఏదే నడుగ నుంకించి తలయెత్తకయే- ఏమియుఁ దోఁపక ఖండువా చివరచెఱఁగు మెలివెట్టుచు: 'ఎంతసే పైందమ్మా?' అన్నాఁడు- కాని కంఠధ్వనియందు వడఁకు తప్పలేదు. 'మీరలా వెళ్ళిన కాస్సేపటికే నండీ' అన్న దాయమ. మఱేదియో అడుగఁ దలంచి నాఁడు. అంతలో నేమితోఁచి నదో మిన్నక తలయూఁచి- 'సరే'- అని వెలుపలికి మఱలెను. తడిబట్టలతో, సందిళ్ళ నీళ్ళబిందెలతో ముసలమ్మలు మువ్వురు వచ్చినారు. అమ్మాయి మనస్తాపకారణ మారయుట కిఁక రంగరావున కవకాశ మెక్కడ? ఆతనిమనస్సునఁ జెప్పరాని సంఘర్షణము పెనఁగొన్నది. ఎవరితోఁ దలపోసికొనుట! వ్యాకులత కుతూహలము ఉద్ధూఁతలూఁచు చున్నవి. సహనము సహజ మగుట అదనునకు [1]వార్చి యుండవలయు వాఁడమ్యెను.

మధ్యాహ్నము భోజనములైనవి. విశ్రాంతియుఁ గొంత గలిగినది. కర్నూలునుండివచ్చి అటసమీపమున నొకమండపమున బసచేసియున్న బ్రాహ్మణకుటుంబముతో యువతికిఁ బరిచయ మొదవినది. వారిలో నొకపడుచున్నది. ఆ పడుచు పకును మన యమ్మాయికిని ఈడుజోడు కుదిరినది; నేస్తము

1. పరీక్షించి

కలిసినది. యువతి ఆకర్ణాలువారి విడిదికిఁ బోయినది. రంగరావు యాత్రికుల నెల్లఁ బాఱజూచుటకు దేవాలయమున నాల్గుమూలలు దిరుగఁ బోయినాఁడు. యాత్రిక బ్రాహ్మణులు వంటలు చేసికొను చోట్లకుఁ గట్టియున్న తెరలఁ జూచి: మహాక్షేత్రయాత్రలోఁ గూడ మడుఁగుబాట్లు తప్పలేదా అని వింతపాటుగాఁబోలు అతఁడు ఓరగంటఁజూచి తలపంకించినాఁడు. మఱి యొకచో మడిబట్ట లాఱఁగట్టి శూద్రుల నీవైపునకు రాఁ గూడ దని శాసించు బ్రాహ్మణపూర్వసువాసినిం గని: మహేశ్వర సాన్నిధ్యమునఁగూడ నీ యనర్థాచారపిశాచము తొలఁగదా అని వెక్కసపాటుగాఁబోలు ఆతఁడు చుఱచుఱఁ జూచెను. మఱొక్కెడ తడికొల్లాయితో విభూతితిర్యక్పుండ్రములతో రుద్రాక్షతావళములతోఁ బంచపాత్ర ముందుంచుకొని ప్రాణాయామము చేయుచుండిన శాస్త్రులు, దప్పిగొని దాహ మడుగ వచ్చిన కుంటిబిచ్చకత్తెను కోపావేశమున గ్రుడ్లెఱ్ఱజేసి గసరి గద్దించి కొట్టుటకు లేచుటగాంచి: దయావిరహితత్వముగూడ బ్రాహ్మణ్యమా అని యాకులపాటు గాఁబోలు ఆతఁడు నిరసనదృష్టులం జిమ్మి ముందున కేఁగెను. అపరాహ్ణవేళ గుంపెడుపిల్లలతో గుప్పెడు మెతుకులకు గుమ్మము వద్దికివచ్చిన గ్రుడ్డిముండను తఱుమఁగొట్టుచున్న బ్రాహ్మణగృహిణిదౌర్జన్యము నుపలక్షించి: 'అభ్యాగతస్స్వయమ్ విష్ణుః, అనిన ఆర్యగృహస్థధర్మము మఱుఁగుపడినదికదా

అని వగపుఁగాఁబోలు ఆతఁడు పెదవివిఱిచినాఁడు. ఎనిమిదేండ్ల బాలవధువుపై అఱువదేండ్ల ముసలిమగఁడు చెలాయించు నధికారనిరంకుశతం గని: ఇది హిందూవివాహధర్మసముద్ధరణమా యని వెగటు కాఁబోలు ముక్కు చిట్లించెను. పదేండ్ల బాలవితంతుముండితశిరముం జూచి: పూర్వాచారపరిరక్షణమున కిది నిదర్శనమా యని కనికరము కాఁబోలు కన్నీరు తుడుచుకొన్నాఁడు. ఆఱేండ్ల వధువు తొమ్మిదేండ్ల వరుఁడును పంచదార చిలుకలు కొని తినుచు వచ్చుచుండుట గాంచి: ఆర్యదాంపత్యసంప్రదాయమున కిది మచ్చు అగునా యని విచారము కాఁబోలు తేఱచూపులఁ బరికించెను. పేకాటలోఁబడి మైమఱచిన జూదగాండ్రను గని: ఈ దివ్యస్థలమున వీరి కింతకన్న కాలక్షేపమునకుఁ దగిన వ్యాపార మేదియు దొరకదా అని కొందలపాటు గాఁబోలు ఆతఁడు చప్పరించెను. ప్రయాణపు బడలికలచే సత్రములలోఁ దిని స్వస్థతగ నిద్రించుచున్నారు కొందఱు. కొంద ఱింకను పాకప్రసక్తియందే యున్నారు.

ఇట్లు నలువైపులఁ దిరిగి శివాజీగోపురము చెంత కరుగుచు అయ్యరుగారి కాఫీహోటల్ ప్రక్కగోడమీఁద "అమృతాంజనము అన్నినొప్పులకు సిద్ధౌషధము" అని వ్రాయఁబడిన పెద్దఅక్షరముల ప్రకటనఁ జూచి: మహాగహ్వరాంతర మందలి మల్లికేశ్వరుని కొండను గూడ విడువలేదే యని

అచ్చెరుపాటు గాంబోలు ఆతని కనుబొమ లూర్ధ్వమున కెగసినివి. రంగరావు శివాజీగోపురము కడఁ జేరినాఁడు. ఆగోడకుఁ జెక్కఁబడిన బొమ్మలయందలి ప్రాచీనభారతశిల్పమును శాంతదృష్టితో నిదానముగఁ దిలకించి: నేఁటి తత్కృశావస్థకు మనసు కలఁతవడెను గాంబోలు ఆతఁ డొక్క వేడినిట్టూర్పు బుచ్చినాఁడు. ఈ గోపురమునకు 'శివాజీగోపుర' మని పేరెట్లువచ్చియుండు నని సందేహ ముదయించెను గాంబోలు ఆలోచనాతత్పరుఁడై ముందు వెనుకలకు అడుగు లిడినాఁడు. అచ్చోటువాసి దేవాలయావరణమందలి 'అంబ' గుడిని దరిసినాఁడు. అటఁ బ్రోవైన యాత్రికులకు 'అంబ'నుగూర్చిన కథ చెప్పుచున్నాఁ డొకఁడు—గ్రామ్యుఁడు-

"మల్లేస్వరుడు మైసూర్ దేశం బో యుండె నంట సూడి-ఆడ ఈయమ్మవార్ని సూసి వల్సినాఁ డంట! వాయమను తెచ్చుకోని ఈడ పెట్టుకో నుండాడంట సూడి. యేటా ఉగాదిపండగముంటి పున్నముదాకా ఈడ [1] తిర్నాల సాగుతుంది."

"అదే నంటన్నా [2]మిరాలపున్న మనేది ?"

"మరే మనుకుండావు? అప్పట్లో మైసూరు రాజ్యంనుంచి [3]అలివిగానిమంది వస్తారు సూడి— ఇన్నావా!— మిరాలూ యాలకులూ ఏంటేంటివో [4]పసారంగటిదినుసులూ తెస్తారు.

---

1. 'తిరునాళ్ల'—తీర్థము పర్యాయము. 2. మిరియాల పున్నమ. 3. అలవికాని- 4. పచారీదుకాణపు...

స్వాం[1]మీాన [2]అలిగింతకాల అమ్మవారికి తలనొప్పెత్తుతుందంట! [3]ఆమిరాలూ అందూ నూరి అమ్మవారికి [4]పట్టేస్తారు. ఆమోయిన [5]కోల్లనీ గొఱ్ఱెల్నీ అందూ బలిస్తారు సూడి.”

ఈకథ విని: మనవారి నింకను ఇట్టిపిచ్చినమ్మకములు పీడించుచునే యున్నవిగదా యని జాలిపాటుకాఁబోలు ఆతఁడు తనలో హాస్యపునవ్వు నవ్వుకున్నాఁడు. అందుండి బయలుదేఱి తిన్నఁగా ఉత్తరకోణముననున్న వీరభద్రాలయమును సమీపించెను. అందు లింగాయతస్వామి వృద్ధు వసించుచున్నాఁడు. అప్పటికాయన పాతికసంవత్సరములనుండి ఇచట వసించుచున్నాఁడు. ఆయన శాంతత నిస్పృహత రంగరావు నాకర్షించినవి. ఆతఁ డటకుఁ బోయి కూర్చుండెను. తొల్లి శ్రీనాథుఁడు శివరాత్రిమహోత్సవమునకు ఈ శ్రీశైలమునకు వచ్చె నని, ‘శాంతిభిక్షావృత్తు’ లనఁ బరఁగిన జంగమపీఠాధిపతు లాతని నాదరించి మల్లికార్జునుని ముఖమండపమున సభ గావించి సమ్మానించి రని, వారికోరిక ననుసరించి తచ్ఛిష్యునకు శాంతయ్యకు ‘శివరాత్రిమహాత్మ్యము’ రచించి కృతి యొసంగె నని చదివిన విషయము రంగరావునకు స్మృతికి వచ్చినది.—ఎవరి నడుగుట! కొంతసేపటికి ఒకయువకుఁడు బిరబిరవచ్చి రంగరావుప్రక్కనఁ గూర్చుండి, గడ్డమున కెడమచేయి ఊఁతమిచ్చి

1. మీఁద. 2. అలుగుటచే. 3. ఆ మిరియాలు అన్నియు. 4. పట్టు వేస్తారు. 5. కోళ్లనూ గొఱ్ఱెలనూ.

ఆస్వామిని జూచుచున్నాఁడు. సవయస్కుఁడు నాగరకుఁడు తనకుఁ గాలక్షేపమున కొకఁడు దొరకెనని రంగారావు సంతసించెను.

వారు పరస్పరము గ్రామనామముల నరసికొనిరి. కులగోత్రములను దెలిసికొనిరి. చదువు సంధ్యలంగూర్చి ప్రశ్నోత్తరముల జరిపిరి. అంతట పరిచయము కుదిరినది. లింగాయత స్వామి తనకడకు వచ్చిన లింగాయతులతోఁ గొందఱతో తెనుఁగునను, మఱికొందఱతో కన్నడమునను బసవమతశాస్త్రముంగూర్చి ప్రసంగించుచున్నాఁడు. అతనిస్వచ్ఛ మగుభాషయు స్ఫుట మగువాక్కును వినుచు రంగరావుతోఁ గూడ ఆక్రొత్త నేస్తుఁడును గూర్చున్నాఁడు. రంగరాయఁడు స్నేహితునితో సాయంవిహారమునకు బయల్వెడలెను. వా రిరువురు చీఁకటిపడునంతకు బస జేర వచ్చిరి. తన బసఁజేరఁ గొంతద వ్వేఁగిన స్నేహితుని - "భీమప్పగారూ, భోంచేసి వస్తారుకాదూ? కాస్సేపు పిచ్చాపాటీ మాట్లాడుకుందామ్" అన్నాఁడు రంగరావు. "భోజనంలేదు ఫళారమే లేండి; ఇప్పణ్ణే వస్తాను"-అని భీమప్ప చనెను.

దివామూర్తి కనుమాల్చెను. నిశాదేవత కనులువిచ్చి సింగారించుకొని కొలువుదీఱినది. భువననాట్యరంగమునందలి పూర్వాంకము ముగిసినది. నల్లతెర జాఱినది. మనుష్యుల మాటలసందడిలో మునకలు వేయుచుండిన పక్షుల కలకలారావములు పూర్తిగఁ దేలియాడెను. పతివ్రతాశీలమువలె పరమ

యోగిచిత్తమువలె ఆకాశము వినిర్మలభావముం బ్రకటించినది. పొత్తిటి బిడ్డ చూపులవలె, విశ్వతన్మయుని చిఱునగవువలె నక్షత్రమండలము నిర్వ్యాజకటాక్షములు బ్రసాదించుచున్నది. భౌతికప్రపంచము మౌనవ్రత మూనినది; ధ్యానమవలంబించినది; యోగనిద్రాముద్రితమైనది. దృశ్యమదృశ్య మయినది. 'యద్దృశ్యమ్ తన్నశ్యమ్' అని ఉలివాకటి యానీరవప్రకృతినుండి వినవచ్చుచున్నది.

రంగరావు ఎదుటి మండపము తిన్నెమీఁద బిఛానా పఱచుకొని కూర్చుండెను. ఎంతసేపటికి భీమప్పరాఁడు. ఒంటరిపాటు దుస్సహము. రంగరావుచూపు ఆ నీలాకాశమందలి తారకాపంక్తుల కడకుఁ బర్వెత్తెను. కాని మండపముమూలా ట్రంకుపెట్టెపై నొడ్డగలబడి కన్నీరు నించుచుండిన ఆతన్వియే అచటను గాన్పించెను. తనలో దందడిగొనుచున్న భావములకు,- మిన్కులీను నా నక్షత్రములు కొన్ని యూహల నందించుచున్నవి. ఆతని హృత్ప్రవాహము పొంగి భావతరంగమాలలతోఁ బెల్లురేఁగి నిరవధిక మగు అగాధమహార్ణవగర్భముం జొచ్చినది. చూచుచుండఁగనే కనుల మిఱుమిట్లు గొల్పుచుండిన నక్షత్రము తూర్పునకుఁ బఱచినది. మఱియొక్కింతసేపటికి జంటగా రెండునక్షత్రములు రాలినవి. ఈ యాకాశ మేమి! ఈ చుక్కలెక్కడివి! వీనిపాటునకు హేతువేది! ఈ యాశంకలు పొఱలినవి. తన చదివిన ఖగోళ జ్యోతి

శ్శాస్త్ర పరిచయము తనలోఁ బుట్టిన ప్రశ్నములకు గొన్నిటికి జవాబు లిచ్చినది. అంతలో నాతని మనస్సు ఆమూలఁగన్నీరు నించుచుండిన శోకదేవత నొక్కమాఱు తొంగిచూచి వచ్చినది. రెండవజాము చెప్పకయే పరువిడినది. రంగరాయనికి ఆవులింతలు తఱచయ్యెను. ఱెప్పలు బరు వెక్కెను. చూపు మందగిలెను. పక్కపై వాలెను.

---

౪. ప్రకరణము.

మండపము వద్దకు వచ్చి, అమ్మమ్మ—

"బాబూ, రంగఁడూ, తెల్లారింది. పాతాళగంగకి స్నానానికి వెళ్లొద్దూ? జనసమ్మర్దం అధికంగావుంది. ఈవాళ శివరాత్రిన్నమాట మరిచావు కామోసు! లే అమ్మా [1]పెందరాళే వెళితే దబ్బున వచ్చెయ్యొచ్చు. ఏటవాలుగా దిగాలిట గంగకి! ఏలా దిగుతానో ఏమిటో బాబు! అంతకూ ఆశ్రీశైలపతే వున్నాఁడు. లే! సామాను జాగ్రత్తగా చూచుకో"—

అనినది. రంగరావు తారుమారుగ లేచినాఁడు; పక్క చుట్టుకొని బసలోనికి వెళ్లుచు—

"వెళ్ళండి నే నుంటాను"- అన్నాఁడు.

---

1. పెందలాడనే

ముసలమ్మలు ముగ్వురు బయలుదేరినారు. యువతి వెంబడింపఁబోవుచు, క్రొత్తగాఁ బరిచయమైన కర్నూలు అమ్మాయిగారి విడిదికి వెళ్ళి—

"నారాయణమ్మగారూ, స్నానానికి వస్తారా పాతాళ గంగకి?"—

అని పిలిచినది. వారును సన్నాహముననే యున్నారు. అంద ఱొక్కచోఁ గూడి వెడలిరి. సూర్యోదయమైన కొంత సేపటికి వడివడిగ రంగరావు బసకడకు వచ్చి—

"మావాం డ్లప్పుణ్ణే పొయిరి స్నానాలకు. మీవాంఢ్లు పొయిలేరే మండి?" అని భీమప్ప ప్రశ్నించినాఁడు.

"వెళ్ళారు మావాళ్ళు కాస్సేపైంది. మీరూ వెళుతున్నారా?"

"లేదప్ప ఎక్కడ అంటించినారు? ఈఛల్లో ఎట్లాప్ప స్నానం చేసేది! కృష్ణకు పోవాలె— మూఁడుమైళ్ళదూరం— నాచేతల అయ్యేల్లేదప్పా— సుడుగాడు. మంది చెప్పేకి రాదు; నే వచ్చేల్లే దనిచెప్పిడిస్తి. మద్యాన్నం పాయ—స్నానం చేసి వచ్చె— అభి షేకం చేసిడిచా."—

"ఏమిటో పూర్వకాలంవాళ్లూ— వారివిశ్వాసం వారిది. వారు పుణ్యాని కంటూ వచ్చారు. మనలాంటివాళ్ళు వేడుగ్గా క్షేత్రం చూట్టానికి బయల్దేరాను. రాండి-కభుర్లన్నా చెప్పుకుందామ్. ఆఁ అన్నట్టు రాత్రి వచ్చారేకాదేఁ?"

నస్తా మనుకొంటి; మా మంటపందగ్గర అమకళంగా భజనచేస్తా వుండిరి. వాండ్లజతలో అక్కణ్ణె కూచోనిడిస్తి. పురందరదాసుకీర్తన్లు బలేబాగా పాణ్ణారప్పా! కన్నడం—మీా కర్థమయ్యేల్లేదు లేండి. అంతా వేదాంతమే చూచుకోండి".

"అయ్యో! పిలవకపోయారటండీ నన్నూ! అయినంతవరకే అర్థమయ్యేది. సరే! రాండి"——

రంగరావు, భీమప్ప, పక్కబసవారితో సామాను చూచుచుండుఁడని చెప్పి కాలకృత్యములకై చని తొందరగనే బసచేరిరి.

పాతాళగంగనుండి తుగిడీలు తుగిడీలుగా భజనమేళాలు రా సాగినవి. ఓ! వేలకొలఁది జనము! ఆ వారి పుష్పహారములు! ఆ విభూతిరేఖలు! ఆ తాళమృదంగాది ధ్వనులు! ఆ దక్షిణాది నాగస్వరము! ఆ డోలుముక్తాయింపులు! ఆ శివనామసంకీర్తనలు! ఆ శంభోహరహర మహాదేవసంబుద్ధులు! ఆ యరమోడ్పు కనులు! ఆతాండవము! ఆభక్తితత్పరత!—కనినవానిది పుణ్యము. అందు పల్లెయనక పట్టణమనక నానామండలములవారు నానా రాష్ట్రములవారు గూడినారు. ఆ ఉత్తరహిందూస్థానమువారి ధ్యాన గానములు, ఆ బంగాలీవారి గీతములు, ఆ పండారాల 'తాయుమానవర్ పాడలు,' 'తిరుక్కురల్ విరిత్తములు,' 'తేవారములు,' ఆ మహారాష్ట్రుల 'దిండీ' 'సాకీ' 'జాతే' 'లావణీ'

సంకీర్తనములు, ఆ కర్ణాటకుల పురందరదాసుకీర్తనలు, ఆ యాంధ్రుల శైవకృతులు- దేవాలయాంతర్బహిః ప్రాంత మంతయు మార్మ్రోగుచున్నవి. నభోంతరాళమునం దంతటను శబ్దబ్రహ్మ మావరించి ప్రభుత్వము చేయుచున్నది. సర్వము ప్రణవమయము- నాదబ్రహ్మము. కులభేదములు లేవు. స్త్రీపురుష జాతి వ్యత్యయము లేదు. బాల- వృద్ధ వయస్తారత్యమగణన లేదు. ధనిక-దరిద్రతాపృథగ్భావముల కెడ మగపడదు. హెచ్చు-కుందులకుఁ జోటు లేదు. బ్రాహ్మణాబ్రాహ్మణ ప్రత్యేకత మటుమాయమైనది. అంటుదోషము పాటింపలేదు. అందఱొక్క-తల్లిపిల్లలవలె సంచరించుచున్నారు ఇది విశ్వరూపసందర్శనముకాదా? కనులుగలవా రానందింపలేరా?— శివాభిషేకము ఆరంభమైనది.

ఆ జనసమ్మర్దమున ఆ కోలాహలమున, గర్భాలయము నందలి ఆ మంత్రపుష్పములు, ఆ మహాన్యాసములు, ఆ నమక-చమకాదిస్వనములు ఊపిరి త్రిప్పికొనలేక ఉక్కిరిబిక్కిరి యగుచున్నవి. ఆ శంఖారవములు, ఆ చేగంటలగణగణధ్వనులును ఎగురీది బయల్పడుచున్నవి. బ్రాహ్మణునిచేతి శంఖము బుచ్చుకొని 'ఓమ్ హరహరమహాదేవ' అని మల్లికార్జునున కభిషేకము చేయుచున్నాఁడు వైశ్యభక్తుఁడు; సహస్రఘటాభిషేకము చేయించినవా రున్నారు. సహస్రనామార్చనమొదలు లక్షపత్త్రిపూజవఱకుఁ జేయించినవా రున్నారు. కోటిపత్త్రి

పూజచేయించిన నాటుకోటసెట్టిగా రున్నారు. అర్చించిన ఆ బిల్వదళములలో, అభిషేచించిన ఆ పాతాళగంగా పావనోదకములలో లింగమూర్తి ఏదీ?— మృగ్యమయినది.

అర్చనాద్యభిషేకములు నిర్వర్తించి వచ్చినవారు పురాణములవద్ద, పుణ్యకథనములచేరువను గూర్చున్నారు. భజనల కోలాహలము యథావిధిగ సాగుచునేయున్నది. తాత్కాలికముగనైన, విషయవాసనాదూరులై ఐహికస్మృతికిఁ దప్పినవారే పెక్కు రగపడుచున్నారు. దర్శనానికి గుమ్మములో హాసీలు; అభిషేకానికి కట్నము; అర్చనకు రుసుము; హారతికి పన్ను— వసూలుచేయుచున్నారు—కంట్రాక్టరులు. సంతానార్థినియై తడిబట్టలతోఁ బ్రాణాచారపడినది కోమటి ఇల్లాలొకతె. వ్యాజ్యము తన కనుకూలమైనచో లింగమూర్తికి బంగారు తొడుగు సమర్పింతు నని మ్రొక్కుకొనుచున్నాఁడు. రెడ్డిసంపన్నుఁ డొకఁడు. ఉద్యోగము దొరికినయెడల తలవెండ్రుక లిత్తు నని దీక్షఁగొన్నాఁడు బ్రాహ్మణ బి. ఏ యొకఁడు. ఈయేడు ప్రత్తివర్తకములోఁ బదివేలు లాభము కనబడినచో గర్భాలయముముందు చలువరాతిచపటా వేయింతు నని ప్రపత్తిచేయుచున్నాఁడు లింగబలిజసెట్టి యొకఁడు. మగనికిఁ బిచ్చి కుదురునేని గండదీపము మోయుదు నని సంకల్పము చేసినది బ్రాహ్మణగృహిణి. మరలఁ దనకుఁ బెండ్లియగునేని పసుపువస్త్రాలకొంగుముళ్లతోఁ గొండెక్కుదు మని షష్ఠిపూర్తి

గడపిన సాహుకారుసెట్టి ధ్యానముచేసినాఁడు. పేకాటలో తనకు గెలుపు గలిగినచోఁ గుంభాభిషేకము చేయింతు నని ముడుపు గట్టినాఁడు జూదగాఁడు- ఇట్లు భక్తిలోఁగూడ బేరసారములు యథేష్టముగా జరుగుచున్నవి.

'శ్రీశైలమాహాత్మ్యము' పురాణముజెప్ప నడిప్రాయపు అవధానులు గొంతుక బొంగురుపోవుటచే నిరుత్సాహియై మాటిమాటికి మొగము చిట్లించుచు లేని యావేశము దెచ్చుకొని కథ నడపుచున్నాఁడు. ప్రౌఢవయఃపరిపాకమందలి దీక్షితులు కవితాధారకు నిజగాత్రశారీరసంపత్తిని జోడించి 'శివరాత్రిమాహాత్మ్యముం' జదివి రాగయుక్తముగ నర్థము జెప్పుచున్నాఁడు; సత్తి కొద్దిగా అడ్డుచుండినది. కాని రక్తి కట్టించినాఁడు. ద్వాదశలింగములప్రభావము మహారాష్ట్రపండితుఁడు సంస్కృతమున వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నాఁడు. ప్రాకారబహిర్భాగమున 'నందనార్ చరిత్రము' హరికథ చెప్పుచున్నాఁ డొక మాలదాసరి. జంగాలు బసవకోలలను శరీరముమీఁదఁచిత్రవిచిత్రములుగ నాట్యమాడించుచున్నారు; ఖడ్గాలు జడుపుచున్నారు. శివుఁడు ప్రత్యక్షము గావలయు నని నారసములతో నాల్కలనుగుచ్చుకొనుచున్నారు; నరనరముఁనఁ బొడుచుకొంచున్నారు; గళమునకు గండ గత్తెఱలు వేసికొనుచున్నారు. మెడలోని లింగమూర్తిని అఱచేత నుంచుకొని అవధాన దృష్టులతో అనిమిషత్వమునఁ జూచుచున్నారు.

ఈవిధముగ ఆరాధ్యుల తపోనియతి సాగుచున్నది. 'యాగంటి లింగ'ని ఏలలు, 'కాలజ్ఞానములోని కందార్థాలు పారవశ్యముతో బాడుచున్నది— కందిమల్లాయపల్లినుండి వచ్చిన పోతులూరు వీరబ్రహ్మమ్మతపుభక్తురాలు. దూదేకుల సిద్ధప్పతత్త్వాలు అరమోడ్పుకనులతో హాయిగఁ బాడుచున్నది— అల్లాడిపల్లెనుండివచ్చిన కోమటిఅవ్వ. 'శివగీత లొకరు పారాయణము చేయుచున్నారు. 'శివతత్త్వసారమొకాయన స్వారస్యముగనే చెప్పుచున్నాఁడు గాని దంతపాటనము తప్పుటచే స్ఫుటము తప్పినది. శివలీలావిలాసము విజృంభించి చదువుచున్నాఁడొకబ్రాహ్మణుఁడు కాని అపస్వరము. శివలీలాతరంగిణి సామవేదము వల్లెవేసినట్లు చదువుచున్నాఁడింకొక ఘనాపాఠి.'పంచాక్షరీతత్త్వము' నుపన్యసించుచున్నాఁడొకపండితుఁడు. శివకవచమనుసంధించుచున్నాఁడొక త్రిదండి. గర్భాలయమున కెదుర తన్మయుఁడై తాండవించుచుఁ గరతాళములతో—

"జటాకటాహసంభ్రమ భ్రమ న్నిలింపనిర్ఝరీ
విలోలవీచివల్లరీ విరాజమాన మూర్ధని
ధగద్ధగద్ధగజ్జ్వ లల్లలాటపట్టపావకే
కిశోరచంద్రశేఖరే రతి ప్రతిక్షణం మమ"—

అని శివతాండవస్తోత్ర మారంభించి శ్రావ్యముగఁ బాడుచున్నాఁడొక లింగధారిబాలుఁడు—అంధుఁడు.

"కలాభ్యామ్ చూడాలఙ్కృతశశికలాభ్యామ్ నిజతపః
ఫలాభ్యామ్ భక్తేషు ప్రకటితఫలాభ్యామ్ భవతు మే
శివాభ్యా మస్తోకత్రిభువనశివాభ్యామ్ హృదిపున
ర్భవాభ్యా మానన్దస్ఫుర దనుభవాభ్యామ్ నతి రియమ్"—

అని కాంభోజీరాగము మేళవింపఁబడిన "శివానందలహరి"లోని శ్లోకము శ్రవణపేయముగ విసరి హాయిహాయి అనిపించినది. 'ఎక్కడ ఎక్కడ?' 'ఎవరు ఎవరు?' అన్నారు. భక్తులందఱు మూలమూల నున్నవారు మూఁకగట్టి పాయలు పాయలుగఁ బఱచినారు. పౌరాణికులు శ్రోత్రలు భజనమేళావాండ్రు ఎల్లరు మధువుకడకు మక్షికములువలె నిమిషమున నలుమొగములనుండి వచ్చి ఉత్తరదిక్కుననున్న మండపమును జుట్టుకొన్నారు. స్నానసంధ్యాద్యనుష్ఠానములైనవి. లింగాభిషేకమైనది. అప్పుడే ఉపమా కాఫీ నైవేద్యము ముగించి పొడుము పట్టెక్కించి తాంబూలము తట్టివేయుచు సాక్షాత్పరమశివునివలె పద్మాసనము వేసి పాడుచున్న అయ్యరుగారు కనఁబడినారు. ఆయనశారీరసుఖము నిరుపమానమై ఆలయమునం దంతట ప్రతిధ్వనించుచున్నది. నారాయణమ్మతోఁగూడ యువతియు నక్కడకు వచ్చినది. భీమప్పతోఁగూడ రంగరా వక్కడ నున్నాఁడు. అయ్యరుగారి గానరసము శ్రోతలను మూర్ఛాక్రాంతులనుగఁ జేసివైచినది.

శృంగగిరిపీఠప్రతినిధులు వచ్చినారు. గోవర్ధనపీఠము పక్షమునఁ గొందఱు వచ్చినారు. శారదాపీఠశిష్యులును వచ్చినారు. జ్యోతిర్మయీపీఠధర్మాధికారి నని ఔత్తరాహుఁ డొకఁ డాగతుఁడై నాఁడు. కామకోటి విరూపాక్ష పుష్పగిరి పీఠముల తరఫున నియుక్తులుగా వచ్చినవారు నున్నారు. శ్రీశైలస్వత్వమునకై సీమవఱకు వ్యాజ్యములాడఁ గంకణము గట్టిన పుష్పగిరిపీఠములరెంటి పూర్వాపరవినిశ్చయ వాదములు మధ్యవర్తులు వినుచున్నారు.

మధ్యాహ్నము తిరిగినది. అభిషేకములు నిరంతరాయముగ సాగుచునేయున్నవి. భజనలు మ్రోగుచునే యున్నవి. పురాణశ్రవణమున కంతరాయము లేదు. భీమప్ప, రంగరావును తనబసకుఁ గొనిపోయి బలవంతముగా నుపాహారము బెట్టినాఁడు. నారాయణమ్మ యువతిని ఎడబాయలేదు. ఆమె, తన విడిదికిఁ దీసికొనిపోయి బ్రతిమాలి మోమోటపెట్టి ఒట్లు పెట్టి నిష్ఠురములాడి యువతికి ఉపాహారము తినఁ బెట్టినది.

సాయంకాలమైనది. చీఁకటిపడినది. అభిషేకప్రకరణ మాగలేదు. రాత్రి జాగరము. హరికథ లారంభమైనవి. జంగాలకథలు మొదలుపెట్టినారు. భాగవతాలు కట్టినారు. ఆయాయిరాష్ట్రములవారు ఒక్కొకచోఁ గోష్ఠితీరినారు. సంకీర్తనములు మెండుకొన్నవి. కోలాటాలు నెక్కొన్నవి. బాపనయ్యగార్లు కెరసనాయల్ బుడ్లదీపాల వెలుఁగున దక్షిణ

డబ్బులను లెక్కపెట్టుకొనుచున్నారు. ముత్తైదువులు మూశివాయనాల పాళ్ళు కుదురక ఇగ్గుమొగ్గు లాడుచున్నారు. పాతాళగంగవద్ద నీటికాసుల తగాయిదాలో బూతులాడుకొని చేతులు కలుపుకొన్న పుట్టుశాస్త్రి లిద్దఱు గాయములను చూచుకొనుచున్నారు. సంధ్యావందనము రాదు సరే సరి— సంకల్ప విధానమైన ఎఱుఁగని సర్వాభట్లు పాతికరూపాయలు గడించినందునకు వింతపడుచున్నది— నీటికావళ్ళజట్టు. సంభావనల అడావుడిలో, స్నాన మాడుచుండిన సానిపడుచు మెడలోని సరిపెణ లాగి పోలీసురిమాండులో నున్న పుల్లెల కామేశంగతికి వగచుచున్నారు— ఆతని నేస్తకాండ్రు. స్వరూపప్రకటనమునకై వచ్చిన ఆశుకవులు అష్టావధానులు డబ్బాలు వాయింప దొరకపుచ్చుకున్నారు. జూదాలు రేగినవి. జాకెమణేలా పట్లాటల మొదలు ఈనాఫులవఱకు ఒకవైపు; నక్కాముష్టి లోకదిక్కు; చెట్టుగుండు ఒకవైపున; వారాట లోకచెంప; చిత్తాట లోకమూల; ఎత్తు ళ్లోకచోట— ఈ విధముగ జువాఖోర్లు తలపడినారు. కాణీమొదలు కాసువఱకు చింతపిక్కలవలె పందెములలో పాఱవేయుచున్నారు. రూపాయల సంచులు గలగల గ్రుమ్మరించుచున్నారు. నోట్లకట్టలు విచ్చుచున్నారు. పట్టుకొని వచ్చిన సొమ్మంతయు నోడి పక్కచెవిపో గమ్ముకొని ప్రయాణము కట్టినాఁడు పడమటి సీమరెడ్డి యొకఁడు. గుడివాడతాలూకాజువ్వాఖోర్లు పైసామిగుల

కుండా ఫయిసలుచేసి అప్పటి కప్పుడు ప్రోనోట్లమీఁద అప్పు పుచ్చుకొని ఆవేశముతో ఆడుచున్నారు. పోలీసువారికి మామూళ్లు చెల్లుచున్నవి. ఆ చుట్టుపట్టుల నావరించిన బీడీ సిగరెట్లపొగకంపు, శివసాన్నిధ్యమునుండి వచ్చు సాంబ్రాణి ధూపపరిమళమును తఱిమి తఱిమి కొట్టుచున్నది.

ఆ యాత్రలో లేనివారెవరు? సమస్తప్రకృతి యచట ఆవేశించినది. పరమార్థజ్ఞానసంపన్నులతోఁ బచ్చెపుదొంగ లున్నారు. సన్న్యాసులలో సందెవేటకాండ్రున్నారు. ఉద్యోగులలో ఉడాయింపుగాండ్రున్నారు. భాగవతులలో బడాయిఖోర్లున్నారు. పండితులలోఁ పటాటోపభయంకరు లున్నారు. విరక్తులలో విలాసు లున్నారు. జువ్వాఖోర్లతో ఝూటాఖోర్లున్నారు. ధనికులతో దండుగుమారిరాము లున్నారు. సనాతనాచారులతో సంకరు లున్నారు. సోమపీథులతో సోమరిపోతు లున్నారు. సురూపులతోఁ గురూపు లున్నారు. సహజవికలాంగులతో కృత్రిమవికలాంగు లున్నారు. ఒకరుండి ఒకరు లేకుండలేదు—నోటిదూలవారు, చేతితీటవారు, కంటిగులవారు, కాలిదురదవారు, షోకిలాలు, షోదాలు, దుర్వ్యాజ్యెగాండ్రు, దూబరదిండిగాండ్రు, సాధువులు, సంస్కర్తలు—రకరకాలు ప్రోవైనవి.

లింగోద్భవకాలమైనది. అభిషేకక్రమము ఆగినది. ఓపికగలవారు జాగరముచేయుచున్నారు. రాత్రి పండ్రెండు

గంటలు మీఱునందాఁక రంగరావుతో భీమప్ప ఈ వేడుకలు చూచుచుఁ దిరిగినాఁడు. కొండఈదర తిరిగినది. చలి— మంచు పడుచున్నది. రంగరాయ-భీమప్పలు తమ మండపముల వైపున కరిగిరి.

---

౬. ప్రకరణము.

సూర్యోదయ మయినది. శివరాత్రిహాళాహాళి ముగిసినదిగదా యని కాఁబోలు యథాసుఖముగా బరుండియున్నాఁడింకను రంగరావు. భీమప్ప వచ్చి-

“రంగరావుగారు, పొద్దుపొడిచింది; ఇంకా నిద్రనేమండి?”— అన్నాఁడు. లేచి కనులు నులుముకొనుచు—

“రండి వెడదామ్”—అనుచున్నాఁడు రంగరావు.

“136 కనిస్టేబిలును, సోమప్పను పాతాళగంగకాడ కావలి వుండేదానికి అంపిస్తివా? కోనేట్లోనుంచి తీసిన పిల్ల శవాన్ని పెట్టివానితో కైలాసద్వారంకాడికి ఎత్తించకపొమ్మని అంపించు—403 శిలాక్ సాబును! వీ డేడ్రా 194— సూగప్పా? రాత్రింతా కనబళ్లేదేరా?— ఎక్కడున్నా తాగేసి పడుకున్నాడు వాలె వుంది. చీకటితో రమ్మంటిని-చూడూ వాఁడెక్కడున్నాడో! ఈ రిపోర్టు మునిమడుగుపోలీసు క్యాంపు చేర్చవాల్న శీగ్రం— తెలస్తాదా? ఆత్మకూర్ స్టేషన్‌లో ఇయ్యమని తలారి

సుంకణ్ణి—వాడిబీటు అక్కణ్ణే కదూ?— తఱువు మను ఎకామెక్ — తెలస్తాదా? ఇంద—ఈ రిపోర్టు మార్కాపురంస్టేషన్ హౌసా ఫీసరుకు. వాఁ డెక్కడున్నాఁడు 437-సిద్దన్న? వాణ్ణి శిఖరేశ్వ రం తోవన పొమ్మను— జమారు— తెలస్తాదా?"-

అని సబ్ ఇన్స్పెక్టరు సుందరరాజులునాయఁడు ఫరమా యించుచున్నాఁడు. పక్కచుట్ట బసలోఁ బెట్టి భీమప్పతో నీటిచాయవెళ్ళుచున్న రంగరావు, కేకలు వేయుచు రబ్బరు బొమ్మవలె నిటు నటు గంతులువేయుచున్న ఇన్స్పెక్టరును జూచి నిలుచున్నాఁడు. ఇన్స్పెక్టరు చక్రమువలె మండ పముల నన్నిఁటినిఁ గలయఁదిరిగినాఁడు; ఒక్కొక్కరిని, ఊరు పేరు ఉనికి వృత్తి-అట్టు పుట్టు ఆనవాళ్ళు నరయుచుఁ బోవు చున్నాఁడు. రంగరాయ-భీమప్పగార్లు ఈయుత్పాత మేమియా యని ఆలోచించుచుఁ బోయి కల్యములఁ దీర్చుకొని విడిదలఁ జేరినారు.

మీనాక్షమ్మయు పేరమ్మయు వ్యాకులపడుచున్నారు. రంగరాయనిఅమ్మమ్మ వారిని ఓదార్చుచున్నది. రంగరావును అమ్మమ్మ తనదగ్గఱకుఁ బిలిచి— రహస్యముగా

"అబ్బాయో, విన్నావ్!— అమ్మాయి పొద్దుట్నుంచి అగపడ్డంలేదురా!"

"ఎక్కడికి కెడుతుందమ్మా? - ఆ కర్నూలువాళ్ళ అమ్మాయితో స్నేహంగా తిరుగుతుండేది. బహుశా అక్కడి కేమైనా వెళ్ళింది కామోసు!"

"అక్కడికీ వెళ్ళినట్టు లేదు. మీనాక్షమ్మగారు కను క్కొచ్చారు. వారికి తెలవ దన్నారుట!......

...ఏవిటమ్మా ఎంత చిత్రంగా నన్నావుంది!"-అన్నది అవ్వ.

రంగారావు మెల్లగా, నీ వార్త భీమప్ప చెవిని వేసినాడు. భీమప్ప ఆశ్చర్యచకితుండై—

"రాండి వాండ్లను మన మడుక్కొని వస్తాము."

ఇరువురు కర్నూలువారి బసకడకు వెళ్ళినారు. వెలు పల చెంబులు శుద్ధిచేయుచుండు నడిప్రాయపు ముత్తైదువును గాంచి—

"మీఅమ్మాయి వున్నదా లోన? మా అమ్మాయి ఇక్కడికి రాలేదూ?

అనిన రంగారావు ప్రశ్నము విని ఆయమ్మ-

"నారాయణా, వీం డ్లెవరోవచ్చినారు చూడూ."- అనినది.

నారాయణమ్మ, "ఎవరప్పా" అనుచు వెలుపలికి వచ్చినది.

"వీం డ్లమ్మాయి వచ్చిం దే మమ్మ?"- అని భీమప్ప అడిగెను.

"కృష్ణవేణమ్మేనా? ఈపొద్దు వాయమను చూచేలేను- ఈడికి వచ్చేలేదుగదా? రాత్రి కొంచెంసేపు వేడుకలు చూస్తూ తిరిగినాము. ఆమెను మీామంటపంకాడ విడిచి నే వెళ్లోస్తి."

రంగరావు భీమప్పతోఁ దనవిడిదికి వెళ్లి ముసలమ్మలకు ఓర్పుచెప్పి యువతిని వెదుక వెళ్లినాఁడు. పోలీసుఇన్‌స్పెక్టరు చేయుచుండిన దర్యాప్తు జ్ఞప్తివచ్చినది. అది రంగరావువెతను మఱింత పిచ్చలింపఁజేసినది. హృదయమున నావేగ మధికమగుడు, బుద్ధి వికలమైనది. ఆపాదమస్తకము కంపించుచున్నది. చెమ్మట లోడుచున్నవి. ఇరువురు ఇన్‌స్పెక్టరుబసకు వెళ్లినారు. ఆతఁ డక్కడ లేఁడు. కైలాసశిఖరమువద్దనున్నాఁ డని జవాబు. ఆగవేగముల నట కేఁగిరి. చాలమంది గుంపులుగూడి చూచుచున్నారు. అట శిశుశవము గోనెపట్టమీాఁదఁ బడియున్నది. బాలార్కకిరణము లాశిశుకళేబరమును స్పృశించుచున్నవి. మగబిడ్డ- ఈఁగలు ముసరినవి. వాయుదేవుఁడు మెల్లగ వీచి మూగిన ఈఁగలను జోపెను. ఆ పవనాంకురము ఆబిడ్డ వెండ్రుకల నొకమాఱు కదల్చినది. చూచుచున్నవారి కనుల నుండి దుఃఖాశ్రువు లురలెను.

"ఏపాడుముండకు చేతు లాడినా యమ్మా! ఇట్లా చంపకుంటే ఏ అడుక్కతినేవాండ్ల కిచ్చున్నా సాక్కుందురు కదా!"

"లేదు- ఆ జీవికి భూమిా్మద సంగటి"

“నెలలు నిండినబిడ్డే నమ్మా! నెత్తురుకందూ! ఎవ్వాను పడేశినారో!”

“దేవుని తిన్నాల కొచ్చి ఈ [1]ఆగ మేమో చెప్పా!”

“ఆ దేవుఁడు చంపేబుద్ధి వాండ్ల కెందుకు పుట్టించినాఁడో! [2]కలిగ్గిరమంతా బొమ్మలాట! మాయ !”

అని పదుగురూ పదివిధాల తమ వగపును తలపోసికొనిరి. ఇన్స్పెక్టరుకూడా కంటఁ దడిపెట్టుచు, శిశుశవాన్ని పోలీసుజవాన్ను తహినాతీయిచ్చి, వెట్టివానితో పెచ్చెరువు కాంపాసుపత్రికిఁ బంపివేసినాఁడు. రంగరావు, భీమప్ప ఇన్స్పెక్టరు చెంత జేరి చెట్టుక్రింద ఱాళ్ళమీఁదఁ గూర్చుచున్నారు. ఇన్స్పెక్టరు తన వ్రాతముగించి తలయెత్తి చూచినాఁడు. ఈయిరువురిని మర్యాదగా వచ్చినపనినిఁగూర్చి అడిగినాడు.

“పదునేడేండ్లు దాఁటినపడుచు- పేరు కృష్ణవేణి- ఈడునకుఁ దగిన యెత్తు-అందమైనది- మంచిచాయ- తలను మిగిలిన తలకట్టు- ఈవేళ ఉదయమునుండి అగపడదు”— అని రంగరావు ఇంగ్లీషులోఁ దెలిపినాఁడు. కంప్లైయింటు వ్రాసి ఇమ్మని ఇన్స్పెక్ట రడిగినాఁడు. అమ్మాయిచహారావగయిరా వివరములతో వ్రాసి ఇచ్చినాఁడు రంగరావు- తత్క్షణము చర్యజరిపి పర్యవసానముఁ దెలిపెద నని ఇన్స్పెక్టరు నమ్మఁ బలికినాఁడు. ఆతఁడు సహజముగా దురహంకారియైనను మనుష్యులను

1 అఘమునకు వికారము—తప్పు, పాపము అర్థము. 2. కలియుగము...

జూచి సమయ మెఱింగి మాటాడు నేర్పరి. రంగారావు సెలవు పుచ్చుకొందు మని లేవఁ బోవుచుండఁగా, "అయ్యా, చూడండి- మరిచిపోతిని. కృష్ణలో- దాన్నే 'పాతాళగంగ' అంటారులేండి- ఆడస్త్రీ పడి చచ్చిం దని తెలుస్తాది. నే నక్కడికి పోతాను- మీరు రండి సంగతి తెలుస్తాది"- అని ఇన్‌స్పెక్ట రనెను.

ఈ సంగతి తనవారికిఁ దెలుప మని భీమప్పను బంపి, రంగారావు ఇన్‌స్పెక్టరుతోఁ జనెను. ఇద్దఱు దిగువకు నడచిరి. అత్యంతము శిథిలములైన ఆ పడికట్లు దిగునపుడు లోపల రగులుచున్న వేదనతోఁగూడ రంగరాయనికి, కొండవీటి ఆదిమప్రభుఁడు ప్రోలయవేమారెడ్డి కట్టించిన సోపానము లివి యని ఐతిహాసికవృత్తము స్ఫురించినదికానోపు!—ముందు వెనుకలుచూచి తల పంకించినాఁడు. అరగంటలో గంగగట్టు చేరిరి. ఒడ్డున శవము పరుండఁబెట్టఁబడియున్నది. 136 వ నెంబరు కన్‌స్టేబిలు సోమప్ప అక్కడ కాచియున్నాఁడు. ఆ కళేబరము జూడఁగనే రంగరావునకుఁ బిడుగువడిన ట్లయ్యెను. దిగ్భ్రమ చెందినాఁడు. స్నానమునకై వచ్చిన యాత్రికులు- స్త్రీలు పురుషులు వందలతరబడి మూఁగినారు.

"ఇక్కడ మడుఁగు. నీటివడి తక్కువ. అందుకే పీనిగె ఇక్కణ్ణే తేలింది. లేకుంటే ఎంతదూరమో పొయ్యుండేది."

"అయ్యో! ఎవరోనే పాపం! చిన్నదే! అందమైన పిల్లేనే! ఊఁ దెక్కింది! చెక్కు చెదర్లేదు పెద్దమ్మా! నిద్ర పోతూన్నట్టుంది! ఏమోపాపం స్నానికేవచ్చి కాల్జాఱిపడిందో! ఏం కష్టం తోచిందో!"

"పున్యాత్తురాలే తీవో— శివరాత్రిపూటా — శ్రీశైలానికి వచ్చి ఈ గంగలో ఆత్మారాముణ్ణి వదిలింది. అందరికీ కోరుకున్నా వస్తుందీ ఇట్టాంటిచావు! పోయినవా రందరూ పున్యాత్తులే ఈ పాపపులోకంలో ఇంకాబతికి ఎవర్నుద్ధరించాల?"

"ముత్తైదపిల్లేనే! ముక్కుగొట్ట ముంది— చేతుల బంగారుకడా లుండాయి. ఆమెంటికెలు చూడే! నిలువునా వున్నాయి. ఆమెకేం సౌర్గవత్తెంది."

"ఏం కులమో! నా అనేవాం డ్లెవ్వరు రారే! వాం డ్లెక్కడ వెతకుతా ఎదగొదలు పడతా ఏడుస్తావున్నారో!"

"ఎక్కడపుట్టిందో ఎక్కడపోయిందో చూఁడు! కళ్ల మున్నకాడికే కంకి——"

చూచినవా రందఱు తలకొకమాటతో ఖేదపడుచున్నారు. రంగరావు నిర్విణ్ణుఁడై కూర్చున్నాఁడు. ఇన్‌స్పెక్టరు మొగమునఁగూడ వెత కనఁబడినది.

"ఏరా నేఁడు [1]కండ్రావికండ్రావిగా ఉండాది. ఎక్కడ్రా పడివుండింది శవమ్?" అని యడిగినాఁడు ఇన్‌స్పెక్టరు. తేలిన

1. కండ్రావి=ఘోరము (అఁవము).

చోటు చూపి,ఆ చోటునుండి [1]అరిగోలులోవేసి గట్టునఁ జేర్చి నా మని చెప్పినాఁడు సోమప్ప. ఇన్స్పెక్టరు రంగరావునుగాంచి

"ఏమండీ మీ అమ్మాయేనా?" అని ప్రశ్నించినాఁడు.

తల అడ్డముగా నాడించుచుఁ గా దని రంగరావు తెలిపినాఁడు.

లేచినాఁడు ఇన్స్పెక్టరు. రంగారావుకూడ వెన్నంటినాఁడు. అపరాహ్ణమైనది. దేవాలయము చేరినారు. అప్పుడే పెక్కురు యాత్రికులు గృహోన్ముఖులైనారు. ముసలమ్మలు ముప్వురుఆవేదనపడుచురంగరావురాకకెదురుచూచుచున్నారు. రంగరావును చూడఁగనే అందఱు బావురు మన్నారు. జరిగిన వృత్తాంతము ఆతఁడు ముసలమ్మల కెఱిఁగించినాఁడు. పేరమ్మగారు అమ్మన్నను స్మరించుచు పరున్నపక్క పొర్లలేదు. మీనాక్షమ్మ ముక్కుచు మూల్గుచు లేచి దూరముగా నున్న దొరువులో స్నానముచేసి నీళ్ళు తెచ్చినది. ప్రొద్దు వాటవాలు నప్పటికి పచ్చడీ మెతుకులు వేసినది ఆమె ధర్మమా అని. నిన్న కటికోపవాసము. నేఁ డస్తమయపర్యంతము గంగాపాశ నలేదు. పైగా అలజడి- ఆరెండుమెతుకులు పడినవి. గత రాత్రి జాగరము. అమ్మన్నను తలఁచుకొనుచుఁ బరున్నారు ముప్వురమ్మగార్లు.

---

1. అరిగోలు=వెదురుబద్దలతో నల్లి తోలుకుట్టినబుట్ట—పడవవలె ఏరు దాఁటు సాధనము.

రంగరావునకు నిదుర యెక్కడిది? ఆతని మనస్సు కృష్ణవేణి యంతర్ధానమునకై పొగులుచున్నది. ఆమె నన్వేషించుటకై తెక్కలుగట్టుకొని పఱచినది. బ్రహ్మలోక పర్యంతము ప్రయాణము చేసినది. నడుమ నడుమ నొక్కొక్కమాఱు కోనేటిగట్టునకుఁబోయి ఆశిశుశవముం దర్శించుచున్నది; ఖేదమొందున్నది. అంతలో కృష్ణయొద్దున కెగిరిపోయి ఆ స్త్రీకళేబరమును దరియుచున్నది; ఉమ్మలించుచున్నది. మరల నెటకో పరువెత్తి పోవుచు - ఆ తెల్లచీరతో ఆ కుచ్చులజాకెట్టుతో ఆ జాఱుజడతో చిఱుచెమ్మట నానిన ఆ నుదుటి తిలకముతో అవనతముఖయై వచ్చుచుఁ, దటాలున స్టేషను వైపునకుఁ దిరిగిచూచుచున్న కృష్ణవేణి ముఖవిలాసము దర్శింప దుమికినది; ముచ్చటలాడ నువ్విళులూరినది. యువకునిఁగాంచి కన్నీరునించినకృష్ణవేణికడ నొక్కింత నిలిచినది. ఇట్లు వివిధగతుల పడుగుపేకలుగఁ బరిభ్రమించు చున్నది. నిలుకడలేదు. సర్వము శోకమయమైనది. ఇఁక నిద్ర యెక్కడిది?

భాగ్యవశమున రంగరాయనికి భీమప్పసాహచర్యమబ్బినది- అంతలో అతఁడును డాసినాఁడు—

"ఏమండి రంగరావుగారూ, పండుకొన్నారా?"

"భీమప్పగారా, రాండి. నిద్రాలేదు భద్రాలేదు; ఈ వేళ ఈ హంగామాలో నిద్రకూడానా?"

"సత్తైమైనమాట- ఈ పొద్దు పాణ మంతా ఎక్కడెక్కణ్ణో అయింది- నాకూ నిద్దర రాకనే ఏదో మాట్లాడుకుందా మని వచ్చిడిస్తి. చెప్పేకి మరిచిపోతి. మధ్యాన్నం ఎక్కడా సాహిత్యం దొరకలే దని ఒక బ్రామ్మడు వచ్చె. భోంచేయ నీకి ర మ్మంటే రాడు- భలే పీకులాట అయింది వాయన్తో. ఆఖరీకి ఖట్లామీద భోంచేసినాడ డని పెట్టుకోండి"

"సాహిత్య మేమి టండీ?"

"మీ కర్థమై లేదా? సదావృత్తికి - వంటచేసుకోనీకి బియ్యం బాళ్ళు యిచ్చేదానికి సాహిత్య మంటారు ఈ తట్టు వాండ్లు.

"సాహిత్య మంటే ఇదా?"

"ఇంకే మను కొంటిరి?"

"ఏదో భాషావిషయ మనుకొన్నాను సుమండీ!"

"దేశాని కొక తీరుమాటలు."

"మీ ప్రయాణ మెప్పుడు?"

"రేపుమధ్యాన్నం భోజనా లయినాంక పోతామన్ని; మావాండ్లు. మీరో?"

"మేమూను. ఇహ నేం ప నుం దిక్కడ? వచ్చినందుకు వేడుగ్గా కాలక్షేపం చేయటానికే లేకపోయింది గదా!"

---

1. బేడలు=పప్పు.

చాల ప్రొద్దుపోవు వఱకు ఇరువురు నేదో లోకాభి రామాయణంతోఁ గడపినారు.

భీమప్ప పరుండి—

"పగలు ఎండ చంపేస్తుంది. మళ్ళీ ఇదివఱకునుంచీ చలి దంచేస్తుంది."—అనెను.

" ఋతుధర్మమ్........... "

ఇంకను రంగరావు ఏదియో చెప్పుచుండఁగనే భీమప్ప సుషుప్తిలోఁ బ్రవేశించినాఁడు.

---

౮. ప్రకరణము.

సాయంకాలము మూఁడున్నరగంట బండిలో మార్కాపురమురోడ్డుస్టేషనులో సూర్యనారాయణ దిగినాఁడు. శ్రీశైలమునకు బండ్లెక్కడ దొరకు నని స్టేషనుమాస్టరు నడినాఁడు. ఊరిలోనికి వెళ్లి విచారింప మని ఆయన హిత వొసంగినాఁడు. పరిచితు లెవ్వరును లేరు- క్రొత్త- తిన్నఁగా జట్కాలో మార్కాపురమునకు వెళ్లినాఁడు. పూటకూటియింట విడిసినాఁడు. శ్రీశైలానికి వెళ్లుటకు బండ్లు దొరకునా యని కనఁబడినవాని నెల్ల నడిగినాఁడు. ఊరిలోని బాడుగబండ్లన్నియు వెళ్లినవి. ఇఁక దొరక వని కొంద అన్నారు. తెల్లవాఱఁగా శివరాత్రి

కదా ఇప్పుడు పోయినఁ జేరున దెప్పుడు? ఉత్సవ మంత అయి నపిమ్మట వెళ్లియుఁ బ్రయోజన మేమి?- అని కొందఱు నప్పుకున్నారు. ఇఁక గత్యంతర మేది? నడచియైన వెళ్లవలయు నని నిశ్చయించుకొన్నాఁడు. ఒంటరిగ వెళ్లు టెట్లు? సాహసించి వెళ్లినను త్రోవ డొంక తెలియదు. దారిలోని గ్రామాదులలో నడిగి తెలిసికొనరాదా అని తెగువ చేసినాఁడు. అంతలో నిరుత్సాహ మావరించినది. రేపు శివరాత్రి. శ్రీశైలము చేరుటకు కనీసము రెండుదినము లైనఁ బట్టును. తనవారు దారిలోనే ఎదురువడుదు రేమో! కాదా- వారు ఆత్మకూరుమార్గమున మహానందిక్షేత్రమునకు వత్తురేమో! అట్టిచో నెవరి దారి వారి వారిదగును కాదా? ఇంత శ్రమపడి వెళ్లినను వ్యర్థము గునేమో!

ఈ విధ మగు సందేహములు సూర్యనారాయణను సుడితిప్పినవి. తెల్లవాటినది. శివరాత్రి మార్కాపురముననే కడచినది. మూఁడవనాఁటిమునుమాపునుండి శ్రీశైలమునుండి వచ్చు తిరుగుబండ్ల నెదురుచూచు చున్నాఁడు. నాలవదినము సాయంకాలము నాలుగు గంటలకు బజారులో నుండఁగా రెండెడ్ల బండ్లు కనుపించినవి. అవి శ్రీశైలమునుండి తిరిగివచ్చిన వని యెఱిఁగినాఁడు. ఇంకను వెనుక బండ్లు వచ్చుచున్న వనియు విన్నాఁడు. సాధారణముగా బయటి ఊళ్ళ వాండ్రు స్టేషను వద్ది సత్రముననే బసచేయుదు రని తెలిసినది. వెంటనే తన పక్కచుట్టతో జట్కాలో స్టేషను సత్రము చేరి

నాఁడు. అచట బండ్లు బడకలేవి లేవు. ప్రొద్దు కొండలోఁ బడినది. బయటి వసారాలో స్తంభాని కానుకొని కూర్చున్నాఁడు. ఉబుసుపోకకు సిగరెట్టంటించినాఁడు.

లోపలిగదిలోనుండి:—

"ఇంగ చాల్లేబ్బ-ఏడ్శినావ్, ఏడిస్తేవస్తుందా? దాని చావబద్ధం మనచావు నిబద్ధీ అయింది. కొంప చేరేదాకా రవంత బిగవట్టుకో."

"ఒక్కగాని ఒక్కపిల్ల - మరిచినామరుపు రానిబిడ్డ. గుక్కలో ఇన్నినీళ్ళు పోసి ఈఘటాన్ని కడతేరుస్తుం దని పుట్టెడాశతో వున్నాను-నా పుట్టెడాశానట్టేటిపాలైంది. ఆదేవుఁడు చూళ్ళాక కండ్లల్లో నిప్పులు పోసుకున్నాఁడు.........."

"నీ యేడుపు చాలించవుగదా? ఏందమ్మా చెప్పితే వినవూ! అన్న వస్తే అరస్తాడుచూడు."

ఈ మాటలు సూర్యనారాయణ విన్నాఁ డని ఎవరనఁగలరు? ఆతని చిత్తము పరాయత్తమైనది. అంతయు అయోమయము. ఆఁడువారు-తోడులేదు. అడవులలోఁ బ్రయాణము. వన్యమృగములు సంచరించుచోట్లు- దోపిళ్ళు కూడ జరుగుచుండు నని వదంతులు. ఏమిఇబ్బందుల పాలగుదురో! వత్తునని నమ్మఁబలికి పోఁ జాలమికై వగవు. ఇట్టి చింతలవంతలలోఁ బొరలుచుండిన ఆతనికి ఒరులమాటలు వినఁబడునా? వినఁ

బడినను బోధపడునా ? ఒరులు కనఁబడుదురా ? కనఁబడినను గుర్తింపఁబడుదురా ?

బ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు ఉన్నతమైనవాఁడు మోటుదేటిన మనిసి బయటినుండి బిరబిర సావడిలోనికేఁగెను ; ఆ మనుష్యులు మాటలాడుచుండిన గదిలోఁ బ్రవేశించెను. ఆఱడుగులఎత్తు- ఎత్తునకుఁ దగిన ఒత్తుగలిగి, పదునాలుమూర పదియవ నెంబరు మాలనూలుకోక మూలచెఱఁగులుఁదోపి గట్టి, ఎడమకొప్పు, మూడు సవాసేర్ల ముంజేతి వెండికడియాలు, ముక్కుపోగు, చిలుకలకమ్మలు ధరించి పడమటిసీమ పంటకాపుసాని నమూనా యగు సత్రపుదాసి సుంకమ్మ దబదబ సత్రములోనికిఁబోయి సావడింటిలోని దీపపుబ్రమిద తీయుచు—

“ ఎవ రాపండుకోనుండేది ? దీపారాజన చేసేయాల పండుకోనుండావు ! లేలే ! ” అని యదలించెను. పరుండియుండిన సన్యాసి యొకఁడు లేచి వసారాలోనికి వచ్చుచు, “ దారి నడిచిందాన ఆయాసమైంది. ఇప్పు డిప్పుడే వచ్చి పండుకొంటిని ”— అన్నాఁడు. సూర్యనారాయణ ఆతనినిఁ జూచినాఁడు. ఆ ముండితశిరస్సు, ఆకాషాయాంబరములు, ఆ కాశీలోటా, ఆయసిమిసంచి—చూచి సాధువుగా భావించినాడు. దబ్బపండువంటి ఆ తనూచ్ఛాయ, ఆ వయః పరిపాకము, కనులలోని ఆప్రజ్ఞ, వేషమునందలి ఆ నిరాడంబరత, మాటయం

దలి నెమ్మది, ఆ వర్చస్సు సూర్యనారాయణ దృష్టిని పూర్తిగ నాకర్షించినవి.

"దయచేయండి సాధుజీ! ఈలా అరుగుమీఁదికి"— అన్నాఁడు సూర్యనారాయణ.

"అట్లాగే బాబా"—అని సాధుజీ వెళ్ళి కూర్చు న్నాఁడు. చమురులోఁ దడిపినవత్తులు రెండు వేసి సావడిలోను వసారాలోను దిపాలు వెలిఁగించితి ననిపించుకొని వాలాయము తీర్చుకొనినది సుంకమ్మ. లోపల నున్నవారిని పరకా యించినది.

"సత్రాని కొచ్చే సచ్చినోళ్లొకళ్లైనా ఒక్క [1]బొట్టె న్నా చేతపెట్టేపాపాన పోరుగదా!— ఈళ్ళనోళ్ళల్లో మన్ను బొయ్య- ఎట్టిచాకిరీ చేపించుకుంటారు. చెప్పకుండా వుడా యిస్తారు. పోనీ [2]రుడపాతకమోళ్ళు..." అని యేదేదియో గొణగుకొనుచు సత్రముమునుకు తిరిగినది. ఇక్కడ వసారా నిలో దీపము కొండెక్కినది. మఱొక్క నిమిషమునకు సావడి లోని సందె లక్ష్మియు స్థూలరూపమును జాలించినది. ఇంక ఆబేచి రాకుకొంపలో నునికియెట్లు? గదిలోని వారేదో సన్న దీపము వెలిఁగించుకున్నారు. క్రమముగా సందెచీకటి వ్యాపించు చున్నది. ఎక్కడనో ఎడ్లమెడ గంటలు మోగుచున్నట్లు భ్రమించుచు మాటిమాటికి సూర్యనారాయణ ఆలకించు

1. కాణి. 2. ఋణపాతకపువారలు.

చున్నాఁడు; అంతలోఁ 'గా'దని భ్రాంతిఁ దొలఁగుచున్నాడు- అంత సూర్యనారాయణకును సాధుజీకిని ఇట్లు ప్రసంగము సాగెను :—

" తమ దేదేశంసాధూగారు ? "

" అన్ని దేశాలు మనవే. ఏదేశ మని చెప్ప మన్నారు. విశ్వమే మనది."

" ఆఁహాఁ- అదికాదు- తమ రేదేశంనుంచి దయచేస్తున్నారని అడిగాను. తప్పైతే క్షమించండి."

" తప్పేమున్నది లెండి. తప్పులూ ఒప్పులూ మనం కల్పించుకొన్నవే- అంతా ఒప్పే; తప్పనేదే లేదు. మీకు తప్పైనది నాకు ఒప్పు- నాకు తప్పయినది మీకు ఒప్పు- ఇందులో తప్పొప్పుల తగాదా తీర్చేవా రెవరు బాబా ? ఏ మంటారు ? ప్రస్తుతం బెంగాల్నుంచి రాక. తర్లుపాడులో భిక్షచేసుకొని రావడమైంది. "

" అందుకనే అలసిన ట్టగపడుతున్నారు. "

" ఉపాధికేలేండి ఈబాధ లన్నీ. దీ న్నాశ్రయించుకొని వుండేటంతవఱకూ మనస్సుకూ బాధలు తప్పవు. మన స్సూ శరీరమూ ఆధారాధేయములు. అదే అన్యోన్యాశ్రయణము- ప్రాణవాయువులు సంచారం చేస్తూవుండేదాఁకానే మనోవ్యాపారం. అది జరుగుతూవున్నంతవఱకే భౌతికశరీరానికి

సుఖ-దుఃఖాలు- ప్రకృతికి వికృతి స్వభావం. ఆ వికృతిని దాఁటితే అంతా ఆనందమే. సరే- దీనికేంలెండి। తవ్వేకొద్దీ లోతు- అంతా వుంతా ?"

"చిన్నవయస్సులోనే ఇంత విరక్తి కలిగిందే మీకు! పూర్వజన్మపుణ్యమ్ !"

"బాబా, కోపంరాదుగదా ఒక్కమాట ఆలకించండి. లోకానికి ఆలోచన తక్కువ- అనుకరణ మెక్కువ- ఎక్కువేమి తక్కువేమి ? ఉండేదంతా అనుకరణమే. రక్తి విరక్తి పరస్పరం కల్పితాలు- రక్తి వికారమే విరక్తి. విరక్తి ఆభాస చెందితే రక్తి ఔతుంది. 'ఏకోరసః కరుణయేవ నిమిత్తభేదాద్భిన్నః పృథక్పృథగివాశ్రయతే వివర్తాన్' అన్నాఁడు భవభూతి. కాఁబట్టి అసలు రక్తే ప్రధానవస్తువు. దాని అభావాన్నే విరక్తి అనుకుంటూవున్నామ్. ఒకదానియందు విరక్తి కలిగిందంటే ఏమన్నమాట?- మఱొకదానిమీఁద రక్తి కలిగిందన్నమాట- ఏమంటారు ? రక్తే స్వతస్సిద్ధమైంది. విరక్తి తెచ్చుకున్నది. ఇఁక 'పూర్వజన్మపుణ్య' మన్నారుగదా ? పూర్వజన్మ మనేది అనుషంగికంగా వచ్చిన మామూలుమాటేకాని సిద్ధాంతంకాదు- ఏమంటారు ? అది సిద్ధాంతమే అయితే ఇన్ని మతభేదాలకు కారణ ముండగూడదు- ఏమంటారు ? ఏందో లెండి ! ఈ వెఱ్ఱివేదాంతానికేమి?"

సాధూజీ హేతువాదమునకును సందర్భశుద్ధికిని సూర్య నారాయణ తనలోఁ దాను మెచ్చుకున్నాఁడు. తనకుఁగల సందేహములు తీర్చుకొనఁ దలచినాఁడు. వారిద్దఱకు మరల నిట్లు సంభాషణము జరిగెను :

"సాధూజీ, తామే పీఠానికి చెందినవారో?"

సాధు చిఱునవ్వున- బాబా, మన వాదం మీకు విపరీతంగా తోస్తుంది. పోనీ ఏదో అడిగినారు. కాలక్షేపంకూడ అవసర మైంది. అన్ని పీఠాలూ ఆశ్రయించడమయింది. అన్ని మతాలు పెద్దలవల్ల వినడమూ అయింది. ఆత్మకు హితమైం దొకట్టీ కనపడలేదు. 'సతాంహి సందేహపదేషు వస్తుషు ప్రమాణ మతఃకరణ ప్రవృత్తయః' అన్న కాళిదాసు వాక్యం సమస్త మతముల సారం అంటే- సర్వమునకూ అతఃకరణమే ప్రమాణమ్ బుద్ధిమంతులకు."

"ఆలాయితే మన ఇష్ట మొచ్చింది చేయ మంటున్న మాట."

"ఆహా - ఇష్టము వచ్చింది చేయడమూ, కష్టంగా తోచింది మానివేయడమూ."

"ఇష్టమైతే తప్పుకార్యాలు చేయవచ్చా?"

"మళ్ళీ మొదటికి వచ్చినారు. అది తప్పో ఒప్పో ఎవరు నిర్ణయిస్తారు?ఏకార్యానికి తలపెడితే గుండెదడ కలుగుతుందో దాన్ని తప్పనిన్నీ ఏకార్యానికి పూనుకుంటే గుండె ఉత్సా

హాన్ని పురికొల్పుతుందో దాన్ని ఒ ప్పునిన్నీ గ్రహిస్తే సరి-అదే అన్ని మతముల నిగ్గున్ను.” తన చేసిన పని ఒకరికి చెప్పడానికి జడిస్తే ఆపనితప్పు. చేసిందాన్ని చెప్పగలిగితే ఒప్పు. త ప్పొప్పులకు తేడా ఇంతె చూడండి. దీన్ని నిర్ణయించి హెచ్చరిస్తూ వుంటుంది అంతఃకరణమ్ - ఏమంటారు? ఇంత దూర మెందుకూ: ‘మనయేవ మనుష్యాణామ్ కారణమ్ బంధమోక్షయోః’ అన్నారు. బంధానికిన్నీ మోక్షానికిన్నీ మనస్సే కారణ మన్నా రు. అంటే: అంతఃకరణమే నన్న మాట—ఏమంటారు?

అనిన సాధూజీసమాధానమునకు సూర్యనారాయణా అంగీకారసూచకముగా నిలువున తల ఆడించుచు, జేబులో నుండి నిప్పుపెట్టెతీసి పుల్ల వెలిగించి చేతి గడియారము చూచు కొని——

“అబ్బా ! ఎనిమి దైం దంటోంయ్... ఇంక ఈ పూట ఉపవాసమే లేండి.”

“ట్రెయినుకు పోవలసివుంటే టయిం అయింది.”

ట్రెయినికి కాదండి. మావాళ్ళు శ్రీశైలం వెళ్ళారు. వెంట మగా ళ్ళెవరూ లేరు. నేను వెళ్ళవలసింది. వస్తా నని నమ్మించి వాళ్ళని పంపాను. నాకు వెళ్ళటం పడ్డదికాదు. ఈ వచ్చే తిరుగుబళ్ళల్లో మావా ళ్ళొస్తా రేమో నని కాచు కూర్చు-మన్నాను.”

"అయితే సరే. అంతా దైవాధీన మని నిర్విచారంగా వుండడమే జన్మానికి పరాకష్ట. అయినదానికి చింతించీ లాభం లేదు. కాబోయే దాన్ని గూర్చి అలజడి పడ నవసరమూ లేదు. అది పామరత్వ మనిపించు కుంటుంది- ఏ మంటారు? కాలాతీతులమాట మన కెఱుక లేదు. ఇఁక మనబోటి కాల బద్ధులను కాలమే నడిపిస్తుంది-ఏమంటారు?"

"చిత్తం. అంతేనండి చివరముక్క. నా కే వైనా మత సమ్బంధమైన పుస్తకాలు చెబుతారా ?- చదువాలె నుంది. వివేకానందస్వామి బోధనలు కొన్ని చదివాను. రామతీర్థ గ్రంథం గూడా ఒకటి చదివినట్లు జ్ఞాపకం కాని తమ వంటి తెలిసినవారి సేవ కొన్నాళ్ళు చేస్తేనేకాని అవి బోధపడవు."

"బాబా, కోపగించకండి-మనవిచేస్తాను. కళ్ళుమూసు కొని చూడడానికీ, చెవులు మూసుకొని వినడానికీ యత్నిస్తూ వుంటుంది లోకం - ఇది స్వభావమే అనండి. తన రొండిలో వున్న వస్తువును మరిచి నిన్నూ నిన్నూ అడిగితే ఎవ రేమి చెబుతారు ? మతం మతం అని అర్థంలేని వెఱ్ఱిలో పడు తుంటారు. వేదాంతవిచార మంటూ డబాయిస్తూ వుంటారు. తన్ను మరచి జగత్తునంతా మరమ్మతు చేతా మనేదాన్ని మత మంటున్నారు. తన చూడని— చూడ లేని— దాన్ని గుఱించి పారిభాషికశబ్దాడంబరంతో ప్రసంగించే దాన్ని వేదాంత మనుకుంటున్నారు. ఇదంతా మోస మంటే

నమ్మొండి. అంటే పెద్దలు చెప్పిన మార్గాలను ఆక్షేపిస్తూవున్నా ననుకోకండి. వారు సవ్యంగానే బోధించినారు. నిన్ను నీవు తెలుసు కోమన్నారు. ధర్మంచేయమన్నారు. 'తనయందు నిఖిలభూతము లందు నొకభంగి సమహితత్వమ్మున జరుగు వాఁడు—' ఇందులో త న్నెఱుఁగడ మున్నది. ధర్మము చేయడ మున్నది. ఇంతకంటే మతమూ ఇంతకంటే వేదాంతమూ మ త్తే ముంది?- ఏ మంటారు?"

సూర్యనారాయణ మరల అగ్గిపుల్ల వెలుఁగున చేగడి యారము చూచుకొని సిగరె ట్టంటించినాఁడు.

"బాబా, టయిమ్ ఎంతైంది?"

"తొమ్మిది కావస్తుంది." మీా రెందాక?"

"ప్రస్తుతం గుంతకల్లు; అక్కణ్ణుంచి కాల మెక్కడి కీడిస్తే అక్కడికి.

"మీారు వెళ్ళేబండి రాత్రి రెండుగంటలకు వస్తుం దను కుంటాను."

"ఆఁ—"

అని, సాధూజీ గోడవైపున సంచిని తలగడగా నుంచు కొని పరున్నాఁడు. ఎడ్లమెడగంటల చప్పుడు వినఁ బడినది. క్రమముగా ఆ చప్పుడు దగ్గఱ దగ్గఱకు రాఁ దొడఁగినది. సూర్యనారాయణ అరుగు దిగి, కొన్ని యడుగులు ముందు నకు నడచి ధ్వనివచ్చు దిక్కు ముఖమై నిలిచినాఁడు. చిమ్మ

చీకటి- బండ్లవాండ్రి అదలింపులు వినఁబడుచున్నవి. ఇంకెం తదూరమున వచ్చుచున్నవో రా నిమ్మని మరల తిన్నెమీఁద తన స్తంభాన్ని కానుకొని కూర్చుండుచు—

"ధ్వని వినఁబడుతుందికాని, బండ్లు కనఁబడవు- ఎంత దూరాన వున్నవో! అందులో కన్నుపొడుచుకున్నా కనపడని అంధకారమూ...సాధూజీ పరున్నారా?"

"బాబా, కళేబరం పడింది. కన్ను మూఁతలేదు. మీ రన్నమాటలు వినఁబడుతున్నవి. ధ్వని వినఁబడు తున్నదికాని బండ్లు కనఁబడ వన్నారు. ఎంత అర్థ ముంది బాబా!"

"ఏమిటండీ? సెల వియ్యండి."

'వింటారా?- నాద బిందుకళలే సృష్టి పరిణామానికి మూలస్థానాలు. నాదంలోనుంచే బిందువు. బిందువులోనుంచే కళ- అంటే అవ్యక్తంలోనుంచే ఈ సృష్టంతా వ్యక్తమైంది. ఆ చీకటి వదిలితేకాని ఆ తత్త్వం కనఁబడదు. ఈ చీకటి తొలఁగితేకాని ఈ ప్రకృతి వస్తువు లగపడవు- ఏమంటారు? ఏదో పిచ్చిమాటలు."

"అబ్బే! పిచ్చిమాడలే! పిచ్చిని వదల గొట్టే మాటలు."

బండ్లచప్పుడు మఱింత దాపున వినవచ్చెను. సూర్య నారాయణ చప్పున వెళ్లి పూర్వస్థానమున నిలిచినాడు. కొన్ని

నిమిషములకు బండ్లవరుస సమీపించినది. అందుఁ గొన్ని రెయిలుగేటు దాటఁ బోయెను. మూఁడుబండ్లు మాత్రము సత్రము వద్దికి వచ్చి యాగెను. యువకుఁ డొకఁ డొకబండి నుండి దిగి,—

"దిగండమ్మా ఇదేసత్రం. జాగ్రత్తగా దిగండి."-అనెను.

"తాళవమ్మా నన్నుదిగనీ-మాయగోల- నే దిగి నిన్ను దించుతాను''-అని పూర్వసువాసిని యొకతె దిగి, తలమీఁది ముసుగు సవరించుకొని కొసచెంగు బిగించి రొండిలో దోపు కొనుచు-

"ఇహ దిగు"-- అన్నది.

ముసలమ్మ లిద్దఱు దిగినారు.

"బాబూ, మంచితీర్థపునుయ్యి దాపే కాదూ?" అన్న దొక ముసలమ్మ.

"దా పేమిటే!-కాస్తదూరమే వెళ్ళాలి." అన్నది."- మఱొక ముసలమ్మ.

"ఉండండి వెడదాం సామాను దింపించి కొవ్వొత్తి దీపం వెలిఁగిస్తాను. చీకటిగుయ్యారం!" అనుచు నాయువకుఁడు సామాను అరుగుమీఁద సరిదించి క్రొవ్వొత్తిదీపము వెలిఁగించినాఁడు. తనవారే యగుదురా అని సంశయమునఁ జూచుచు నిలుచున్నాఁడు సూర్యనారాయణ. కంఠధ్వని తమ

వారిదిగనే యున్నది. కృష్ణవేణి కనఁబడదు. ఈయువకుఁ డెవఁడు?-అని ఆలోచనలోనికి దిగినాఁడు. "అప్పుడే బయ ల్దేరావటమ్మా? స్నానమేమిటి ఈయద్ధరాత్రిల్లో మాయగోల. ఒళ్ళు తిప్పుతూవుం దనవ్వూ? నీ విక్కడే ఆగు. నీళ్ళుపట్టు కొస్తాను-మంత్రస్తానం చేతూగాని." అన్నది మఱొకమ్మ- సూర్యనారాయణ వెంటనే ముందునకు వచ్చి—

"మీాన త్తయ్యేనా ?

"ఎవరువారూ?"- ముందునకు వాలి చూచినది.

"నేను కాదుటమ్మా సూర్యనారాయణ్ణి?"

"ఓరి నువ్వటోయ్! బాగా చేశావుబాబు!"

"సూరాయ్, అమన్నను అప్పగిం చొచ్చావ్ మల్లి కార్జునుడికి"—అనిగొల్లున పేరమ్మ ఏడ్చినది.

సూర్యనారాయణ దిగ్భ్రాంతుఁడైనాఁడు. ఎక్కడికి వెళ్ళినట్టని తహతహపడినాఁడు. "ఆనక మాట్లాడుకుందామ్ లెండి" అని రంగరావు సముదాయించినాఁడు. కాని సూర్య నారాయణకు ఆవేగ మాగలేదు. పేరమ్మగారు తప్ప కడమ వారందఱు నూతికి వెళ్ళినారు. వెంట గంగరావు దీపముఁ గొని చనినాఁడు. ఒంటరిపాటున సూర్యనారాయణ పేరమ్మగారిని క్రుచ్చిక్రుచ్చి అడిగినాఁడు-జరిగినవృత్తాంతముఆమె చెప్పినది."

"నే ననుకున్నంతే ఐంది. ఆవేళ బెజవాడలో కన్నీ ళ్ళెట్టుకున్నది. ఇ దేమిటో అపశకున మనుకున్నాను. నేను

మీతో వెళ్ళవద్దనేచెప్పాను- విన్నదికాదు. శ్రీశైలం చూడా లని ఉబ్బట్లూరింది. మీ రక్కడ ఏమి చిలిపిపని తల పెట్టారో జడిసి పోయుంటోంది. ఆవెండ్రుక లుంటే పుట్టి ముంచుకపోయిందా?"

"మే మే మన్నాంరా? ఆలావుంటే చూచినవా రేమం టారు? నలుగురు బంధూల్లో అపఖ్యాతికాదూ? వచ్చింది.— ఆలాంటియోగం దానికి పట్టింది. ఇప్పు డనుకుంటే లాభ మేమిటి? ఎక్కడికెళ్ళిందో!"

"అదే నాకూ పాలుపోవటంలేదు. వట్టిపిరికిది. గండా గొండితనమూ తెలియదు." అనియాలోచన నభినయించి— "బహుశా విశాఖపట్నం వెళ్ళి ఉంటుం దనుకుంటాను; తప్పదు- అక్కడికే వెళ్ళిఉంటుంది."

"విశాఖపట్నం ఎందు కనివెడుతుంది?_ ఎవ రున్నారని అక్కడ?"

"రంగనాయకమ్మ ఉండలే దటమ్మా?"

"ఆఁ-రంగనాయకమ్మా? ఎవరూ?"

"ఆఁ-నాన్న గారు అనకాపల్లెలో ప్లీడరీచేస్తున్న రోజుల్లో మనమేడ కెదురుగా డాబాయింట్లో తహసీల్దారు భీమశంక రంగా రనేవా రుండలా?-జ్ఞాపకాని కొచ్చిందా?"

"ఆఁ..."-కొంచెమాలోచించి - "రాధమ్మగారి భర్త గారు గాదూ? ఆ వారందరూ ఎంతమంచివాళ్ళూ. అరమరికలు లేకుండా మనలో కలిసి పోయ్యేవారు."

"ఆఁ... ఇప్పటికి తెలిసిందీ?"

"ఆఁ... అల్లాయితే ముమ్మాటికీ అక్కడికే వెళ్ళుంటుంది."

ఇట్లు వీరు తలపోసికొనుచున్నారు. నూతికి వెళ్ళినవారు వచ్చినారు. సూర్యనారాయణయు లాంతరుగొని నూతికి వెళ్ళి, పాదప్రక్షాళనముచేసి వచ్చినాఁడు. శేషించిన మినుపసున్నియు అడుకులు కాఁజేసినారు. ఎక్కడివా రక్కడ వసారాలోనే పక్కలు వేసినారు. సూర్యనారాయణ, రంగరావు ప్రసంగములు మొదలుపెట్టినారు. కృష్ణవేణి అంతర్ధానమునకుఁ గారణము సూర్యనారాయణ తెలిపినాఁడు. తనయూహించినది తప్పనందునకు రంగరావు తృప్తిపడినాఁడు. శ్రీశైలమున జరిగిన ఆ శిశుహత్యను గురించియు, ఆ స్త్రీహత్యనుగూర్చియు రంగరావువలన విని సూర్యనారాయణ ఖిన్నుఁడైనాఁడు. కృష్ణవేణిజాడ అరయనేరక ఆందోళన పడ్డారు. క్రొత్తగా నేస్తురాలైన కర్నూలు అమ్మాయివారెవరేని కృష్ణవేణి అంతర్ధానమునకుఁ గారణమైయుందురా అని తనసందేహమును రంగరావు సూర్యనారాయణకు సూచించినాఁడు.

చాలసేపటివఱకు నిద్రపట్టలేదు. సూర్యనారాయణ దీపపు వెలుతురున చేతి గడియారము చూచి——

"పన్నెండు దాటింది"-అన్నాఁడు. లోనగదిలో నున్న వారు ముసలమ్మను మెల్లఁగా నడపించుకొనుచు మూటలు భుజములకుఁ దగిలించుకొని వెలుపలికివచ్చి స్టేషనుదారి పట్టినారు. మఱియొక్క-పదినిమిషములకు సాధుజీ లేచి సంచియు చెంబును చేకొని...

"బాబా, ఆజ్ఞ...... ——"-అన్నాడు.

"చిత్తం-అనుగ్రహ ముంచండి. రైలును వచ్చే సమయమైంది కాబోలు. అబ్బా చీఁకటే పట్టాలుదాఁటిపోవాలి- అని సూర్యనారాయణ వగచుచుండఁగనే సాధూజీ నిష్క్రమించినాఁడు.

---

౭. ప్రకరణము.

నాఁడు ఆదివారము. రెండుజాముల వేళ హోటలులో భోజనముచేసి తాంబూలచర్వణము జేయుచు, ఎడమచేత ముంగురులం దడవుకొనుచు తలవంచుకొని రాగయుక్తముగా నేదియోపాడుకొనుచు తిరువల్లిక్కేణియందలి ప్రైకాఫ్ట్సురోడ్డుదాఁటి విక్టోరియాహాస్టెలు వైపునకు నడచుచున్నాఁడొకయువకుఁడు. కొంతదూరమేఁగి మణికట్టుగడియారము

చూచుకొని మార్తాండు నొక్కమాఱు పరికించినాఁడు. తిన్నఁగాబోయి బక్కింగ్‌హామ్‌లాడ్జివద్ద ఆగినాఁడు. అతని పసిమినిమ్మపండువంటి శరీరచ్ఛాయలో కోమలతయున్నది. మలిచినట్లున్న అవయవస్ఫూర్తియందు పాటవమున్నది. దైనందిన క్షురకర్మానుష్ఠానమునఁ జెక్కులు మెఱుఁగెక్కినవే కాని గఱుగుబాఱలేదు. సులోచనాచ్ఛాదితములయ్యు విశాలలోచనములు విలాస భాసులము లయ్యెనే కాని వికార మనిపింపలేదు. చిలుక లాసింపని దొరపండు. దర్శనీయ మగుమూర్తి.

బెంగాల్ హాఫ్‌స్లిప్పర్ల మ్రోఁత చాపుతాళము ననుకరింప టకటక లాడ్జిమేడమీఁదికి వెళ్లినాఁడు. తన గదితాళము తీసి లోపలి కేఁగి తలుపు మూసినాఁడు. షర్టు విడిచి కొక్కెమునకుఁ దగిల్చినాఁడు. గోడఅద్దములో ముఖము జూచుకున్నాఁడు. మొగముఁ గ్రమ్మినచెమటను తువాలుతో నద్దికొని సులోచనములనుతీసితుడిచి యలంకరించుకొన్నాఁడు. క్యాంపుకాటుమీఁద- పక్కచుట్ట కానుకొని పరున్నాఁడు. ప్రక్కన బల్లమీఁదనున్న 'న్యూఇండియా' పత్త్రికఁదీసి విచ్చి. కడమ భాగములను స్థాలీపులాకన్యాయముగఁ బరికించినాఁడు. అంతట 'లా'పుస్తకముం గొని గుఱుతువెట్టినభాగము దెఱచినాఁడు కుడిచేయి పుస్తకమును బట్టినది. ఎడమచేతిప్రేళులు మొలకమీసములను పుణుకుచున్నవి. పుటయైనఁ బూర్తిగఁ బాఱజూచెనో లేదో విసువుతో దానిని మూసి క్రిందవైచినాఁడు.

ఎడమచిటికెనవ్రేలిరవయుంగరమును కుడిచేతివ్రేళ్లతో ముందు వెనుకలకు జరుపుచు, కిటికీలోనుండి బయలును చూచుచుఁ బరధ్యానమునఁ గొంతవడి గడపినాఁడు. చివాలునలేచి కోటు జేబులోని భగవద్గీత తెచ్చుకొని యథాపూర్వముగ పక్క-చుట్టకుఁ జేరగిలఁబడి గ్రంథము దెఱచినాఁడు. పుటలఁబొరలించినాఁడు. కర్మయోగము వచ్చినది—

"తస్మా దసక్త స్సతతమ్ కార్యమ్ కర్మసమాచర,
అసక్తో హ్యాచరన్ కర్మ పరమాప్నోతి పూరుషః."—

అజ్ఞాని యగువాఁడు కర్మముచేయవలయును. కావున నీవు ఫలము నపేక్షింపక విహిత మగుకర్మము ఎల్లప్పుడును చేయుచుం డుము. ఫలము నపేక్షింపక కర్మము జేయుపురుషుఁడు సత్త్వశుద్ధినొంది క్రమముగా మోక్షశుద్ధి కర్హుఁడగును" అని చదువ నారంభించినాఁడు—

"ఏమండి సార్ రామచంద్రరావుగారి" అని తలుపు దట్టుచుఁ బిలిచినాఁడు వెలుపలినుండి యొకఁడు. రామచంద్ర రావు దిగ్గనలేచి తలుపు తెఱచినాఁడు— పోస్టుమాను రెండు జాబుల నందించి వెళ్లినాఁడు. రెండును కవర్లు. అం దొకదానిని విచ్చినాఁడు— అగ్రభాగమునఁజూచి 'బెజవాడ'అని ఆ ఇంగ్లీషు జాబును చదివికొన్నాఁడు— కన్నులు తెలివికిఁ దప్పినవి. ముఖమును ఖిన్నత గప్పినది. చూపులు బయలునకుఁ బఱచినవి. రెండవజాబు విచ్చి చూపులను మఱల్చిచూచినాఁడు 'విశాఖపట్నము నుంచా?' అనుకొని ఈ తెలుఁగు జాబున నైదాఱు పంక్తులు చదువునప్పటికి లోచనములుసహజచతురత సమాజ్ఞిం

చినవి. ముఖమును గ్రసించిన ఖిన్నత పరాభూతమైనది. జాబూ సాంతముగఁ జదివినాఁడు. బెజవాడ జాబు మరల నొకమాఱు ఓపికగఁ బాఱజూచినాఁడు. ఎడమచేతి వ్రేళ్లు మరల మీసముల నాశ్రయించినవి. ఇంచుక ఊర్ధ్వగతిజెందినచూపు కిటికీపైనున్న రామకృష్ణ పరమహంసపటముమీఁదఁ బడినది. కొంచెము సేపు తదేకధ్యానమునఁ గడచినది—

"వసంతే వాసంతీ కుసుమ సుకుమారై రవయవైః
భ్రమంతీమ్ కాంతారే బహువిహితకృష్ణానుసరణామ్
అమందమ్ కందర్పజ్వరజనిత చింతాకుల తయా
వలద్బాధామ్ రాధామ్ సరస మిద మూచేసహచరీ."-

అని గీతగోవిందములోని శ్లోకము మెల్లగఁ బాడుచు లేచి లెటర్‌ప్యాడ్ తీసికొనిమంచముఁజేరి కూర్చున్నాఁడు. అంతలో నేదియో అక్కఱపడినది! వెంటనే లేచినాఁడు. చేతిగడియారముఁ జూచుకొన్నాఁడు. వెలుపలి వరెండాలోనికివెళ్లి ఉత్తరదిక్కునను న్న విక్టోరియాహోస్టెలువైపు జూచినాఁడు- కుతూహలముతోఁ బడమటి దిక్కునకుఁ జూపు మఱల్చినాడు- అటనుండి గదికడకుఁజేరుచుగ్రీవముఁ దూర్పుదెసకు మలఁచినాఁడు- సముద్రశాంతతను విశాలతను గాంచుచుఁ గొంతసేపు నిలిచినాఁడు- గదిఁ బ్రవేశించినాఁడు- బల్లమీఁద జెల్ల చెదరగనున్న పుస్తకములను పొందికగాఁబెట్టి కుర్చీమీఁదఁగూర్చుండి జాబు వ్రాయ నుద్యోగించినాఁడు- కలమునకై వెదకినాఁడు; జ్ఞప్తివచ్చినది. లేచి కోటుజేబునుండి

తీసి, దీనికై లేచినతాను దానిని మఱచి ఎక్కడెక్కడనో తిరిగితినే యని తన విస్మృతిందలంచి ఎగతాళినగవునఁ దల యూడించుకొన్నాఁడు- కుడిచేయి కలము బట్టినది. ఎడమమో చేయి బల్లపై మోపినది. తత్కరాంగుళులు కొంతసేపు చికురములపైఁ జరలాడి, సులోచనముల సవరించి, మీసములతోఁ జెలిమి నెఱపుచున్నవి. "సౌ॥ చెల్లాయికి" అని వ్రాసినాఁడు. తరువాత వ్రాయవలయుదాని నాలోచించినాఁడు— "ఆశీర్వచనములు" అని శిల్పివలె నాపియాపి క్షణమున కొకయక్షరమును జెక్కినాఁడు- తరువాత?—ఆలోచన. తోఁచినదానిని వ్రాయ నిష్టముకాదు. ఇష్టముగలఫణితి ఊహింపరాదు. తనలోని యుత్సాహము నంతయు నొక్కమ్మడి నొలికింపవలయు నని అభిలాషము. ఛాందసమార్గ మగు నని జంకు. మరల నింకొకమాఱు విశాఖపట్నముజాబువిచ్చి చదువుకొన్నాఁడు.—

"మ్లానస్య జీవకుసుమస్య వికాసనాని
సంతర్పణాని, సకలేంద్రియమోహనాని,
ఏతాని తే సువచనాని, సరోరుహాక్షి
కర్ణామృతాని, మనసశ్చ రసాయనా,"ని *

---

* "మ్లానజీవితప్రసూన సంజీవులు,
తృప్తిదములు మోహితేంద్రియములు,
నీసుభాషములు, నీరజాతేక్షణ,
శ్రవణసుధలు హృదయసాయనములు"—ఉ. రా. చ.

అని శ్లోకమును పాడుకొనుచు వ్రాయ నుంకించి చేయాడించుచున్నాఁడు— అక్షరముపడదు—చివరకు—కొంతవడికి "జా బందినది—" అని వడిగనే వ్రాసినాఁడు. తరువాత?— మరల యోజన. మనస్సున నిశ్చయ మేర్పడినదికాఁబోలు!—

"రేపు బయలుదేఱుదును"—అని వ్రాసి చేతిగడియారము చూచుకొన్నాఁడు— నాలుగింటికిఁ బది నిమిషములు కొఱంత- జాబు కవరులో నుంచి శిర్ నామా వ్రాసినాఁడు— షర్టు తగిలించుకొన్నాఁడు- అలవాటుచొప్పునఁ గాళ్లు జోళ్లలో జొచ్చినవి. బయలుదేఱి ఫర్లాంగుదూరము పోయినాఁడు- తపాలుపెట్టెలో జాబుపడవేసి, హోటలునకు వెళ్లినాఁడు— ఏదియో చిఱుదిండియైనది. కాఫీ పుచ్చుకొనుచున్నాఁడు— గదికి తాళము వేయకయే వచ్చితి నని స్మృతివచ్చినదికాఁబోలు!— బమ్మెరవోయిన చూపుతో తొందరగా కాఫీముగించి బయటి దుకాణములో వక్కాకుపుచ్చుకొని వేసికొనుచు రివ్వున లాడ్జి చేరినాఁడు— తెఱచినతలుపులు తెఱచినట్లున్నవి. తన తెఱపు మఱపులకు వింతపడినాఁడు—

సాయంకాలమువఱకు ఎట్లోకష్టముగఁ గడపినాఁడు— గడ్డముమీఁదఁ కత్తి త్రిప్పినాఁడు— కామినియాఆయల్ రాచి క్రాపుదువ్వినాఁడు— సోపుతో ముఖప్రక్షాళన మైనది. సీమా జామా అలంకారమైనది. సులోచనముల ధరించినాఁడు- అద్ద

ములో నొక్కసారి ఆపాదమస్తకముగఁ జూచుకున్నాఁడు; అర కొఱలు సరిదిద్దుకున్నాఁడు. మూలనున్న స్లిప్పర్లను తట్టి తొడిగినాఁడు- హంటింగ్ కేన్ చేపట్టినాఁడు- మఱొకమాఱు అద్దమును దర్శించినాఁడు- దొరకొడుకువలె సిద్ధమైనాఁడు- తలుపు తాళము వేసి తాపలుదిగినాఁడు. రోడ్డుమీఁదికివచ్చి పాకెట్టు తడవుకొన్నాఁడు. మేడమీఁదికిఁ జని తలుపు తెఱచి నాఁడు- మంచముమీఁదఁ బక్కచుట్టపైఁ బెట్టి మఱచిన మనీ పర్సును వెంటనే జేబులో వేసికొని జ్ఞప్తితో తాళమువేసి టవునుకుఁ బయనమై వెడలినాఁడు.

---

౮. ప్రకరణము.

సముద్రపుగాలి తిరిగినది. సాయంకాలము మూఁడు గంటలు వంటలక్క అవధాన్లరామమ్మ వంటవసారాలోనుండి తలమీఁది ముసుఁగు సరుదుకొనుచు సన్నగొంతుకతో—

"బంగారులేడికై పాఱె రాఘవుఁడూ
అంగన నటవీడి యరిగె లక్ష్మణుఁడూ
సీతమ్మఁ గొనిపోయెఁ జెనఁటి రక్కసుఁడూ
ఆతఁడె ననుజుండు నన్న రాముండూ"—

అని పాడుకొనుచు నడిమింటి దక్షిణపు గదివద్దికిఁ బోయి, గుమ్మము పట్టెలమీఁద రెండుచేతు లానించి ముందటికి మొగ్గి—

"రంగనాయకమ్మ తల్లిగారికి ఇంకా నాటకంబడలిక తీరిందికాదు కామోసు: చల్లార్తే ఇడ్డెన్లు సైంచ వంటారు- కారప్పొడుం చేశాను- కాఫీ కాచాను"- అన్నది-

రంగనాయికమ్మ పక్కమీఁద నుసులుచు—

"అప్పుడే పొద్దయిం దటమ్మా!" అన్నది.

"మరేమిటి!- పంతులవారు ఫలహారానికి వచ్చే వేళ కూడా అవుతేను!"

"ఆవిల్లేచిందా?"

"తెలవదు"-అని "అమ్మాయ్"- అని పిలిచినది వంట లక్క--

"వస్తున్నా" అన్నది అమ్మాయి.

అభ్యంజన మైనది కాఁబోలు!-వినీలకుంతలములు విరియఁబోసి వెన్నునం దంతటను పనపఱచుకొన్నవి. కను బొమలనడిమి కుంకుమబొట్టు చెక్కుచెదరలేదు. కంటికాటుక మాయలేదు. కట్టిన జరీకమ్మిచీర, తొడిగిన రోజాపట్టు జాకెట్టు నలఁగలేదు- ఇట్లు అమ్మాయి మెట్లుదిగుచున్నది. కనులు నులుముకొనుచు గదిగుమ్మమున నిలువఁబడిన రంగనాయిక అమ్మాయినిఁ జూచి—

"ఏమిటోయ్ దేవలోకంనుంచి దిగుతున్న ట్లుందే! రేపటికి.........."-అని లేతనవ్వు నవ్వినది.

కనుల మొలిచిన మెలనవ్వు అరమోడ్పు ఱెప్పలలోఁ దల డాఁచుకొన్నది- మొగమునఁ దొలకరించిన నునుసిగ్గు దొంతరలు అవనతశిరము మఱుఁగు జొచ్చినవి. ఆ చిఱునగవుల మొలకలు, ఆ నునుసిగ్గుల మెలికలును, నెమ్మదిని బొంగినవలపు పాలమీఁగడతరగ లని కవియైనవాఁడు వర్ణింపక విడుచునా? చెలిమితులకించిన యలుకతో విలువిడిన ములికి వలె, ఫలముగాంచినచిలుకవలె అమ్మాయి సఱ్ఱునవచ్చి రంగనాయిక సందిటఁ జొచ్చెను. అట్లే ఇరువురు మెలివేసికొని దొడ్డి వసారాలోనికివెళ్ళి పూలమొక్కల కుంపటులవద్దఁ గూర్చుండిరి. ఉపాహారమైనది- మధ్యాహ్నాలులోనికి వచ్చుచు,

"ఏదే కృష్ణా, నిన్న వాయించిన 'నినువినా నామదెందు' మఱొక్కమాటు వాయించూ! కనులకు నీ సొగసెంతో అన్నచోట ఏమిటో కొత్తసంగతు లేశావు!-ఒరేకుఱ్ఱాడా మేడమీఁదినుంచి వీణ జాగ్రత్తగా పట్టుకొస్తావ్? పావంచాళ్ళమీఁద వేశావుసుమీ నీ పుణ్యమ్!"- అన్నది రంగనాయిక- కుఱ్ఱవాఁడు మేడమీఁదికిఁ బరువెత్తినాఁడు- కృష్ణ తలవంచుకొని చేతిగాజులు చూచుకొనుచు,—

"ఆలానే వాయిస్తానుగాని నువ్వుమాత్రం 'శ్రీరఘువర' కృతి వాయించకేఁ!- వచ్చిందిమొదలు బతిమాలు

కుంటున్నానుగదా! ఎవళ్లైనా నేర్చుకుపోతా రని కుళ్ళుపోతుతనం!"—

"ఏమిటే నాకా కుళ్లుబోత్తనమ్! నీవే అంటున్నావా? ఇం కెవ్వరైనా అంటారా? మా యింటాఒంటాలేని మాటన్నా వేమిటే!"

"అబ్బా! ఒక కుళ్ళుబోత్తనమేనా? ఒకకుచోద్దమేనా? అన్న అన్నే, చెల్లెలు చెల్లెలే!"

"ఈ నడుమ వీణ ముట్టుతూవుంటే నువ్వు పెట్టొందే ఒట్టు. అలవాటు పూర్తిగా పొయ్యింది- అంచేత వాయించటానికి బిడియమేస్తుంది-"

" పర్వాలేదులే! ఇక్కడ నీకు బహుమానా లిచ్చే వారెవరూ లేరు- నాకూ అలవాటు పోయిం దమ్మా! ఏదో వచ్చినట్టు వాయిస్తాలే- క్షమించు"--

కుఱ్ఱవాఁడు వీణ తెచ్చిపెట్టినాఁడు. దక్షిణపుగదిలో కృష్ణా-రంగనాయికలు తివాచీమీఁద గూర్చుచున్నారు. కృష్ణ శృతిమేళవించి: 'నినువినా' కృతివాయింపఁ దొడఁగినది--

" ఆ దేమిటే సుతారమ్! మూఁగదానికి మల్లే! పాడుతూ వాయించరాదూ?"- అన్నది రంగనాయిక- సిగు పెనఁగొన్న చిఱునగవు బలవంతముగ నాపికొని పాడుచు వాయింపఁగడంగినది కృష్ణ- 'భానువంశతిలక నీదు భక్తుఁ

డనుచు పేరుగనుకా' అని అను పల్లవి ఆఱవసంగతి వాయించు చున్నది. రంగనాయిక ఒడలు దెలియని యుల్లాసముతో శిరఃకంపనము జేయుచు-

"నీశారీర మేమీ తగ్గలేదు సుమీ!"-అన్నది.

"రంగనాయికమ్మగారు— అద్దంకి రా మా రా వు పంతులుగారు"- అని శిర్నామా చదివి పోస్టుమాను జాబును గిరవాటువేసినాఁడు. కృష్ణవేణి వీణాగాన మాపినది. రంగ నాయిక పరువునవెళ్ళి జాబుగొని తత్క్షణం కవరుచించి జాబు దీసితనలోఁ జదువుకొనుచు వచ్చినది. కృష్ణ తనకుఁ జూపు మన్నది. రంగనాయిక బింకము చూపినది. చూపకున్నఁ దన మీఁద ఒట్టుబెట్టుకొన్నది కృష్ణ. ఇరువు రొకింత ఇగ్గుముగ్గు లాడినారు. తుదకు కృష్ణ జాబు నొడిసి లాగినది. చదువుకొని-

ఇం తేకదా! ఈమాత్రానికే ఇంతమారామ టే!" అన్నది ఇంతలోఁ బదుగురు పార్టీలతో మాటలాడుచు గృహమేధి రామరావు కోర్టునుండివచ్చి కచేరీసావడిఁ బ్రవేశించి, కోటును తలగుడ్డను తీసినాఁడు. సేవకుఁడు కుట్టువాఁడు వెంటనే వాని నందుకొనిపోయి గదిలోఁ దగిల్చినాఁడు. రామరావు పడక కూర్చిమీఁద బరుండి--తలగోకికొనుచు-

"చూచారూ, సింహాచలంగారూ, మన మూఁడో సాక్షి—ఆయనపే రేమిటీ?—ఆ...రా జండీ!..."

"బంగార్రాజు గారా అండీ?"—

"ఆఁ—బంగార్రాజు- ఈవాళ మతాబా కాల్చేశే వాఁడే కాస్త నేను పరాగ్గా ఉండిఉంటేను. చప్పున హెచ్చరించానేమో సర్దుకున్నాఁడు. అంతమటుక్కూ తెలివైనబుఱ్ఱే. జడ్జీగారప్పుడే నాకేసిచూచారు. టకీని ఒకముక్క వేశేశాను—అతికింది. లేకుంటే ఏ మయ్యేది?—కేసంతా అడ్డంతిరిగేది; చేసిన పనంతా పలాము లయ్యేది-ఒప్పుకుంటారా?" తలగోకికొనుచు- "సమయంలో వెనుకూ ముందూ తడువుకుంటూ బిక్కమొగ మేశామా-వ్యవహారం చెడ్డ దన్నమాట-ఒప్పుకుంటారా?"

"మరేనుండి"

"చూశారూ, ప్రతివాదిచేత అవకతవకలు పేలించాను. మాడుగుల మెస్టేటుకీ, కళింకోటవారికీ తనకూ లావాదేవీలున్నాయని యేమి టేమిటివో చెప్పబొయ్యాఁడు- చివరకి ఏమీాసమ్మంధంలే దని వాగించానా? వాడి స్టేటుమెంటుకీ వాజ్మూలానికీ తేడా చూపించాను. వాడిప్లీడరు కాస్తగడుసు వాఁడే. ఈ ప్రశ్న అడగ్గూడ దని ఆక్షేపించాడు. కాని ఎవిడెన్సు ఆక్టులో ఏదోచూపి మసిబూసి నేరేడుగాయ చేశేశాను. తెలివితక్కువ పెద్దమ్మ ఆ ప్లీడరు కనుక్కున్నాఁడు గాఁడు. తెల్లమొగ మేశాఁడు. జడ్జీగారికూడా కాటు కేశేశాను. అవతలివారి తెలివి తక్కువవల్లను ఇవతలివారు గెలుస్తుంటారు-ఒప్పుకుంటారా? కోర్టువ్యవహారా లంటే వట్టి జూదాలు-ఈలాంటి వ్యవహారాల్లో ప్లీడరన్నవాఁడు కాస్తంత

మెలకువగా వర్తించాలి. మన జడ్జీలాంటి వాళ్ళదగ్గర తెలివి తేట లంతగా పనికిరావు. ఆయనచెప్పిందానికి బుర్రవూస్తూ మందహాసం చేస్తుండాలి. జడ్జీఅయినా చెడ్డవా డని చెప్పను. లా అంటే ఏశ్లోకంలోవుందో ఆయనగారికి తెలవదు. ఆర్గ్యుమెంట్సు చెబుతుంటే ఆఫీసు కాకితాలమీఁద సంతకాలు పెడుతుంటాఁడు. దిక్కుతోచక కేకలేస్తా డన్నమాటేకాని మొత్తానికి మంచివాళ్ళలో చెప్పుకోతగ్గవాఁడే!- ఒప్పుకుంటారా? ఏదో బారిస్టరీ ప్యాసయ్యాఁడు- తండ్రిగారి ప్రాపకం అక్కఱకొచ్చింది- ఇంతకూ అదృష్టం పట్టింది. మునస్బైన మూఁడేళ్లకంతా సబుజడ్జీ అయ్యాఁడు. ఇప్పుడు అక్టింగుజడ్జి" ఐ కూచున్నాఁడు—ఇదో అదో అనేటప్పటికి ఖాయ మౌతుంది. ఏమిటో ఈ కోరట్లూ, ఈ లాయర్లూ, ఈ జడ్జీలు—అంతా తగాయిదాలు పెంచటానికే కాని తెంచటానిక్కాదు. "—

అనుచు రామరావు శ్రమ నభినయించుచు గోడగడియారమును జూచెను. ఐదు గంటలు కావచ్చెను.

"సరే మీరువెళ్ళండి! వచ్చేనెల్లోగదా ఆర్గ్యుమెంటు; మీరు రెండురోజులు ముందుగానే రాండి. అలహాబాదు, మద్రాసుహైకోర్టుల తీర్పులు మనకు ఆధారా లున్నాయిలెండి. కలకత్తాహైకోర్టు తీర్పొక్కటి మనకు కాస్తంత ప్రతికూలంగా ఉన్నట్టు కనిపిస్తుంది. కానీండి చూదామ్! ఫీజు పూర్తిగా పట్టుకురండేఁ! వాయిదాలువేస్తే కాదు? హియ

రింగునాటికి ఝూడాగా యిచ్చేస్తా మన్నారు! ఏమిటో ఖాతా దార్ల నంత నిక్కచ్చిగా అడగలేము. మఱవకండి! ఇంత మొగమాటం లేకుండా అడుగుతున్నా నని అను కోకండేం! స్నేహానికి స్నేహమే— వ్యవహారానికి వ్యవహారమే! రెంటికీ ముడిపెడితే వికటిస్తుంది—ఒప్పుకుంటారా? ఆం—అన్నట్టు అస్సల్ నెంబరు 676-అప్పీలు వేయరూ? అపీలు వాయిదా దగ్గర కొస్తూం దనుకుంటాను. మరిగంటే 304 of 09 లో జప్తుకు పెట్టించారా? వాడి కేవన్నా చరాస్తి వున్నదీ?"

"లేకేమిటండీ చేతికొచ్చిన *సొమ్ములు దిట్టమైనవి నాలుగుజత లున్నాయి."

"ఐతే తకరర్ లేదు. సరే వెళ్ళండి."

అనఁగానే ప్లీడరుగారికి వందనాలుచేసి క్లయింట్లు సెలవు పుచ్చుకున్నారు. రంగనాయిక నడిమింటి కిటికీలో నుండి—

"రారూ?" అన్నది. రామరావు తలగోక్కొనుచు లోనికి వెళ్ళినాఁడు. కాళ్ళు మొగము కడిగికొని ఉపాహారము చేయఁ గూర్చున్నాఁడు. రంగనాయిక ఒడిలోని జాబు రామ రావు వద్దికి విసరి, కాఫీ చల్లార్చుచున్నది. కృష్ణ ఉగ్రాణపు గదిలోఁ జేరినది. రామరావు ఎడమచేత జాబు విచ్చి చూచు కొని—

---

* పశువులు.

"పరే"—అని రంగనాయికవంకకు విసరి తలగోకి కొనుచు ఉపాహారము చేయుచున్నాడు.

"ఏమిటి తరువాతి సంగతి? తిరిగీ వాడు పరీక్షకు వెళ్ళాలా? వారం రోజులన్నా ఉంటాడని తోచదు."—అన్నది రంగనాయిక.

"ఏమిటో ఆలోచించు నువ్వే. ఇంకా ఈనెలాఖరు దాకా పెద్ద సూట్లున్నాయీ! వాయిదా లివ్వడు జడ్జీ. అందులో విచారణమధ్యంలో ఉంటే వాటికి వాయిదా లడగడమూ సబబుకాదు. నాకు రావటానికి అవదు. నువ్వూ వెళ్ళకుండా వుండడమే మంచిది. ఐనా వెళ్ళి మనం చేసే దేమన్నా వున్నది గనుకనా?

"అదేమిటండీ అంతా కొత్తరకంగా మాట్లాడుతున్నారు! ఏదో కలిగింది మార్పు."

"మార్పేమిటి! మార్పూలేదు- కూర్పూలేదు. ఉండే విషయం చెప్పాను. మనం పైపైన ఉండి ఏదేనా సాయం చేస్తూ ఉండడం బాగుంటుంది. కాని అందులో మనమూ చేర్తె ప్రయోజన మేమిటి? సంఘుసంస్కరణ మనేది క్రమంగా చేయవలసిందికాని అట్టే ఒక్కమాటు చేయటానికి వీల్లేంది- ఒప్పుకుంటావా? అలా అయితే అది విప్లవపద్ధతై ఊరుకుంటుంది. అపాళంగా అసలే స్తంభించి పోతుంది. పూర్వా

చారపరాయణాల్ని కూడా కట్టుకుంటూ రావాలి. అ దేమిటో! కోప మావేశించి నట్టుంది! నా కేసి చూడూ!"

"కానీండి మీ ఉపన్యాస మంతాను. మగాళ్ళకోప మేమేనా చేస్తుందికాని ఆడాళ్ళకోప మనఁగా ఎంత?-ఆడాళ్ళ నఁగా ఎంత?" "నీ వర్థంచేసుకోకండా అవసరపడు తున్నావు. నా లాంటివాఁడు ఈ లాంటి వ్యవహారాల్లో కలుగ చేసుకుంటే లావు చిక్కు లున్నాయి-ఒప్పుకుంటావా? ఏమిటి తల విసురు తున్నావు? నీధోరణి నీదేకాని కాస్తంత సంగతి-సందర్భాలు వినిపించుకోకపోతె ఏలాగ?"

"అంతా మనం నడుంగట్టుకొని చెయ్యవలసిందానికి ఎవరోపరాయీలు మాట్లాణ్లేటు మాట్లాడితే ఏం చెప్పటం?"- అనుచు రంగనాయిక కాఫీకప్పుచేతి కందిచ్చి లేవఁ బోయినది- రామరావు పుచ్చుకొనుచు, "కూచో ఇంతలోనే సాధింపా? నీవన్నట్టు నడుంగట్టుకొని చెయ్యవలసిందే తకరార్లేదు. ఇం కొకరివిషయం చెప్పు; డంకాకొట్టి నిలవబడితాను. స్వవిష యంలో అంటే కాస్త జంకవలసి వస్తున్నది, ఎవ్వళ్ళూ ఇక్కడ మనతో కలిసేవా రున్నట్టు కనబడరు-ఒప్పుకుంటావా?"

"చెయ్యటానికి త్రికరణశుద్ధిగా పూనుకుంటే ఇన్ని కుతర్కాలకే అవకాశం లేదు. ఒకళ్ళ కోసమా?"

నీకు బోధపట్టం లేదు. యామన్నా అంటే నన్ను మింగేసేటంతకోప మొస్తుంది. నలుగురూ పోగై ఉత్సాహంగా

చేయవలసినకార్యమానా? కలిశివచ్చేవారు ఈవూర్లో లేరని నే నంటూ వుంటే—ఒప్పుకుంటావా?

"ఏమి టంతా విచిత్రంగా మాట్లాడుతున్నారు! రజస్వలావివాహాలు తప్పక జరగాలనీ, బాలవితంతువులకు పెళ్లిళ్ళు చేయకపోతే వాళ్ళకళ్ళనీళ్ళు మన సంఘాన్నీ దేశాన్నీ మాడ్చివేస్తవనీ—వ్యాసాలు వ్రాస్తుంటారు. మొన్న సంఘసంస్కరణసభకు మీా రగ్రసనాధిపత్యం వహించి ఇచ్చినఉపన్యాసాన్ని విన్నవా రందఱూ కళ్ళ కద్దుకున్నారు. ఇప్పుడు తీరా సమయానికి మొగం చాటు చెయ్యటానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు."

"ఆకథ వేరు; నీకు బోధపట్టంలేదు. లోకుల అభిరుచిని బట్టిన్నీ ఉద్రేకాన్నిబట్టిన్నీ మాట్లాడాలి- ఒప్పుకుంటావా? ఇంట్లో నాలుగ్గోడలనడమాఉండే మీా కేం తెలుస్తుంది లోకభోగట్టా? మన మీాలా చేయబోతున్నా మని ఊళ్ళో పోరు లావైంది.కనక నామాటవినీ వాళ్ళనీ ఏ రాజమండ్రికో ఏ ఖరక్పూరికో వెళ్లిపోయి కార్యం ముగించుకు రమ్మన్నాను. ఆ నెకచూతాం".

"ఆ నెక చూచే దేమిటి; నలుగు రే మనుకుంటారు?"

"ఏ మనుకుంటారు? ఏ మనుకుంటే మన కేం?

ఎవడెవడి ఇబ్బందులూ, ఎవడెవడి సమయాసమయాలూ ఎవడెవడి సాధకబాధకాలూ ఒకళ్ళకెల్లా తెలుస్తాయీ? అనుకునేవాళ్ళందఱూ ఆచరిస్తూన్నారా?— ఒప్పుకుంటావా?

" చెప్పినలాగా చెయ్యకపోవటం నగుబాట్లబేరం అవుతుందంటున్నాను,"

"అర్థమయ్యింది. వట్టిదద్దమ్మనికిందే కట్టేస్తున్నావు. చేసేదంతా చెబుతున్నామా? చెప్పేదంతా చేస్తున్నామా? చెప్పకనే చేసేవారున్నారు. చేయకనే చెప్పేవారూ ఉన్నారు. చేసిందాన్ని చెప్పటమూ, చెప్పిందాన్ని చేయటమూ లోకాచారానికి విరుద్ధంగా ఉంటుంది— ఒప్పుకుంటావా? కనక..."

"మీతో వాదించగల్నా? ఎవళ్ళేమనుకున్నా సరే. అన్న మాట చెల్లించాలి. ఇక్కడే జరగాలి. మా స్త్రీసమాజంవాళ్ళలో చాలామంది లావు ఉత్సాహంతో ఉన్నారు. మొన్ననే మీరు చేతులో చెయ్యివేశారు; నామీద ఒట్టెట్టుకున్నారు. ఆ మాటన్నా నిలుపుకుంటారా?"

అనగానే, రామరావు తలగోకికొనుచు—

"సరే ఆలోచించు. నీకున్నంత అభిమానమూ, నీకున్నంత ప్రేమా నాకూ ఉన్నది. లోకరీతి చెప్పాను. మరో హామోస్తరుగా అనుకోకు. నీ యిష్టానికి వ్యతిరేకంగా నడవనుగదా?" అన్నాడు. రంగనాయిక ముఖము వికసించినది. ఉగాది

ణాపుగదితలుపుచాటున నున్న కృష్ణను గాంచి సుస్మితముతో గనుఁగొల్పినది. రామరావు ఉపాహారమును ముగించి లేచి తల గోఁకికొనుచు ముందటిహాల్లోనికి వచ్చినాఁడు. రంగనాయిక మందహాసముతో విడె మందిచ్చినది. రామరావు రంగనాయిక ముఖము జూచి,——

“ఎంతసతోష మన్నా వచ్చింది!” అని పకపక నవ్వినాఁడు; కుఱ్ఱవాఁడు టోపీ కోటు ఖండువా చేతికఱ్ఱ తెచ్చి ఇచ్చినాఁడు. రామరావు వానిని ధరించి——

‘వెళ్ళొయివస్తా” అన్నాఁడు.

“ పెందరాళే వస్తారు కాదూ?”—అన్నది రంగనాయిక.

“ఆఁ”— అనుచు జోడుతొడిగికొని కఱ్ఱ త్రిప్పుకొనుచు క్లబ్బునకు దారా సాగించినాఁడు రామరావు.

---

౯. ప్రకరణము.

మంగళవార ముదయము ౬ గంటలకు మదరాసు మెయిలు బెజవాడ చేరినది. రామచంద్రరావు రైయినుదిగి సులోచనములు సరుసుకొని, ఎడమచేతివ్రేళ్ళతో ముంగురులను దడవుకొనుచుఁ గుడిచేయి నడుముమీఁద నుంచుకొని స్టేషనుచాయఁజూచుచు నిలుచున్నాఁడు. కూలివానితో నొక

ట్రింకు మోయించుకొని కుడిచేత సైకిలు నడపించుకొనుచు ఎడమచేత సిగరెట్టుగాల్చుచు, బండిలోనివారిని, దిగినవారిని దిగుచున్నవారినిఁ బరికించుచు సూర్యనారాయణ వేగముగ ప్లాట్‌ఫారము పొడవున నడచుచున్నాఁడు. తొందరగా రెండు బారలు ముందున కేఁగిన సూర్యనారాయణనుజూచి రామ చంద్రరావు చే యప్పళించుచు.—

"సూర్యనారాయణా" అన్నాడు.

సూర్యనారాయణ మరలిచూచి నవ్వుచు సమీపించి నాఁడు; సైకిల్ సాడల్ మీఁద ఎడమ మోచే యుంచి—

"మొన్నగదా నా ఉత్తరం నీ కందుతా?"

"మొన్నా?..." ఆలోచించి—"ఆఁ—మొన్నసే."

"మఱి జాబు వ్రాశుంటే నిన్నను వచ్చేదిగదా-ఔలి గాం మియ్యాట మొందుకురా నిన్నను. జమీందారీ ఎత్తు అంతాను".

రామచంద్రుఁడు మందహాసముతో—

"మీకులేని జమీందారీ మా కేమిటి ఉన్నదిరా?—

ను వ్వాసిగరెట్టు పారేశి మాటాడుదూ?— మొన్నను ఏమిటి వ్రాయటానికీ తోచిందేకాదు. మఱేమిటో పిచ్చవాని వాలకమైంది. ఆవేళటి నా గందరగోళమూ, నా హంగామా నాకే ఆశ్చర్యమేసింది! నీ కేమేనా ఉత్తర మొచ్చిందా?"

"అదిరాబట్టే బాబూ ఈ మాత్ర మన్నా నీతో మా ట్లాడటం గలిగింది. నేనూ నీతో వచ్చి చూ చైనా వస్తా మనుకున్నాను. మొన్న నే వారంరోజులు సెలవుచ్చుకున్నాను; ఇంతలో సెల వంటే ఏడుస్తారు."

"మరెల్లాగ?-- నువ్వు రా వన్నమాటేనా?"

"నువ్వు వెళ్ళి సంగతిసందర్భాలు వ్రాయి. ఎల్లాగో చేసి వస్తాను."

అని కూలివానితో ——

"ఇందులో పెట్టు ఆపెట్టె"—అన్నాఁడు. కూలివాఁడు రామచంద్రరావు సామానుదగ్గఱనే పెట్టెఁ బెట్టినాఁడు; కూలిడబ్బులు పుచ్చుకొని వెళ్లినాఁడు.

"పెట్టె చూస్తే నువ్వూ వస్తున్నా వనుకున్నాను" అన్నాఁడు రామచంద్రరావు.

అంతట సూర్యనారాయణ "ఇదో దానిబట్టలు నగలూ ఇందులో ఉన్నాయి. కట్టుబట్టతో వెళ్ళిందిరా! ఎంత అల్లడ తల్ల డమైం దనుకొన్నావు! వీణ పంపమని వ్రాసింది. ఎల్లాపంప ను?-- అది కాకినాడలో మామయ్యగారిఇంటివద్ద ఉన్నదా మెను!-- నేను వచ్చేటప్పుడు తెస్తా నని చెప్పు"—అన్నాఁడు

"మరేమిటి కబుర్లు? చెల్లాయే వ్రాసిందా నీకు ఉత్త రమ్?"—అన్నాఁడు రామచంద్రుఁడు.

"ఇద్దఱూ వ్రాశారు. ఏం జెప్పు మన్నావు కబుర్లు? కాఫీ పుచ్చుకుందుగాని రా."

"అక్కర్లేదులే—బైమైనట్టుంది"

"ఓ—కావలసినంత టైము. రెఫ్రెష్మెంటు కార్లోనేగా! ట్రెయిన్ కదిల్తేమాత్రమేం!"

ఇరువురు వెళ్లి కాఫీ పుచ్చుకొని కంపార్టుమెంటువద్దకు వచ్చినారు.

"ఔనుగాని ప్రాక్టీసెక్కడ? మద్రాసులోనేనా?" అన్నాఁడు సూర్యనారాయణ.

"ఈ అప్రెంటిస్షిప్ అవనీ—ఆనక ఆలోచిద్దాం" అన్నాఁడు నిరుత్సాహముగా రామచంద్రుఁడు.

గంట గొట్టినారు; రామచంద్రుఁడు బండెక్కుచు—"మఱెందుకూ ఉండిపో; తప్పక రావాలిసుమీ!" అన్నాఁడు. బండి కదలినది— నిమిషమున ప్లాట్‌ఫారము దాఁటినది.

రామచంద్రుఁడు వెళ్ళి తనతావునఁగూర్చున్నాఁడు. కమ్మయువకుఁ డొకఁడు "కృష్ణాపత్త్రిక" విజృంభించి చదువుచున్నాఁడు. బండిలోని వారు సావధానముగ నాలకించుచున్నారు. టర్కీయుద్ధమును గుఱించి చదివినాఁడు. ఇందుపై శ్రోతల విమర్శలును, పరామర్శలును సాగినవి. అనంతర మా యువకుఁడు, రాజారామమోహనరాయల సాంవత్సరిక

మును కూర్చి చదువ మొదలిడినాఁడు. సరే దానిని విడిచి తరువాతివిషయముఁ జదువుఁ డని శ్రోత యొకఁడు హెచ్చరించినాఁడు. శీర్షికలు చదువుఁ డన్నాఁడు మఱియొకశ్రోత! "ఒకసాధ్వీమణి సహగమనము" అని మకుటముఁ జదివినాఁడు పఠిత. "ఆఁ- ఆఁ- అ దేమిటో చదవండి"—అన్నారు శ్రోతలు కొందఱు ఏకగ్రీవముగా. యువకుఁ డిట్లు చదివినాఁడు:

"కలకత్తాలో పాతికసంవత్సరముల ఈడుగల అభినవ చంద్రఘోనిక్ అనువిద్యార్థి ఈ నెల ౨౧ వ తేదీని జ్వరపీడితుఁడై మృతిఁబొందినాఁడు. ఆతని ధర్మపత్ని రాజరాజేశ్వరీదేవి పదునెనిమిదేండ్ల యువతి సహగమన మొనర్చినది. ఈ విషాదవార్తావాయువు వంగరాష్ట్రము నందంతట ప్రబల సంచలనముఁ గలిగించినది. ఈమెను ఈసహగమనమునకుఁ బురిగొల్పినా రను గుమానుతో సమీపబంధువులను కొందఱను పోలీసులు అరెస్టుచేసి రిమాండులో నుంచియున్నారు"-

అని చదివి యాపుట తడవుగా ఖండనమండనములకు లంకించుకొన్నారు శ్రోతలు. శ్రోత యొకఁడు మహానందమును వెల్లడించుచు-" ఉంటారు మహాప్రతివ్రతలు సూటికోటి కొక్కొ-కరు. ఆమె మహాయిల్లాలు కాఁబట్టి భర్తతోఁగూడా పరలోకాని కెళ్ళింది. అందఱికీ ఆభక్తి కుదురుతుందా ? ఆ తెగువ పుడుతుందా" అన్నాడు.

"ఆలాపుడితే ఇందఱు విధవలెల్లా ఉంటారండీ? మీరు క్రియముక్క సెలవిచ్చారు-నాకు నచ్చింది. భక్తి అనేది కుదరాలిగదా! ఎల్లా కుదురుతుంది?-రక్తి కుదిరినానక భక్తి. రక్తిలేని భక్తి లేదు. భక్తి లేని రక్తి లేదు. 'లోకమ్ శోకహతఞ్చసమస్తమ్' అన్నాఁడుః శంకరుఁడు." అని మఱియొకశ్రోత వ్యాఖ్యానము చేసినాఁడు.

"మతవిషయాల్లో సర్కారు సమ్బంధం కలిగించుకోవటం కేవలం అక్రమ మంటాను"-అన్నాఁ డింకొకశ్రోత.

"అక్రిమమూ అక్రమమున్నర హిందూధర్మ మెఱుఁగని ప్రభుత్వంలో ఈలా కాకుండా భిన్నంగా ఏలా వుంటుందండీ?"-అన్నాఁడు వేఱొకశ్రోత.

పరుండి వినుచున్న శ్రోత యొకఁడు చివాలున లేచి——

"మనకి మత మంటూ, ధర్మ మంటూ ఒక టేడుస్తున్నదిగనకనా? మీ రన్నట్టు ఆవిడ సహగమనం చేయటం ప్రశస్తంగానే ఉన్న దనండి-ఒప్పుకుందాం. ఆ బుద్ధి ఆమెకే పుట్టుంటే ఇతరు లందులో జోక్యం కలిగించుకోవటం తప్పే. అయిందా అండీ,- మీ రన్నట్టు నిర్బంధించి నిండు ప్రాణాన్ని ఆహుతి చేసేవాళ్ళది క్రమ మంటారా?- అక్రమ మంటారా? ఆలాంటి సందర్భంలో గవన్మెంటు వాళ్ళు కాకపోతే మీరూ నేనూ ఆపగల మటండీ వాళ్ళనీ? మీ రన్నట్టు తక్కినవిషయాల్లో ఎల్లాపుడినా ఈ లాంటిదురాగతాల్లో

సర్కారు జోక్యం కలగజేసుకోవటం తప్పా?" అన్నాఁడు తీవ్రముగా.

ఒకప్రయాణికుఁడు శిలాప్రతిమవలెఁ గూర్చుండి చూచుచున్నాఁడు.

"మీరు చెప్పింది నిండా బాగా ఉండాది. ఇట్లాంటి సంగతిలో గవర్మెంటు అవశ్యంగా వచ్చిదా తీరును. మనం మాత్రం ఊరికే ఉండవచ్చునా? మనం ఏందా చేసేదానికి మాఁగును?–సరిదా కానీండి సదవండి"–అన్నాఁ డొకచెన్నపట్టణముసెట్టి.

పుట పొరలించి–

"'శ్రీశైలము: ఘోరమరణములు' అని పెద్దక్షరాలతో విలేఖకుఁడు వ్రాసినవ్యాసం బడ్డది–చదవమన్నారా?" అన్నాఁడు యువకుఁడు. అందఱును కుతూహలాయత్తులైరి.

"కానీ లెగండి" అన్నాఁడు కమ్మసంసారి యొకఁడు. యువకుఁ డిట్లు చదివెను:

"శివరాత్రికి ముందుదినముననే నేను శ్రీశైలము చేరినాను. నంద్యాలనుండి ఆత్మకూరువఱకు ఎద్దులబండ్లప్రయాణము సుఖముగ నేసాగినది. ఆత్మకూరునుండి నాగలూటివఱకుఁ గూడ బండ్లలో ప్రయాణము, కొంచెము కష్టమైనను సహనమునకు మించలేదు. ఆపైన రెండుకాళ్ళబండి; నడవలేనివారికి డోలి. పెద్దచెఱువుసత్రము యాత్రికులపాలి కామధేనువు. యాత్రికులకేదేని పుణ్యమనునది లభించినయెడల అది

మూడుమూన్ముప్పాతికపాలు ఆసత్రము పెట్టిన దాతలకును, ఆ దాతల వితరణను సార్థకముగా వినియోగించు నిర్వాహకులకును తప్పక చెందవలయును. పెద్దచెఱువు దాటినదిమొదలు దారి మఱీ దుర్గమము— ఱాళ్లరప్పలఁ గప్పిన ఎగుడుదిగుడు పుంత- వాలి జాఱికగానున్న తాపలు. హిందువుల భక్తి కిది అగ్నిపరీక్ష. నామట్టుకు నేను తెలియకవచ్చినందుకుఁ దగిన శాస్తి జరిగిన దని చెంపలు వాయించుకున్నాను- ఇక దారి సాగక మిడెత్తిన రేనాటి మనుష్యులుగూడ నడవ లేక ఈడిగిలఁబడినారు. ఇఁక ముసలిముదుకలగతియు స్త్రీలపాట్లును ఎట్టుండునో ఊహించుకొనవచ్చును. దారివెంట కాళ్లువిరిగి కండ్లుతిరిగి పడినవా రెందఱు! ఆబ లడఁచుకొనుచు భీముని కొలను సమీపించునప్పటికి అస్త్రశస్త్రములు నేలగూలిన వన్నమాట— ఆ కొలనులో నీరు దుర్గంధబంధురము. ఇఁక గతియేది? ఇట్టి యగచాట్లతో శ్రీశైలము చేరినాను. అచటి దేవాలయము ధర్మకర్తలపాలనమువగయిరా సంగతులను నింపాదిగా వ్రాయుదును. ప్రస్తుతము శ్రీశైలక్షేత్రమున జరిగిన ఘోరమరణములనుగూర్చి మాత్రము, నా కందిన మతలబును బట్టి వ్రాయుచున్నాను.

శివరాత్రి గడచినది— తెలతెలవారుచుండఁగా, యాత్రకు వచ్చినతఁ డొకఁడు దేవాలయప్రాకారము బయటి కోనేటిలో నీళ్లు ముంచుకొనఁ బోయెను. అందు గుడ్డలచుట్ట

యొకటి తేలి యాడుచుండినది. ఆతఁడు కేకలువేయుచు వచ్చి నలుగురికిఁ చెప్పినాఁడు. ఆ చుట్ట తీయించి చూడఁగా ప్రాణములేని మగశిసువు, నెత్తురుకందు ఉన్నది. పోలీసువారు మూగినారు. ఆ చెప్పినమనిషిని అరెస్టులోపెట్టి ఆ శిశుశవమును స్వాధీనపఱుచుకున్నారు.

తరువాత, పాతాళగంగ (కృష్ణలో) నొకస్త్రీ పడి చనిపోయిన దని పుకారు. ఆశవమును పెదచెఱువుక్యాంపు—ఆసుపత్రిలో పోస్టుమార్టెమ్ (ఛేదన) చేయఁబోవఁగా ఆమెచీర పోకముడిలో చీనారేకు డబ్బి యగపడినది. దానియందు మడఁచియుంచినకాకిత ముండినది. అది పెన్సిలుతో వ్రాయఁబడినది— స్త్రీవ్రాత— దానిప్రతి ఇందు సమోదు చేయుచున్నాను.

"నేను బ్రాహ్మణస్త్రీని. నాది కడపజిల్లాలో నొకగ్రామము. నాభర్త ఎనిమిది మాసములక్రిందట భూముతాకి కాలంచేశినాఁడు. అప్పటికి నాకు నెలదాఁటినది. క్రమముగా వేవిళ్లు కనబడినవి. ఇరుగు పొరుగు వారున్ను బంధువులున్ను నేను దుర్నడతతో కడుపు చేసుకున్నా నని సూటిపోటు మాటలాడుచుండిరి. నాతోగూడ నాపుట్టింటివారిని వెలివేశినారు. ఈ దుర్వాదుక సహించలేక మావాండ్లు మందు మాకు లిచ్చి కడుపు పోగొట్టేదానికి యత్నించిరి. వారియత్నము జరగలేదు. ఇక్కడ మొన్నరాత్రి నొప్పులుకనబడినవి-

వేకోజామున మగబిడ్డను ప్రసవించితిని. నా అన్నగార్లు, నేనెంత బతిమాలి యేడ్చినా వినక, బిడ్డను బలవంతముగా తీసకపోయినారు. ఆదుఃఖం పట్టలేకను, ఈ నిందలు పడలేకను కృష్ణలో పడడానికి నిశ్చయించుకోని పోతావున్నాను. శిశు హత్యాపాతకము నాకుతగలకుండా మల్లికేశుణ్ణి ప్రార్థిస్తూ వున్నాను. నే నేపాప మెరిగినదాన్నికాను. పాపము పుణ్ణెము భగవంతుడే విచారించుతా డనిన్ని, సత్యము పదిమందికి తెలిసివుండవలె ననిన్నీ ఈజాబు వ్రాస్తిని"—

శ్రోతలు నిర్విణ్ణులైనారు. రామచంద్రుఁడు అచలరాజ యోగ మవలంబించి కూర్చున్నాడు.

"ఎన్నో ప్రపంచకంలో ఈలాంటి ఘోరకృత్యాలు! మన పీపు మనకుకానరాదు. పాపపుణ్యాలు పరమాత్ముడికే తెలియాలి"-

అని దీర్ఘనిశ్వాసము వదలినాఁ డొకపెద్దమనిసి.

"రెండు చిత్రమైన అగ్రెస్టులు."— అని ఉన్నది. చదవనా? "— అన్నాఁడు యువకుఁడు.

"కానీండి- కాలక్షేపముం కావలిగా! "— అన్నా డొక శ్రోత.

"శ్రీశైలమున పాతాళగంగలోఁబడి చనిపోయిన స్త్రీ అన్నగా ర్లిరువురు నంద్యాలలోఁ బట్టుబడినారు. స్త్రీ

యొక్కతల్లి ముసలామె వారితో నుండినది కాని ఆమె అరె స్టుకాలేదు. ఇందును గురించిన వివరములు:

పై వార్త తనకు నంద్యాలలో అందగానే ఇన్స్పెక్టరు నరసింగరావు వెంటనే మార్కాపురము జేరినాడు. సాధు వేషముతో అచటి సత్రములలో వారికై వెదకినాడు. చివరకు స్టేషనువద్ది సత్రములో వారినిఁ గాంచి వారిమాటల ధోరణిని, వారిచర్యలను పరిశీలించి తన గుమాను రూఢి చేసి కొని వారితోఅర్ధరాత్రి ట్రెయినులో ప్రయాణముచేసి నంద్యాలలో వారి నరెస్టుచేసినాఁడు." అనియువకుఁడు చదివెను.

"భేషైనపని జరిగింది"— అన్నాఁ డొక శ్రోత.

"ఏం జేస్తారు వారైనాను? సంఘానికి భయపడేగదా? లోకనింద పడలేక నేగదా?"— అన్నాఁ డొక ప్రయాణీకుఁడు.

అంతట మొగ మెర్రజేసి గ్రుడ్లురిమి——

"సంఘానికి భయపడట మేమిటండీ!—ఆతల్లిని ఆపిల్లనీ ఎడగలబెట్టరాదా? ఎక్కడేనా బ్రతుకో— పొమ్మని పంపేయరాదా? స్త్రీహత్యకూ శిశుహత్యకూ ఒడిగడతా రటండీ?"— అన్నాఁడు వేఱొక ప్రయాణికుఁడు. ఇట్లు కొంతసేపు ఘర్షణ జరిగినది. యువకుఁడు పత్రికలోని తరువాతి వార్తలను చూచుచు,——

"ఏమండోయ్ ఈచిత్రం వింటారా?"— అన్నాఁడు.

"ఏమిటో అదీ చదవండి—" అన్నాఁడు కమ్మసంసారి.

యువకుఁ డిట్లుచదివెను:

"గుంటూరుజిల్లా చేబ్రోలు గ్రామంనుంచి బ్రాహ్మణ స్త్రీని మగవేషం వేయించి కమ్మచౌదరి ఒకఁడు లేవదీసుక పోయినాఁడు. గుంటూరు పోలీసువారి టెలిగ్రాము ఫ్రోక్ మొకాములో రైల్వేపోలీసు ఇన్‌స్పెక్టరు నరసింగరావు కందినది. అతఁడు అత్తరుసాహేబు వేషముతో ఆయిద్దరిని ఆచోక్కి పట్టి గుంతకల్లులో అరెస్టుచేసి ఇక్కడికి నాలుగురోజులక్రితం తీసుకవచ్చి ఈ పోలీసుస్టేషన్‌లో అప్పచెప్పినాఁడు. లేచిపోయిన ఈస్త్రీని, కమ్మచౌదరిని లాకప్పులో ఉంచినారు. ఈ సంగతివిని ఆవిడ అన్నగారున్ను భర్తయున్ను వచ్చి చూచినారు. తాను విడిచిపోయిన బిడ్డను చూడఁగానే ఆస్త్రీ పెద్ద పెట్టునఏడ్చి తనదుర్గతికిని తనదుర్బుద్ధికిని దుఃఖించినది. ఇంకా చార్జిషీటుదాఖలుకాలేదు."—

అని చదువఁగనే— "కర్మ! చేసుకున్న పెనిమిటిని విడిచీ, కన్నబిడ్డనువదిలీ శూద్రాడితో లేచిపోవటమా?— దీని కర్మంగాల.—" అన్నాఁ డొకశ్రోత్రియుఁడు.

"శూద్రాడితోకాకుండా బ్రాహ్మడితో లేచిపోతే ఫర్వాలే దన్నమాటగదండీ శాస్త్రుల్గారూ?" అన్నాడొక ప్రయాణికుఁడు.

"బ్రాహ్మడైతే కులంలోనన్నా ఉండు నని నేనన్నా నండీ—" అని శాస్త్రిలు జవా బిచ్చినాఁడు.

"రంకుతనానికి కుల మేమిటి?- స్థలమేమిటి? మీా రన్నట్టు కామానికి కన్నులున్నాయా? అపరబుద్ధి పుట్టకనే ఉండాలి. పుట్టిందా వెళ్ళవలసిందే చివరంటు."— అన్నాఁడు మఱొకపెద్దమనిసి.

"'భ్రష్టస్యకావాగతిః' అన్నారు"— అని శాస్త్రిలు వ్యాకులముతో తలయూచుకున్నాఁడు.

"ఆ ఇనస్పెక్ట రెవడో దేవాంతకుఁ డయ్యా"— అన్నాఁ డిం కొకపెద్దమనిసి. మెయిలు పవరుపేట దాఁటినది; రెండు మూఁడు నిమిషములలో స్టేషను చేరినది. యువకుఁడు దిగి వెళ్ళినాఁడు.

రామచంద్రుఁడు, ట్రంకు తెఱచి, క్రొత్తఁగా గొన్న "Light of Asia" ('లైటు ఆఫ్ ఏషియా—' 'ఆసియా జ్యోతి') అను నాంగ్లగ్రంథము నుద్ఘాటించి ప్రథమాధ్యాయమునఁ బ్రవేశించినాఁడు.

౧౧. ప్రకరణము.

గురువారము సాయంకాలము 3-ర గంటలవేళ— మేడ మీఁద పందిరిపట్టెమంచముపై నేకాంతముగా క్రొత్తగా వ్రాసిన గీతికలను తనలోఁ బాడుకొనుచు సందర్భశుద్ధిని, శబ్ద ప్రయోజనమును సరిచూచుకొని సవరించుకొనున్నాఁడు రామచంద్రుఁడు. శుద్ధశ్రోత్రియ వేషముతో నడివయసు బ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు బయటిగుమ్మమువద్దికి వచ్చి—

"పంతులవారూ"— అని పిలిచినాఁడు.

"ఎవరువారు?"— అని లోపలనుండి ప్రశ్న.

"అమ్మా, నే నండి"— అని జవాబు.

రంగనాయకమ్మ మధ్యసావడి వాకిటికడ నిలిచి క్రొత్త చూపులతోఁ జూచి—

"ఎవరికోసం?"—అన్నది.

"రామారావు పంతులవారు కోర్టునుంచి రాలేదా అండి?—" అన్నాఁడా బ్రాహ్మణుఁడు.

"వారు విజయనగరం వెళ్లారు"

"ఎప్పుడు వస్తారో?"

"అసలు ఈ వాళ వెళ్లతా. రేపు వస్తా రనుకుంటాను."

"అన్నయ్యగారు వచ్చా రంట చెన్నపట్ననుంచీని?"—

"మరే— మేడమీఁద ఉన్నాఁడు. మాట్లాడాలా?"—
"మరేనండి"
"వెళ్లండి ఈలా"—

అని మేడమెట్లుచూపినది రంగనాయిక. బ్రాహ్మణుఁడు సూటిగా మేడమెక్కిపోయినాడు. మనిషియడుగుల అలికిడి విని రామచంద్రుఁడు తలయెత్తి చూచినాఁడు. బ్రాహ్మణుఁడు ముసిముసినవ్వులతో, పూర్వపరిచితి నభినయించుచూపులతో, ఎరవుదెచ్చుకొన్నవినయముతో చొచ్చుకొని వెళ్లినాఁడు.

"దయచేయండి"—అని అపరిచితదృష్టిఁ బఱపుచు కుర్చీ చూపినాఁడు రామచంద్రుఁడు. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు గూర్చుండి, చేత నున్నతడికొల్లాయితో గంధాక్షత లొత్తుకొనుచు—

"నాపేరు సత్యనారాయణశాస్త్రి అంటారండి. మాయింటిపేరు సూరివారు. మిమ్మల్ని, మీకు ౮-౯ ఏండ్ల వయసులో చూచాను—అని మేడమెట్ల వెపుచూచి— ఆతరవాతనూ ఒకటి రెండు దఫాలు చూచినట్టున్నాను. మీరు మరిచారు కాఁబోలు!—మూఁడు సంవత్సరాలక్రితం మనమిద్దఱమూ మద్రాసువఱకు ప్రయాణంజేశాం- మెయిల్లో—ఇంటర్లోను"—మెట్లదిక్కు చూచి— "అప్పుడు సర్ సుబ్రహ్మణ్యయ్యరుగారు ఏదోజోస్యంసందర్భంలో రమ్మనమనివ్రాశారు. ఆపనిమీఁద వెళ్ళుతు మనం తటస్థించాము."—అన్నాఁడు.

"జ్ఞాపకంచాలదు"—అన్నాఁడు రామచంద్రుఁడు.

"ఏమిటో ఎందర్నో చూస్తూవుంటారు. ఏూచదువేమి టో! మీూరేమిటో! అంతేకాని మళ్లొకజోక్యంఉండదు. ఎన్నెని జ్ఞాపకం ఉంటాయి"— మరల మెట్లనంకగాంచి — "మిమ్మల్ని చూస్తే సాక్షాత్తూ నాన్నగార్ని చూసినట్టే ఉన్నది. మిమ్మల్నీ అమ్మాయినీ నే నెత్తుకొని ఆడించాను సుమండీ!"—"నేను, 'బావగారూ, అంటూగుమ్మంలోకి వెళ్ళానంటే ఎంతకమూ యీాషులో ఉన్నా సరే ఆపేశేసి నాపని ముందత్తిగా సర్ఫరా చేసేసేసి తమపని చూసుకునేవారు నా న్న గారు. వారి హయాంలో తాసిల్దారీ అంటే ఈరోజుల్లో గవర్నరు హోదా కూడా చాల దనండి. తాబేదార్లకు సరేసరి—ఇక పైఅధి కార్లకూ హడలే భీమశంకరం పంతులుగా రంటేను. తాబే దార్లను ఘెడ్డదయగా చూసేవారు. కంటిబెదురేకాని కడుప్మీద కొట్టారామంటే! మాట ఒకపిసర దూకుడుగావెళ్ళేది— కాని మనస్సు అమృతం!" అని సోపానమార్గమున కై చూచినాండు.

రామచంద్రుండు వినుచు తలయూంచినాండు.

"మీూఇల్లు అన్నసత్తుపు. ఎందరికి పెళ్ళిళ్ళు చేశారు! ఎందరికి అన్నంబెట్టి చదువులు చెప్పించారు! ఎందరికి గృహ దానాలు భూదానాలు చేశారు! సర్కారుబంజరుందిరాలంటే ఆశ్రయించేవారికి—తక్షణందరఖాస్తుమీూందదఖలుచేసేసేవారు. చదువురాని చవటలకి ఎందరి కుద్యోగాలిచ్చారు! ఆశ్రయించని వానిదిలేోటు. మహారాజు! మహారాజు!—ఆపుణ్యాత్ముండుపోబట్టే

మాబోంట్లు పరదేశాలపాలై ఈలా కీచాట్లు పడవలసిన యోగం బట్టింది! ఆ దోకకాలం! ఆ దోకదశ!"— తాపలదరిఁ గాంచి- "అల్లాంటి దర్పమయినమని షున్నాడా! మహాయోగ జాతకుఁడు! అంతా స్వప్నకల్పమైంది!" అని వ్యాకుల సూచకముగ నిట్టూర్చి-

"అమ్మగా రిక్కడే ఉన్నారా?" — మెట్లచాయ చూచినాఁడు.

"పిన్నగారి ఊరికి వెళ్ళారు."

"పూర్వస్నేహం- ఆశ్రితుణ్ణి ఒకమారు దర్శనంచేతా మని వెళ్ళొపయొచ్చాను. మీ రేమిటో వ్రాసుకుం టున్నట్టు ఉన్నారు. అంతరాయం గలిగించాను కాఁబోలు!"

"ఆఁ- పర్వాలేదులేండి"

"ఇంకా వివాహం చేసుకున్నారు కాదు గాదూ? మీ జననంసర్వధారంటూ జ్ఞాపకం— నాన్నగారు నాచేతే వ్రాయించారుజాతకం. ఉందాండి అది?"—అని పడికట్లదెస నరసినాఁడు.

"ఏమో అమ్మగారి నడగాలి"

శాస్త్రి ముందున కొంకింత మొగ్గి దిక్కులు కలయఁగని

"ఏమిటింత ఆలస్యం చేసేశాయు? అమ్మగా రుంటే దెబ్బలాడేవాణ్ణి. ఆమే నేనూ అప్పాతమ్ముల వరసతో మెలిగే వాళ్ళం—నే నంటే ఎంతో ఛెడ్డదయ ఆమెగారికి-"

"మీ రిక్కడేం జేస్తుంటారు?"

"ఇంటిరివాజు జోస్య మొకటుందిగదాండి? కాస్త వాస్తూ గట్రా కృషిచేశాను. దానా దీనా మీదయవల్లను ఇంతవఱకూ"—అటు నిటుజూచి—"మర్యాదగానే బండి లాక్కొస్తున్నాను- ఏమిటో వయసులో పెద్దవాణ్ణి, ముఖ్యంగా మీ కాశ్రితుణ్ణి- కొంచెం చనువుగా మాట్లాడుతుంటాను—క్షమించాలి."

"దాని కేమిటిలెండి!"

"మా కింతలో చీరా ధోవతులచాపులు కట్టపెట్టారా? ఆలాంటి ప్రయత్న మేదన్నా జరుగుతూ వుందా? మీ రింకా ఈలావుండటం నాకెంతో కష్టంగావుంది. నాన్నగారుంటే ఇంకా ఈలాగే ఉంచుదురా మిమ్మల్ని! వారుంటే మీ రింత గొప్పవిద్యావంతులైనందుకు చెడ్డఉత్సాహపడేవారు! ప్రాప్తం!- ఏం—పలకరేం!"—అని మెట్లప్రక్కజూచినాడు.

"ఔతుంది ఎప్పుడో!"

"ఆలా అంటే సరిటండీ! చిన్నప్రాయంలో పెళ్లి పేరంటమూ అచ్చటా ముచ్చటా సబోరిగా జరిగితేనే దాని పసందు! మీరు 'ఊఁ' అనండి-నాకు బెత్తాయించండి- మూణ్ణి మిషాల్లో రహీతం చేసేసేస్తాను"- ఇరుకెలంకుల గాంచి-"మీ రొక్క కొడీ ఖర్చుపెట్ట నక్కర్లేదు. దర్జాకు తగ్గకుండా లోసుగుండకండా సాబీగా సజావుగా ఫయిసలా చేసేసేస్తాను.

చూడండి నామాటన్నాను. ఈ మాత్రం మీకు చెయ్యక పోతే ఇహ ఈజన్మ వుండీ ప్రయోజన మేమిటి..."—అని మెట్లవంకఁబరికించుచు— మ జేదానినో చెప్పఁబోవుచుండి నాఁడు శాస్త్రి-

"రాముఁడూ—"—అని క్రిందనుండి పిలుపు. రామచంద్రుఁడు దబదబ వచ్చి మెట్లద్వారమువద్ద నిలిచి తొంగి చూచి-

"నువ్వా! సోమసుందరం, రా"—అని యాహ్వానించి నాఁడు. సోమసుందరము మేడమీఁదికి వెళ్లఁగనే, శాస్త్రి తత్తరమున లేచి—

"సెలవుపుచ్చుకొని తరువాత దర్శనం చేస్తాను" అన్నాఁడు.

"చిత్తం"—అన్నాఁడు రామచంద్రుఁడు. శాస్త్రి వెళ్లి నాఁడు— సోమసుందరము పడకకుర్చీమీఁదఁ గూర్చుండుచు, కనుబొమ్మలు ముడిపెట్టి, కండ్లు చికిలించి, ముక్కు చిట్లించి, మూతిబిగించి, శాస్త్రివైపు తలయూచి—'ఎవ రితఁ'డనియో! 'ఎందుసకు వచ్చె' ననియో భావము వెలువడునట్లు సాభినయముగఁ బ్రశ్నించినాఁడు సోమసుందరము. నిక్కిచూచి శాస్త్రి పూర్తిగ దిగిపోయినాఁడని యెఱిగి.—

"మానాన్నగారి సెలుఁగు నఁట! చూట్టానికి వచ్చాసన్నాఁడు"—అని రామచంద్రుని ఉత్తరము.

"అప్పుడే ఘుమాయిస్తూందిరా! వేసవికి అంకురార్పణం. కామోసు!—" అని కండువా చెఱఁగుతో విసరుకొనుచు—

"కోర్టునుంచి ఇప్పుడే వచ్చి కాఫీపుచ్చుకొని ఈలా వెళ్ళొచ్చాను. ఏదీ నువ్వీమధ్యవ్రాసిన వేమిటో వినిపిస్తావనా?"-అన్నాఁడు సోమసుందరము.

"అదే మఱొకమాఱు చూసుకుంటున్నాను"

"చదవ్వోయి ఆనక సవరిస్తూగాని"

"నువ్వు ఊరికే వింటేగాదు. నీయిష్ట మొచ్చినట్టు విమర్శించు—అలా విమర్శిస్తే వట్నాయనా నేను నిజముగా సంతోషిస్తాను."

"నీ సంగతి సరే నే నెఱిగిందేగా! చెబితే నమ్ముతావో లేదో; సాధారణంగా ఎవళ్లైనా ఏదేనా వ్రాసి పట్టుకొస్తారు వినిపించడానికి. నీ వన్నట్టే చగ్గా విమర్శించమంటారు. విమర్శించామా వాళ్ళ కోఱ-ర కొరలు. మనదా ఊరికే బుఱ్ఱ వూపే మచ్చుకాదు. ఏదేనా తోచిందా చీదాగా బద్దలేశి చెప్పవలసిందే! విన్నాడా సరే!— లేదా—వాడికర్మం. సరే కానీ ఆ గొడవెందుకు?" అన్నాఁడు సోమసుందరము-

రామచంద్రుఁడు సులోచనాలు సవరించుకొని బుజము మీఁది తువాలు సరదుకొని—

"ఇది బి.ఎల్ ఎక్సామినేషన్ హాల్లో వ్రాసింది. మొన్న బట్టలు సరుదుతూవుంటే కోటుజేబులో కనబడ్డది. అంతవఱకూ దాని ఫికరేలేదు?

"ఈలానే నేను వ్రాసినవి కొన్ని అంతరించాయి"

"గేయం—" అని హిందూస్థానీ కాఫీరాగముగూర్చి పాడఁదొడఁగినాఁడు రామచంద్రుఁడు-

గే య ము .

"చెలువు గని తొలివలపు గొంటినొ!
వలచి చెలువము కలిమి గంటినొ
చెలువు వలపుల చెలిమి నేమో
తలఁపు దలఁపునఁ బులకరింతలు—
పలుకరా దమ్మా నావలపుతలఁపు!

*　　*　　*　　*

తలఁపులేని పలుకు వెలయదు;
పలుకులేని తలఁపు దెలియదు;
తలఁపు బలుకులు దారసిల్లిన
తొలకరించును పులకరింతలు—
పలుకవే యమ్మా నీ వలపుసొలపు!"

సోమసుందరము చాలకుతూహలముతో మూఁడు నాలుగు మార్లు చదివించుకొని విన్నాఁడు—

"మాంచి సాఫ్గారీతీరింది. భావానికి తగ్గట్టు పదజాలం గూడా బహుసుకుమారంగా పడ్డది. ఈరోజుల్లో చెప్పేకవిత్వాల్లో చాలాభాగం బుఱ్ఱబద్దలుకొట్టుకున్నా బోధపట్టం లేదు— వట్టిగుల్ల. శబ్దపరిఢవంలావు. ఏమిటాఁ)ంటే—

'మిస్టిక్ పొయట్రీ' (mystic Poetry) అంటూ డబాయిస్తారు. భావ మనే దేదేనా వుంటే గింటే భాషలో పుండ్చిపెడతారు. అసలు విషయాన్ని భావించి వ్రాస్తే బోధపడేది. వ్రాసిన వాడికే అబోధమైతే చదివేవాడి కేం బోధపడుతుంది! అంటే అభావంలోంచి భావంపుట్టిస్తున్నా మనుకుంటున్నారు. భావ్యా భావ్యా లున్నాయని ఊహించరుగదా! నేనూ అలాంటివి చదివాను కొన్ని. అర్ధరాత్రి అమావాస్య చీకట్లో అరణ్యాంలో దారి కనబడక తన్నుకున్నట్టుండింది.

"నీవు వ్రాసింది మాంచి ఫోక్తాయింపుగా పడ్డాదిరా పోత. అసలు ఎత్తుగడ సజీవంగా వున్నాది. సరీగా సమయానికి అతికినట్టుంది. నిజమైనభావసంచలనం గలిగినప్పుడు పుట్టే మాటలఊటలే కవిత్వ మన్నారు రసజ్ఞులు. వాటినే ఛందో బద్ధంచేసీ చికిలీపట్టి లోకానికి చూపెడుతుంటారు. ఎంతమంచి జాతిరత్నమైనా సానపట్టకపోతే అలంకారయోగ్యంకాదు. అబ్బాయ్, ఏమో అనుకుంటున్నావ్! సరసమైనపాకం స్వాధీన మయింది. కృషి వదలకు సునీ!"

రామచంద్రుఁడు సస్మితముగాఁ బ్రక్కకుఁజూచినాడు. సోమసుందరము-

"సరే అ దల్లాఉంచు-ఎప్పు డేర్పాటు చేశారు?"

"దశి మఁట!"

"ఎవళ్ళకేనా ఫ్రెండ్సుకి వ్రాశావా?"

రామచంద్రుఁడు సిగ్గుతో లేదని తలయూచినాఁడు.

"వట్టి అడివిమనిషిలాగున్నావు- సిగ్గేమిట్రా! నేవ్రాశే శేస్తాలే. ఇంకా దశమి నాలుగు రోజులున్నదిగా!— ఇక్కడే కాదూ?"

"మరే"

"మీబావ వట్టి పిటికి-డచ్చిలాప్రియుడు. కాని మనసు మహామంచిది, చెడ్డపట్టుదల. అనుకున్నాడాంటె చేశేశా డన్నమాటే. ఇంతకూ మీచెల్లెలు నెమ్మదైందీ-ఆలోచన గలదీని; ఎవళ్ళనీ ఖాతర్ చేశేరకంకాదు.-"

"దానిపట్టే ఇదంతాను."

"నీ నిలకడకంటే మీచెల్లెలి ధైర్యాన్ని మెచ్చాను- ఆడాళ్ళలో ఆవేశం బయల్దేఱటానికి అవకాశం లేదుగానీ బయల్దేఱిందా బ్రహ్మాతరంగాదు ఆపటానికి. సరే వెళ్దాం రావూ బీచిసైడుకి?"

రామచంద్రుఁడు గదిలోనికి వెళ్ళి డ్రెస్సు వేసికొని వచ్చినాఁడు. ఇరువురు బయలుదేఱినారు. సోమసుందరము గుమ్మము దాఁటినాఁడు. రామచంద్రుఁడు గడపదాఁటుచు తిరిగి చూచినాఁడు. నడిమింటిలో నిలుచుండి రంగనాయిక కృష్ణకు జడవేయుచున్నది. కృష్ణా-రామచంద్రుల దృగంచలములయందు దొక్కమాఱు తటిల్లతవలె అనూనసాత్త్వికభావము మెఱసినది.

౧౧. ప్ర క ర ణ ము .

ఎనిమిదిగంటలు కావచ్చినది. సందెవెన్నెల మకమక లాడుచున్నది. రామచంద్రుఁడు వేగముగా ఇల్లుచేరి . మేడ మీఁదికి వెళ్ళినాఁడు. గోడదీపము కడకేఁగి చేతనున్న కాగితమువిచ్చి చూచుకొని బల్లమీఁద వేసినాఁడు. చూపు ఊర్ధ్వగతి జెందినది; నిట్టూర్పువుచ్చినాఁడు. రెండుచేతులఁ దల నొక్కి-కొన్నాఁడు. అధోభాగమునకుఁ జూపు గదించి నిలబడినాఁడు. వెలుపలివసారాబయలులోనికి వెళ్ళి నడుమునకుఁ జేతులు మా ఱొడ్డి పచారుచేసినాఁడు. మధ్యమధ్య స్తంభించిపోవుచున్నాఁడు. ఆకసమునఁ జూపు నిలిపినాఁడు. గదిలోనికి వెళ్ళి అరవిచ్చిన చొక్కా-యితో నట్టె నిలువఁబడి గోడ మీఁద చూపు గుఱిపెట్టినాఁడు. తల విదిర్చినాఁడు. ఒడలు కంపించినవి. బల్లమీఁదికాగిత మందుకొని నిబ్బరముగఁ జదివికొన్నాఁడు. కోపదృష్టులం బఱపినాఁడు. అశ్రుకణములు రాల్చినాఁడు.

"అన్నయ్యా, భోజనానికి రావూ?"— అని క్రిందినుండి రంగనాయిక పిలిచినది. రామచంద్రుఁడు స్వప్నావస్థనుండి మేల్కొ-న్నాఁడు. ధ్వని ఎవ్వరి దని ఆలోచించి-ఊహించినాఁడు. పిలుపా అని తర్కి-ంచినాఁడు. పిలుపునందలి అక్షరములను మనసు అందికొనలేదు.

"ఆఁ"—అని మాత్రము కలవరింతవలె నన్నాఁడు. రెండు నిమిషములైనవి.

"భోజనానికి రావట్రా అంటే—'ఆఁ'-అని ఊరకున్నా వేమిటే?"—అనుచు రంగనాయిక మేడమీఁదికి వచ్చినది. అర విచ్చినచొక్కాయితో చేతఁ గాకితముతో పరాకున నిలుచున్న రామచంద్రునిఁ జూచి—

"కవిత్వప్పిచ్చపడితే ఇహ నేమీ తోచదు. ఎందులో పడ్డా అదేలోకం నీకు; తిరిగీ ఏదన్నా వ్రాశావా?"— అన్నది. జవాబులేదు. రామచంద్రుఁడు కోటుపూర్తిగా విడిచి మంచముమీఁదికి విసరుచు—"నాకాఁకలి వేయటంలేదు"—అని పెడమొగముపెట్టి వెక్కసముగఁ బలికినాఁడు.

"ఏమిటే ఏదో మోస్తరుగా ఉన్నావు?-" అన్నది రంగనాయిక.

"ఏమిటీలేదు"—అని ఉదాసీనతతో ఉత్తరము.

"అఘోరించావు- లే- దిగినమాత్రం రెండుమెతుకులు తిని వస్తూగాని."

"బలవంత మేమిటమ్మా అవసరంలే దంటూ ఉంటేను."

"అల్లాగాదు—రావాలి. ఈపూట కృష్ణపాకం రుచి చూతూగాని రా...ఎంతబాగా చేస్తుందిరా?—ఎప్పుడు నేర్చుకున్నదో కాని!"

"అఖర్లేదంటే! చెబితే విను."

"ఏమిటో ఆందోళన పడుతున్నావు"— అని దగ్గఱకు వచ్చి కూర్చుండి బ్రతిమాలినది.

"ఏమిటో ఆయాసంగా ఉందే"- అని రామచంద్రుఁడు మంచముమీఁద పరుండి పై చాందినీ వైపు చూచుచున్నాఁడు.

"ఏమి టాయాసం?"—అన్నది రంగనాయిక.

పలుకఁడు-చలింపడు. రంగనాయిక ఒట్లుపెట్టుకొన్నది. రామచంద్రుఁడు లేచి కూర్చుండి ఊర్చి దోసిటిలో ముఖ ముంచుకున్నాఁడు.

"అన్నయ్యా, నాకు ఎన్నఁడూ దాపరికం పెట్టేవాఁడవు గావుగదా ! ఏమిటో నీవు పడేబాధ చెప్ప వేమిటి ! అమ్మ ఏమన్నా అంటుందనా?"— అని పలువిధముల గడ్డము పట్టి చనువుమై నడుగుకొన్నది రంగనాయిక.

"పలక వేమిటా? ! మనసులో పెట్టుకొని కుళ్ళటం బాగాలేదు. నాకు చెప్పటానికేఁ!"

డక్కుత్తుకను సవరించుకొనుచు ఖేదముతో—

"ఏమిటి చెప్పమంటావ్ ! దాన్ని వాళ్ళ అన్నయ్యవద్దికి పంపి వేయ్. నా కిష్టంలేదు."—

అనిన రామచంద్రునిమాట రంగనాయికకు చలి పిడుగు పాటైనది- మతిపోయినది. చిత్రితప్రతిమ యైనది. కొంతవడికిఁ దెప్పిఱిలి—

"ఏమిటో సంగ తన్నా చెప్పు. అల్లాగే పంపివేతా మ్లే-" అన్నది.

రామచంద్రుఁడు షర్టుజేబులోనుండి కాకితము తీసి ఇచ్చినాఁడు. రంగనాయిక తడవుసేయక దీపముకడఁ జేరి చూచుకొని—

"ఇది స్పష్టంగా కిట్టని దొంగముండ కొడుకులు చేసిన కుట్ర- సందేహం లేదు. ఇవి దాని అక్షరాలే కావు; పోనీ ఎవరితోనన్నా వ్రాయించి దనటానికి వ్రాసేవా రేరీ మన యింటోను-? ఈ మాత్రానికే నట్రా ! అది అగ్నిహోత్రమే ! ఒరే నా కొక్క-మాటకి సమాధానం జెప్పూ- అల్లాంటి వృత్తి ఉంటే ఆ మహారణ్యాల్లోబడి అసురుసురై ఇక్క-డికి రావడ మెందుకు ? చిన్నప్పట్నుంచి దాని స్వభావం ఎఱుఁగుదుం గదా ! తొందరపడ్డావు. శాంతం తెచ్చుకో ! నిమ్మళంగా ఆలోచించుకో! పట్టినె ఖంగారు మనిషివి! దా న్ననుకున్నా వాళ్ళు తుడిచిపెట్టుకు పోతారు; చూడు నామాటన్నాను! అల్లా ఏ మాత్రం సందేహంగాఉన్నా నామట్టుకి నే నొప్పు కుంటానా? మభ్యపెట్టి ద్రోహాని కొడికడతా ననుకున్నావా? మనస్సు కుదట ఉంచుకొని ఆలోచించు!- ఈ జాబు నీకిచ్చిన వాఁ డెవడ్రా!"— అనుచుండగనే రామచంద్రుఁడు లేచి తువాలు వేసికొని రంగనాయిక చేతికాకితము లాగికొని మెట్ల గుమ్మము వద్దికి బిస బిస నడచినాఁడు. సోపానమార్గమధ్య

మున నిలుచుండి యుండిన కృష్ణ వడివడిగ దిగి వెళ్ళినది. రంగ నాయిక రామచంద్రుని వెన్నంటి దిగుచు—

"ఎక్కడి కా వెళ్ళటమ్?" అన్నది.

" ఇప్పుడే వస్తాను"— అనుచు దిగి తిరిగి చూడక వెళ్ళి నాడు—

... ...

సోమసుందరము అప్పుడే భోజనముచేసి చేయి తుడు చుకొని 'బేవ్' మని త్రేచుచు ఆఫీసుగదిలోనికి వచ్చుచున్నా డు. బయటినుండి తలుపు సఱచుచు "సోమసుందరమ్,"- అని పిలిచినాడు రామచంద్రుడు.

"ఎవరూ?"- అని తలుపు తెఱచి—

"నీ వటోయ్!"-అని చిఱునవ్వున- "మరల ఏదేనా స్ఫురించిందా? నీ ధ్వని ఏదోమో స్తరుగా ఉండింది చప్పున పోల్చలేక పోయ్యాను." అన్నాడు సోమసుందరము.

ఇరువురు చెరియొక కుర్చీమీదఁ గూర్చున్నారు. రామచంద్రుడు మౌనముగా కాకితము సోమసుందరమున కందించుచు—

"ఏవిషయమన్నా జవాబుదారీ గుర్తించి బాగా ఆలో చించి చెప్పేవాడి వని నా నమ్మకమ్. నీసలహా కొచ్చాను"— అన్నాడు.

సోమసుందరం నెమ్మదిగా చదువుకొని పక్కున నవ్వి- 'ఎవఁడీ జాబిచ్చినతుంటరి? అనెక మనం మాట్లాడుకుందాంగాని నావెంట రా''-అని రామచంద్రునిఁ గొని చనెను.

... ...

నాలుగైదు మలుపుసందులలోఁ జొరబడి ఫర్లాంగు వఱకు నడచి ఒక ఇంటివద్ద ఆగిరి. సోమసుందరము తలుపు తట్టుచు—

"కృష్ణమూర్తిగారూ''- అని కేకవేసెను.

"అయ్యా, వచ్చె-''- అని లోపలినుండి కృష్ణమూర్తి చేతిలాంతరుతో వచ్చి తలుపు దీసి చూచి-

''ఏమిటీ పంతులవారు ఈలా దయచేశారు !- వీ రెవరు?''

"మన స్నేహితులే లెండి కొంచెం మీతో మాట్లాడ పని ఉండి వచ్చాను. వస్తారా ఆలా సముద్రంకేసి వెళదామ్!"

"చిత్తమ్''- అని కృష్ణమూర్తి వెడలినాఁడు. ముగ్గురును సముద్రముఒడ్డు తాతికట్టకడకు వెళ్ళి నిలిచినారు.

అంతట సోమసుందరమునకును కృష్ణమూర్తికిని ఇట్లు మాటలు జరిగినవి:

"మీరు సారంగధరనాటకం వేస్తా ఎప్పుడు?''

"మొన్నను... ఆదివారం.''

"సారంగధరపాత్ర మీరే వేశారు.''

"చిత్తమ్.''

"కృష్ణమూర్తిగారూ, చూడండి, మీరు, నాటకాల్లో తిరిగే సజ్జులాటివారుగా దనిన్నీ, గౌరవంకోసం పాటుపడే వా రనిన్నీ విని వచ్చాను. మిమ్మల్ని ఒక్క ముక్క అడుగు తాను. ఉన్న దున్నట్టు చెప్పేశేసెయ్యండి. మీకు వచ్చిన భయంగానీ, నామూషీగాని మరేముండదు."

"దానికేం బాబూ సెలవియ్యండి. నాస్వభావం తమకు బాగా..."

"ఆకళింపు ఉండబట్టే నిజం తెలుస్తుం దని వచ్చాను. చూడండీ!— నాటకమైన మఱుదినం మీ కెవరైనా స్త్రీ ఏదైనా ఉత్తరం గిత్తరం పంపిందా? దాన్ని మీ రెవరికేనా మీ స్నేహితుల్లోవాళ్ళకి ఇచ్చారా? ఆలా వచ్చి ఉంటే ఆవిడ పేరు చెప్పటానికి మీ కాక్షేపణలేకుంటే చెప్పొచ్చు. దాన్ని గుఱించి మే మంతగా తఱచదలంచుకో లేదు కూడాను."

"ఉత్తర మేమిటీ! స్త్రీ వ్రాయట మేమిటి! సోమవారం మధ్యాన్నం వెళ్ళాను నరిసీపట్నం. ఆ వేపున పొలాలు గట్రా చూచుకొని [1]ఉష్ణంతో చేరాను ఈ వేళ సాయంకాలానికి— కొంప. మీ రడుగుతూన్నంటే నిర్ఘాంతపోయ్యా నన్నమాట. ఈశ్వరసాక్షిగా నే నేమి ఎఱగను బాబయ్యా."

1. = జ్వరము.

"మీరు సంకోచించ నక్ఖర్లేదు.- చూడండీ.!- పురుషుడికి తప్పా? మన మేమిటి శుకమహాఋషులమా! ఋష్యశృంగులమా! ప్రవరాఖ్యులమా!"

"నిజమే తాము సెలవిచ్చింది. నే నేమీ మడిగట్టుకున్నానని చెప్పటంలేదు. చేశాను నేనూ తప్పులు. ఇప్పుడు పస్తాయిస్తున్నాను కూడాను. కాని ఈ సంగతే మీటో ఎఱగ నని మనవి చేస్తున్నాను.

మనఊరిమోస్తరు మీ రెరక్కుండా ఉన్నారా బాబూ! వట్టినే ఒకటికి నందకల్పించి కొంపలు తగలెట్టేస్తుంటారు. ఎఱఁగరూ తామూ- ఆగుంట వెధవ, గోపాత్రావుగాఁడు, జగన్నాధంపంతులుగారి భార్యాకోసం తంటాలుపడటం, ఆమెగారు చీవాట్లెట్టటం, ఆకావేషీమీద వాఁ డర్ధరాత్రి తలుపు తట్టటం, ప్లీడరుగారు వాణ్ణి పట్టుకొని నాలుగు ఖర్చుకియ్యటం,-'నీభార్య రమ్మనమన్న దని ఆవెధవాయ వాగటం- ఊరంతా షోరెత్తిపోలే దండీ? ఆమె అనసూయా అరుంధతీ లాంటి మహాయిల్లా లని చెప్పుకుంటారు; ఏమిట్లైతేనేం— అనుమానం కలిగింది భర్తకి; చివరకి ఆసంసారం పగిలిపోయింది. ఈలాగంటి [1]కులికిద్రాలవల్లను పండువంటి కాపురాలు వట్టినే కూలిపోతుంటాయి బాబయ్యా— తమ రెఱగరా ఏమిటీ?"

---

1. కులికిద్రిం-కుతంత్ర మని భావింపవచ్చును.

"సరే అదంతా ఎఱుఁగుదుంగా! మఱి ప్రస్తుతవిష యాన్ని గుఱించి యేమంటారు?"

"ఏమన మంటారు?— మీరు కోరినప్రమాణం చేస్తాను."

"చూడండీ— సూరి సత్యనారాయణ శాస్త్రిట! ఆ జోస్యం గట్రా చెబుతుంటాడట!— అతన్తో మీ కేమిటి పరిచయం?

"ఆఁ—ఇప్పు డర్థమైంది. జోస్యంలేదూ వాడి శ్రాద్ధమూ లేదు— వాణ్ణెరుగుదు—నాకు వాడితో పరిచయం గిరిచయం ఏమీ లేదు— అభూతకల్పన్లకి అంతవాఁడు లేఁడు— వట్టి డాఫరు ముండకొడకు— డచ్చీఖోరు— దగాఖోరు. అస్తమానం ప్లీడర్ల ఇళ్ళచుట్టూ తిరగటం వాడిపని. చెయ్యండి వాకబు వాడిపురాణం తమకే బోధ్తాతుంది."

"చూడండీ!— ఉమామహేశ్వరంగా రఁట!— ఆయనకీ ఈయనకీ ఏమిటి స్నేహం?"

"అసలు ఉమామహేశ్వరంగార్నెఱుఁగుదురా! పిఁఛను పుచ్చుకొన్నారు. ఎక్కడో దివాను గట్రా చేశా రటకూడాను! డెబ్బైయేళ్లుకావచ్చాయి- ఇంకా ఆయనగారికి తిరుగుమోత్తనం మాన్లేదు— ఇంకా మీసాలకీ, బుర్రకీ, కనుబొమ్మలకీ కూడా రంగుపులుముకుంటుంటాఁడు. ఈమధ్యనే పళ్లూకూడా కట్టించుకొన్నాఁడు. డబ్బంటే గోటాపన సరేసరి. చీవాట్లూ

చీపురుదెబ్బలూ ఆయనగారికి నిత్యవిధి. ఆలాంటివారికి తారుస్తూ తలలు మాఱుస్తుంటాడు ఈ సత్యనారాయణ శాస్త్రి—విచారించండి."

"సరే ఉండిపోండి. ఉష్ణంగాకూడావుం దన్నారా—చాలాశ్రమపెట్టాను.-క్షమించండి."

"ఫర్వాలేదులెండి. మీరు ముఖాముఖీ సత్యం కనుక్కో—వటానికి వచ్చారు. సబోరీగా వ్యవహారం తేలిపోయింది. నాకు చాలాసంతోషంగా ఉంది."

అని అటనుండి తరలినారు. కొంతదూరమువచ్చి కృష్ణమూర్తి తన ఇంటికివెళ్ళినాడు. సోమసుందరము రామచంద్రునితో నడచుచు—

"విన్నావటోయ్ అసలునిజ మేమిటో తేలిందిగా? ఏమిటీలేదు. మనప్రయత్నం చెడగొట్టేనేకాని ఆ ఉమామహేశ్వరంగారి కూతుర్ని నీకు కుదర్చటానికి వీల్లేదు. అంచేత వేశారీపన్నాగం—తెలిసిందా?

నువ్వికా స్త లౌక్యం నేర్చుకోవాలి. ఇహను జరిగిన విషయాన్నంతా ఒకమాటు తైఫారువేసి చూచుకో. వెళ్ళు, మరోహామోస్తను తలపెట్టకు.—" అన్నాడు.

"తెలిసిందిగా! ఉదయం కనబడతాను—" అని రామచంద్రుడు వీడ్కో—న్నాడు.

---

1. విలియా (comparison)

ప్రకరణము - ౧౩.

అరుణోదయమైనది దొడ్డి వసారాలో కుంపటిమీద కాఫీకి నీళ్ళు పెట్టి విసరుచు—

భక్తితో తులసికీ గోవిందా రామ-
పాదు నే చేతునూ గోవిందా రామ.
కృష్ణతులిసెమ్మకూ గోవిందా రామ
మ్రొక్కులం దిత్తునూ గోవిందా రామ—"

అని వంటలక్క అవధానుల రామమ్మ పాడుచున్నది. బాదముచెట్టుక్రింద పనికత్తె పాత్రలు తోముచున్నది.

"నిత్యోదకములనూ గోవిందారామ-

ఏమిటేవ్ మే మేమిటి బ్రాహ్మల మనుకున్నావా శూద్రాళ్ళ మనుకున్నావా?— యావన్నాగాని— అయ్యో దేముడ! ఎన్నిసార్లు చెప్పనే?—ఆ బోకుల్లో అంట్లు ఆపాళం గానే శడతావ్ యావన్నాగాని రోజూ ఆ అంట్లన్నీ కడుక్కొని పూటపూటా స్నానాలు చేస్తుంటాను- చెప్పినా తెలవకపోతే ఏలాగ?—

'నిత్యోదకములనూ గోవిందా రామ—

అబ్బే అదేమిటేవ్—నీ చుట్టముక్క తగలెయ్యా—అంతా మూలకూడే అయింది యావన్నాగాని— ఎంగిలిచుట్టముక్క—

ముట్టుకున్న చేత్తోనే ఆకడిగిపెట్టిన పాత్త్రర్లు ముట్టుకుంటున్నావు టె-యూవన్నాగాని- అయ్యో ఆచార మగ్గిపడ్డట్టే ఉన్నాది-

"నిత్యోదకములనూ గోవిందా రామ-

బయట పేణ్ణీళ్ళెట్టావుటే? వెళ్లు ముందుగా ఆపనిజూడు! ఇల్లూ తుడిచావుగావుగదా! పాచికొంపంతా ఆపాళంగా ఒగ్గేసి-యూవన్నాగాని- అంట్లకొచ్చింది టే నీకు తొందర?-"

"అమ్మగో రింకా తొంగుంటే ఏలా తుడ మంటారు?"

"భాగీరథీగంగ గోవిందా రామ-

చూడూ, అమ్మో, ఆవు దగ్గర పేడాకసువు దీసి ఆ దూడని ఇసుంట దూరంగా కట్టెయ్యి- చిక్కుడు తీగలు మేస్తున్నాది...-"

అని, తులసెమ్మపాటతో దాసిదానికి చీవాట్లు జోడించి విసరుచున్నది-వంటలక్క.

రంగనాయిక ఎందునకో మేడమీఁదికి వెళ్లినది.

"ఎక్కడ జాటిపోయిందో!"- అని అస్పష్టముగా నను చున్నాఁడు రామచంద్రుఁడు.

రంగనాయిక మంచముం దరిసి-

"అనయ్యా, కలవరిస్తున్నావట్రా ?- లే !- ప్రొద్దు పొడుస్తున్నది."

"............"

"లేరా" అని తట్టి లేపినది.

రామచంద్రుడు కనులు తెఱచినాడు.

"కలవరించావా ?"

కలవరించానటే?- ఏ మని?- కలలో ఉండగానే లేపే శావ్."- అన్నాడు రామచంద్రుడు.

"కవీశ్వర్లకి కలలకేం తక్కువ?- మేలుకున్నా కలలే నిద్దర్లోనూ కలలే. నాకేమిటో ఒక్కకలా జ్ఞాపకముండదు. కొందఱే కలలు కథల్లాచెబుతుంటారు."

"కథలే కల లౌతుంటాయి; కలలే కథ లౌతుంటాయి."

"పోనీలేద్దూ మాట మాట్లాడితే కవిత్వమేనా ?- ఏమిటా కల ?"

"మొన్నను తెచ్చాను గోల్డుచెయిన్ రిస్టువాచీ !- అది ఎక్కడికో వెళ్ళి వస్తుంటే జాఱిపడ్డట్టూ దాన్ని వెదకుతూ ఉన్నట్టూ"—

"దొరికిందా ఇంతకూను ?"

"వెదకడంలో ఉండగానే లేవగొట్టావుగా!"

"ఔను గానీ- కలలు కొన్ని జరుగుత వంటారు- నిజమే నంటావా? అమ్మకి కలలు జరుగుత వనే నమ్మకమ్."

"ఆరోగ్యవంతుడికీ శాంతుడికీ కలలురానే రా వనీ ఎప్పు డన్నా అదాటుగా వస్తే దానిఫలితం కనబడుతుం దనీ,

అంటారు. పరున్నది మొదలు నిద్రంతా కలలతోనే గడిపే వాళ్ళకి ఎన్నికల లొస్తేనేం?"

"లే ఇంకా పరున్నావేం?- రాత్రి సోమసుందరం యేమన్నాఁడు? నే నన్నంత నిజమైందా?"

"ఈ వాళ ఆ సత్యనారాయణశాస్త్రి రానీ చెబుతాను."

"ఇల్లా ఎన్ని కొంప ల్దీశాడో పీడిదుంపదెగా!"

"ఎంతో పెద్దమనిషిలా కనబడ్డాడే వీడి బొడ్డుపొక్కా!

"దొంగ తొత్తుకొడుకు లందరూ ఆలాగా కనబడుతుంటారు.- లే వెళదామ్ క్రిందికి."

ఇరువురు క్రిందికి దిగివచ్చినారు. కల్యములైనవి.

"భాగీరథీగంగ గోవిందా రామ—

అని పాడుచుండిన వంటలక్క రామచంద్రునిఁ గాంచి పాట ఆపి సిగ్గు నటించి——

"పూర్వకాలప్పాట లనికామోసు అబ్బాయిగారు నవ్వుతున్నారు.- ఏమండోయ్ రంగనాయకమ్మగారూ, రోజూ ఇడ్డెన్లేనా అని కోప్పడతా రని ఈవాళ పెసరట్టు వేస్తున్నాను..."అన్నది.

"మంచిపం జేశారు. అన్నయకి చెన్నాపట్నంలో పెసరట్టు దొరకదు. మొగంవాచి వచ్చుంటాఁడు.—" అన్నది

రంగనాయిక రామచంద్రుని మొగముజూచి నవ్వుచు. దిరుక్కలం బరికించుచు రెండు పెసరట్లు తిని, రంగనాయిక చల్లార్చి ఇచ్చిన కాఫీ పుచ్చుకొని లేచి తలవంచుకొని ఓరచూపులతో ముంగురులం దడవికొనుచు దిన్నఁగా మేడమీఁదికి వెళ్ళినాఁడు రామచంద్రుఁడు.

"ఇదేమిటమ్మా ఈవిడ నిద్దర్లేవనేలేదా!— ఇంతసేపు పరుండేదికాదే!"— అనుచు రంగనాయిక లేచి గదిలోనికిఁ బోయి మడతమంచము మీఁద ఎఱ్ఱబుర్నీసు కప్పుకొని పరున్న కృష్ణను చలిచినది. మనిషికాదు— చూడఁగా తలగడనిలువున నున్నది. వేళాకోళానికి ఎక్కడనోదాఁగి ఇట్లు ఉడికించుచున్న దని రోషముతో ఇంటిలో నాలుగు మూలలు వెదకినది—కానఁబడదు. బీర్వామాటున?—లేదు. ఉగ్రాణపుగదిలో?— ఊహూఁ. దక్షిణపువైపువసారాదొడ్డిలోని జాజిపొద చాటున?-అగపడదు. ఎక్కడికిఁ బోయిన దని ఆలోచన. ఎన్నఁడు బయటిగుమ్మము మొగము చూడదే యని సమాధానము. క్రొత్తయూరు-పరిచితులులేరు- మ ఱెక్కడి కేఁగునని ప్రశ్న. ఉత్తరము తోఁపదు. పూర్వపరసందర్భములు ముఖాబిలాకు వచ్చినవి. రాత్రి తాను, రామచంద్రుఁడును మాటలాడు నపుడు వినియుండునా యని సంశయము- ఊఁడు నేమో యని శంక. రాత్రి మేడదిగివచ్చినది మొదలు తనతో యథాపూర్వముగ అరమఱికలులేక మాటాడెనా యని సందేహము-

జ్ఞప్తిలేదు. లోనియురియాటరేగి ఓర్పును తూలఁగొట్టుచున్నది. వంటలక్క నడిగినది. ఉదయమునుండి చూడలే దని ఆమె జవాబు. వెదకవలయుస్థలములు?— ఏవియో ఊహ కందవు. మఱి దానిసామాను?— ఐరన్ సేఫ్ ప్రక్కన పెట్టినది పెట్టిన ట్లున్నది ట్రంకు. తాళముచెవి దానికే యున్నది. పెట్టెపైఁ బుస్తక మొకటియున్నది-అది యామె చదువు చుండిన శాకుంతల నాటకము. నిన్న ఆమెకట్టినది సిల్కుచీరయేగదా?- ఔను అది దండెము మీఁదనే యున్నది. జాకెట్టు?— అదియు దానిప్రక్కనే వ్రేలుచున్నది. పెట్టెలోని వస్తువులు?—అన్నియు మట్టసముగనే యున్నవి. ఒక్కొక్కటిగాఁ దీసినది. ఆమె కాలనున్నపట్టెగొలుసుకనఁబడినది. దుద్దులు, చేతిగాజులు, గడి యారముగొలుసు— డబ్బిలో నున్నవి. బయటనుండిన ఆమె చీరలు అవికెలు?— అన్నియు నెక్కడి వక్కడ నున్నవి. రంగనాయికగుండె లవిసినవి. దుఃఖావేశము ఉత్పాతలూఁచి నది. ముందువెనుకలు తోఁపవు. కంఠమునుండి ధ్వని వెలు వడదు. నట్టేటి మునకలైనది. కాళ్లాడవు. కంపించుచున్నది కాయము. ఈకళవళపాటున శరీరము నెట్లో మేడమీఁదికిఁ జేర్చినది. అచట రామచంద్రుఁడు ఎడమవ్రేళ్ళతో మీస ములను స్పృశించుచు పద్యములఁ దిద్దికొనుచున్నాఁడు.

"రాముఁడూ,"— అని కన్నీరువదలినది రంగనాయిక.

"ఏమిటే అమ్మాయ్!"—అని సమీపించినాఁడు రామచంద్రుఁడు. రాల్పడిన మెలుఁగుతో: "కృష్ణ కనఁబడదురా!" అను నక్షరములను బలవంతముగ బయట వేసినది రంగనాయిక. రామచంద్రుఁడు వెఱ్ఱిచూపులఁజూచుచు నిలుచున్నాఁడు. ఆ నిర్విణ్ణతనుండి ఆ నిశ్శబ్దతనుండి యుద్గమించుచున్న భావ వీచికల వినిపింపఁగల వక్తయేఁడీ? ఆ యన్న సెల్లెండ్ర అశ్రుసంప్లావితలోచనములు గురియుచున్న రసము నెత్తిచూపఁగల ఉపాసితయేఁడీ? ఆ వారిముఖదర్పణమునఁ బ్రతిఫలించుచున్న చిత్తవృత్తిఁ గనిపట్టఁగల ద్రష్టయేఁడి?-ఈ నిశ్చల సమాధి యందు, ఈమౌనయోగమున ఎన్నిగడియలు పరువెత్తినవో వారెఱుఁగరు. రామచంద్రుఁడు కీలూడినబొమ్మ యైనాఁడు. ఉన్నట్టుండి రంగనాయిక క్రిందికిఁ బఱచినది. గదిఁ బ్రవేశించినది. ట్రంకుమీఁది శాకుంతలము విప్పినది. అందు కాకితపు మడు పొకటి చూపడినది. కుతూహలముతో నొక్కమాఱు పాఱజూచినది. మూఁదు హోలులోని కురవడించినది. తరువాతి మార్గము గన్పడదు. స్మృతి వికలమైనది. ఇంటనున్న వారి పేర్లే జ్ఞప్తిలోలేవు. బాష్పావరుద్ధమై గళస్వనము దూషితమైనది. ఎట్టెదుటనున్న వంటలక్కనుగాంచి సప్రయత్నముగ-

"వాణ్ణి"—అని ఆలోచించినది— "అన్నయ్యని" అని క్షణ మాగినది— "రమ్మన మనండి"— అన్నది.

వంటలక్క: "అబ్బాయిగారూ, చెల్లాయిగారు ర మ్మంటూన్నారు"—అని పిలిచినది. రామచంద్రుఁడు మాఱ్వలుకక ఏటి కెదు రీదినట్లు, అగాధకూపమున దిగినట్లు క్రిందికి రాఁగలిగినాఁడు.

జట్కా వచ్చి ఇంటిముందు నిలచినది. బండివాఁడు పక్కచుట్టయు పోర్టుమాంటోయును దెచ్చి గుమాస్తాదస్కు కడఁ బెట్టినాఁడు. రామరావుపంతులు లోనికి తలగోకికొనుచు వచ్చి, సరాసరి గదిలోని కరిగినాఁడు. నివ్వెఱతో నిలచియున్న రంగనాయికా—రామచంద్రులను జూచినాఁడు- కాని ఏయూహకు గారణము గలుగలేదు. ఉడుపులు విడిచి దొడ్డిలోనికి వెళ్ళినాఁడు.

కాఫీ పుచ్చుకొని సావడిలోనికివచ్చుచు ఆ నిర్విణ్ణమూర్తుల నిరువురను జూచి—

"ఏమి టాలా నిలబడ్డారు?"— అన్నాఁడు.

"రాండి"—అని రంగనాయిక తిన్నగా పారిజాతపు మొక్కకడకుఁబోయి చెట్టుక్రింది తిన్నెమీఁద చతికిలఁబడ్డది. తలగోకికొనుచు రామరావు, అతనితో ఎడమచేతివ్రేళ్ళతో ముంగురులం దడవికొనుచు రామచంద్రుఁడును వెళ్ళినారు-

రామచంద్రుఁడు అతిసమీపముననున్న తులసికట్టమీఁద గొంతుకూర్చుండి నేలమీఁద గీతలు గీయుచున్నాడు- ఎవ్వ రేదియు మాటాడుకొనరు-

"మీ రిద్దఱూ ఏదేనా తగాదా పడ్డారా ఏమిటి? ఈ యవతారా లేమిటి ! దివాళాతీసినట్లున్నారు?" —అన్నాఁడు రామరావు.

రంగనాయిక కన్నీరు తుడుచుకొనుచు కాకితము చేతి కిచ్చినది. రామరావు మొదలు ఒకటి రెండు పంక్తులు తనలోఁ జదివికొని చివరభాగము జూచి—తలగోకికొనుచు—

"ఏమిటీ కృష్ణవేణమ్మ స్వయంగా వ్రాసిందే! అక్షరాలు ముత్యాలకోవలా ఉన్నాయి! తెలుఁగు బాగా చదివింది లా ఉంది! సంస్కృతంకూడా వచ్చా! నే నెఱుఁగనుసుమీ!"—అను చుండఁగా రంగనాయిక గద్గదికముగాఁ బైటచెఱఁగుతో గను లద్దికొనుచు—

"చదవండి బిగ్గరగాను"—అన్నది.

రామరా విట్లు చదువఁ దొడఁగెను:

"రాత్రి మేడమీఁద జరిగిన సంభాషణము సమగ్రముగ వింటిని; ఉమ్మలించితిని; వెఱ్ఱినైతిని; నిందకుఁ గారణము భూతమైనవ్యక్తిని నోనాడితిని— విధిని దూఱితిని. నిశీధము

వఱకు నా పడినఖేదము హృదయ మెఱుఁగును. క్రమ్మరించిన కన్నీరిధారలు కను లెఱుఁగును. వివశాత్మనైన నన్ను నా మస్తాపము మేడమీఁది కీడ్చికొనిపోయినది. శయ్యాగతుఁడై సుఖనిద్రనున్న నాదేవుని నిన్ను గాంచి కనులు భాగ్యవంతము లైనవి. ధ్యానించి మనసు కృతార్థమైనది. నమస్కరించి కర యుగ్మము పభాజనమైనది. వరించి జన్మము ధన్యమైనది. గోడ నున్న పటమునందలి నీ రూపమును ముచ్చట దీఱ ముద్దాడి తిని. అంతట తీవ్రమైన ఆవేదనము దిగ లాగినది. దొడ్డివసా రాలోఁ జేర్చినది. దీపము తోడైనది. హృదయము చిందరవంద రలైనది. ఏమి వ్రాయుటకుఁ దోఁచువడదు. ఈ విఘాతమునకుఁ గారణమేది యని ప్రశ్న బొడమినది. 'ప్రాప్తవ్య'మని అంత రాత్మ బోధించినది. నిమిషమునకుఁ బూర్వము నాపడిన పరి తాప మంతయుఁ 'బామరత్వ' మని తోఁచినది. మనసునకుఁ స్వాస్థ్యము కుదిరినది. ధైర్యము తలసూపినది. దారి కనఁబడినది.

ఇఁక నా హృదయమును నివేదింతును: వలపునకు వ్యాజము తెలియదు; హేతువు కనఁబడదు; కారణము లేదు; కేవలము నైసర్గికము— 'భావస్థిరాణి జననాంతర సౌహృ దాని' అనుటచే కారణ మేర్పడుచున్నది. అకారణ మయిన దానికిఁ గారణముఁ గల్పింపనా? అనిర్వాచ్యము వాచ్య

మగుట ఎట్లు? కావున దానిని అనవద్య మందును. కారణ రహితమైనది ప్రకృతి— స్వభావము. కారణముగలనాఁడు కృత్రిమ మగును. దానితో హేతువు—వ్యాజము పొందు వడును. శిశువుచిఱునగవునకుఁ గారణ మేదేని చెప్పఁగలదా?

ఇట్లనుటచే 'అవ్యాజప్రేమ సిద్ధాంతమునకా ఇంత తర్కము వినియోగించినది'!- అనిలాఘవము చేయుదువేమో!

మన ప్రణయకిసలయము కారణము నాశ్రయించి కృత్రిమదోహదక్రియాభాజనమై ముదిరి కాయగ్రమ్మి పండి ఎండి రాలి పోవకమునుపే ఇట్లు ఘటించుట సమ్మోదావహము. సుఖము: బంగారు సంకెల; దుఃఖము: ఇనుప బేడి; రెండును ప్రకృతి నను భోగించుటకు నిర్బంధములే - నిరోధకములే. స్తుతికి సంతసించిన మానసము నిందకు సంతసింపదా? మన ఎడబాటుననే ఈ మనప్రణయము నిత్యపల్లవిత మగునని నమ్మెదను. పల్లవమునకు భావి దశలు గలవు; ఫలమునకదియే చరమదశ.—

ఇది చదివి 'వేదాంత మొలుకఁ బోసినదా!' అని పరిహసింతువు కాఁబోలు!

నా యాత్మ నిను సర్వవిధముల ననుభవించినది. భౌతిక విఘటనమునకు వగ పేల? ఈ నా యవతారమున కింతటితో సమాప్తి. భావిగతి దైవాధీనము.——

'ఈ సాహస మంతయు బెదరింపా!' అని వెగటుగఁ దలంతువు కాంబోలు!

ఇక నొక్కమాట——

సంశయ మున్న చోట ప్రేమము నిలువదు. ప్రేమ మున్నచోట సంశయము జేరదు. దీనిని జ్ఞప్తియందుంచుకొమ్ము. ప్రియమైన కన్యను వరింపుము; మనసిచ్చి మన్నింపుము. జీవయాత్ర సుగమముగ సాగింపుము. నన్నుఁ గూర్చి నేఁడు నీ వినిన కింవదంతి యందలి యాథార్థ్య మెన్నటికేని వెలికి రాకపోవదు. అపుడు, నను దలంచి విడుచు నీయశ్రుకణ మొక్కటి చాలును—అది నాకు నివాపోదకము.

మంగళవారమునాఁడు రైలునుంచి వచ్చి గుమ్మమున బండిదిగి మేడముంగిటనుండిన నను జూచిన చూపులును, గురువారము సాయంకాలము సికారుతలలుచు మొగము మలఁచి చూచిన చూపులును నా కెన్నేని మనోహర వృత్తముల జెప్పుచున్నవి. అవి నా యాత్మయందు భద్రముగ నున్నవి. నీ గీతికలు నీ గేయములు నాలో నైక్యమైనవి. నాకు గావలయునది లేదు- నీకు దెలియదగినది లేదు.

చరమ ప్రణామములఁ బరిగ్రహింపుము- సెలవు.

—కృష్ణవేణి."

... ...

అనుచు, రామరావు దుఃఖాశ్రువులతోఁ జదువలేక చదివినాఁడు. ప్రకృతి సర్వము ప్రళయగర్భమునఁ జొచ్చుచున్నట్లు దోఁచినది- స్తంభీభూతమైనది. ప్రభాతభానుఁడు ఈ స్థలకమును తొంగిచూచుచున్నాఁడు.

... ...

మధ్యాహ్నము మీరినది. రామచంద్రుఁడు అంతర్ధానమైనాఁడు. వెదకిరి——ఏఁడీ? ... ...

౧౩. ప్రకరణము.

బెంగుళూరు "సామాజిక కైంకర్యసమితి" ("Social Service League") అంకురార్పణోత్సవము విభవసంవత్సర కార్తిక శుక్లద్వాదశి జరుప నిశ్చితమైనది—ఎల్లుండియే. తదర్థము ఆహ్వానసంఘమువారు సమస్తసన్నాహములు మొదలిడిరి. పెద్దపెద్దలకు ఆహ్వానములు పంపిరి. మహీశూరుసంస్థానమునందలి ఉన్నతోద్యోగులు ఆహ్వానముల నందికొని సకాలమునకుఁ జేరవత్తు మని ప్రోత్సాహకరముగ కార్యద్రష్టకుఁ దెలిపిరి. పను లన్నియు నిమిషములమీఁద జరుగుచున్నవి. కార్యగమనము కాలగమనముతోఁ బందెము వేసి పరువిడుచున్నది. సభాభవనము-శ్రీనివాసమందిరము. మండిరాలంకారములు సాగినవి. శంకరునితో చార్వాకుఁడు, రామానుజునితో రామమోహనుఁడు, మహమ్మదుతో మధ్వాచార్యుఁడు, బుద్ధునితో విద్యారణ్యుఁడు, చైతన్యునితో జీసను, జోరాస్టరుతో నానకు, బసవనితో వల్లభాచార్యుఁడు, నందనారుతో నారాయణతీర్థులు, నామదేవుతో నాగూరు మీరాసాహేబు, వీరబ్రహ్మముతో వివేకానందుఁడు, తిరుప్పాణితో తిలకు, మహామదాలీతో మహాత్ముఁడు (గాంధి)—ఇట్లు కులభేదములు మతవివక్షలు దేశకాలావధులు పాటింపక మతప్రవక్తలపటములను భక్తులపటములను సామాజిక-దేశ

హితైకదీక్షాపరతంత్రుల పటములను గోడ కంతటఁ గట్టిరి. ఎటఁ జూచిన ధర్మప్రబోధకసూక్తులు చిత్రితము లైనవి.

అతిథులకు అభ్యాగతులకు వసతు లేర్పఱుపఁ బడినవి. వంటవార్పులకు వలయు పాత్రసామాను సువారపుగది చేరినది. భోజ్యవస్తుసామగ్రి ఉగ్రాణపుగది నిండినది.

సభాదినము తెల్లవాఱుజామునుండి సమితిసభ్యులెల్లరు తమతమవిధుల నిర్వర్తింప సమకట్టిరి. ఉదయము ఆఱున్నర గంట లగునంతకు రైల్వేస్టేషనునకు మోటారుకార్లు బ్రుహాములు కోచులు ఫీటనులు బఱవఁజొచ్చెను. అతిథులను సంభావించుటకు, వసతులను జేర్చుటకును ఐచ్ఛికకింకరులు యువకులు సైకిళ్ళమీఁద వాయువేగమునఁ బరుగువాఱుచున్నారు. ౭ గంటలకు మదరాసునుండి మెయిలు వచ్చినది. సమితిసభ్యులును ఐచ్ఛికకింకరులును ట్రెయినుపొడవున అతిథులకై వెదకుచు ఆతురతతోఁ బర్వెడుచున్నారు- రెండవతరగతిపెట్టెలో నాఁటిసభ కధ్యక్షుఁడుగా నంగీకరించిన ఆస్థానభూషణ శ్రీధర చౌడప్పగారు డెబ్బదియేండ్లవృద్ధు కనఁబడినారు. ఆయనను పుష్పమాలాలంకృతునిఁజేసి మెల్లఁగా మోటారులో బస చేర్చినారు. ఇంటర్ డబ్బానుండి కొంద ఱతిథులు దిగినారు. వారును సముచితరీతిని సంభావితులై విడిదలకుఁ బంపఁబడిరి. ౭౪ అగునప్పటికి గుంతకల్లుట్రెయిను వచ్చినది. ఐచ్ఛికకింకరులు రివ్వున ఆబండివద్ద వ్రాలిరి. అతిథులకొఱకు వెదకిరి.

ఉత్తరహిందూస్థానము పెద్దమనిసి దిగినాఁడు. స్వచ్ఛమైన కదరులాల్చీతో టోపితో నున్నాఁడు. సమ్మానసంఘసభ్యులును ఇద్ద ఱటకుఁ జేరిరి. ఆదిగినపెద్దమనిసి నలువదియేండ్ల వాఁడు. సమితియుత్సవసందర్భమున నుపన్యసింపవచ్చిన రామచంద్రజీగా రితఁడేనా యని శంకించిరి. పేరు అడుగఁ గూడదు. ఫలానావారు మీరా అని యడుగుటయు మర్యాద కాదు. ఆతనివద్ద: చేతిచిన్నట్రంకు- పక్కచుట్ట- కాశీలోటా మాత్రమున్నవి. సమితివారు శకించుచుండు నంతలో వకీలు రఘునాథశాస్త్రి వడివడిగ అచ్చోటికి వచ్చి బండి దిగిన యావ్యక్తినిఁ గాంచి అపూర్వపరిచితదృష్టిని బఱపినాఁడు.

"ఏమి, శాస్త్రీ, మఱచినావా?" అని యావ్యక్తి చిఱునగవుతో ననెను. శాస్త్రికనులలోఁ పూర్వస్మృతి ఇంచుక స్ఫురించినది. వెంటనే యాతఁడు—

"క్షమింపుము. నీచిఱునవ్వు నినుఁ దెలిపినది." అనుచు చేతిట్రంకు అందుకొన్నాఁడు. ఐచ్ఛికకింకరులు మూగి తల కొకసామాను దొరకపుచ్చుకొని రఘునాథశాస్త్రి మోటారు జేర్చిరి. అట నున్నసమితిసభ్యులు సమర్యాదముగ ఆయతిథి కంఠసీమఁ బూలమాల నలంకరించిరి. శాస్త్రియు, అతని మిత్త్రుఁడు—క్రొత్తవ్యక్తియు మెల్లన నడచి ప్లాట్‌ఫారమున కావల నున్న మోటారులోఁ గూర్చుండి వెళ్ళిరి.

౧౪. ప్రకరణము.

ఉదయము సమితిసభ్యబృందము గ్రామసంకీర్తనము చేసెను. సాయంకాలము ౫ గంట లగునప్పటికి సభామందిర మంతయు స్త్రీపురుషసమాకీర్ణమైనది. ఆచారము ననుసరించి యాహ్వాన సంఘాధ్యక్షుండు సమితినియతులను, ఉద్దేశ్యములను, తత్సంస్థాపనావశ్యకమును సమయోచితముగ సంగ్రహముగ సభాసదులకు శ్రుతపఱిచెను. అనంతరము ఆస్థానభూషణ చౌడప్పగారు అగ్రాసనాధిపత్యము వహించిరి. ఆయన యుపక్రమించుచు నిట్లు చెప్పెను:—

"ధనికు నెవ్వని నేని ఈపదవికి నియోగించియుండిన ధనము లభించి యుండెడిది. ఉన్నతోద్యోగిని వరించియుండిన సంస్థానసాహాయ్యము ప్రాప్తించి యుండెడిది. పండితునిఁ గోరి యుండిన బహువిషయములు వివృతములై యుండెడివి. అట్టి వానిలో నేయోగ్యతయు లేని యసమర్థుని నన్ను నియోగించితిరి. మీయాదరాతిశయమున ధన్యుఁడను. ఈసమితి నాయాడిగము నంగీకరించు నేని కృతార్థుఁడ నగుదును."

అని కార్యక్రమపట్టికఁ దిలకించి—

'మహీశూరుమహిళాసేవాసదనము' నుండివచ్చిన సోదరీమణుల గానము— ఇది మొదటివిషయము." అని చదివెను.

సేవాసదనపాలకురాలు వీణెయు, నొకకోమలి ఫిడీలు, ఇంక నొకసుదతి వేణువు, మఱియొకసుందరి హార్మోనియము శ్రుతిమేళవించి హంసధ్వనివర్ణము మొదలిడినారు.

"ఆకావిచీరెకట్టుకొన్నామె ఎవరమ్మా?" అని సభలోని మహిళయొకతె ప్రక్కనున్న నారీమణి నడిగినది.

"ఆవీణె వాయిస్తూవుండే ఆమేనా? ఎవరో ఆశ్రమవాసినివలె కనఁబడుతున్నది. మైసూరు సేవాసదనమున పని చేస్తున్న దని, మంచి శీలవంతురా లని చాలా మెచ్చుకుంటారు- ఈమే కాంబోలునమ్మా!" అని యానారీమణి బదులుచెప్పెను.

"మనసు పరిపక్వమైతేసరి అన్నిత్యాగాలు అదే తెస్తుంది" అని నడిప్రాయపు ముత్తైదువ యొకర్తు అన్నది.

"మనం చేయకపోయినా చేసేవాళ్ళనిచూచి సంతోషించినా కొంతపుణ్యమేనమ్మా"- అన్నది ఇంక నొకపూర్వ సువాసిని-తొలఁగిన ముసుగు తలమీఁదికి సవరించుకొనుచు.

"వా రక్కడహాయిగా సంగీతం పాడుతుంటే ఇక్కడ మీరు గుసగుసలు రొసరొసలూ ప్రారంభించినారే మమ్మా!" అని తదేకధ్యానముగా ఆస్థతో ఆపాటవినే నవయువతి ఈసడించినది. యువతి యొకతె కంజీరామీఁద నానారీతుల లయగతులను జూపి సదస్యమును చెవులుబట్టి యాడించినది. రెండుకీర్తన లగునంతకు అరగంటయైనది. సభ్యులు చిత్రప్రతిమ

లైనారు. తదుపరి అధ్యక్షుఁడు, "విశ్వకైంకర్యము" నుగూర్చి, నాగపురమునుండి యాహూతులైన శ్రీరామచంద్రజీగారు ప్రసగింతు రని తెలుపుచు ఆతని విద్యావినయసంపదలఁగూర్చి, చిత్తసంస్కృతినిఁగూర్చి, వైరాగ్యమార్గమునుగూర్చి, ప్రకృత మాయన నాగపురమునందలి అనాథశిశుశరణాలయమునకుఁ జేయుచున్న సేవనుగూర్చి ప్రశంసించి, సభ కాతనిఁ బరిచితుఁ గావించెను. రామచంద్రజీ సభాసదుల కరతాళధ్వనులు మిన్ను ముట్టుచుండ నుపన్యాసరంగమునకు నడచెను. ఆతని యానిరాడంబరవేషము, ఆవినయవినమ్రభావము, ఆదృక్కులలోని శాంతత సభ్యలోకము నాకర్షించినవి.

రామచంద్రజీ— భూతసేవాధర్మములను గుఱించి, భ్రూణహత్యాదిమహాఘోరముల నరికట్టఁదగు విధానములను గుఱించి, మానవసహజములగు భ్రమ ప్రమాదములకులోనై సంఘక్రూరతకు ఎరయై, చ్యుతలై జీవనమును దుఃఖభాజన మొనరించుకొను తోడబుట్టువులఁ గనికరమున నాదరించి సంస్కరించి సంఘసేవకై వినియోగింపవలయు నావశ్యకముం గురించి, ప్రకృతిసిద్ధ మగుప్రేమము ననుష్ఠించి యనుసంధించుటకన్నఁ బరమార్థసాధన మొందులేమింగుఱించి, అనేక దృష్టాంతములతో గీతాశాస్త్రపురాణేతిహాసములందలి ప్రమాణములతో నుపన్యసింపఁ దొడఁగెను. సభాసదులహృదయములలోఁ మొలకలెత్తినయావేశము వారిముఖములయందు

ద్యోతకము లగుచుండెను. కరఁగినహృదయము కనులనుండి కరుణరస మోడ్చినది. మహిశూరమహిళాసేవాసదనపాలకు రాలి కనులనుండి యనూనవృత్తి యొకటి దీపించెను. ఉపన్యాసమధ్యమున రామచంద్రజీ ఆపాలికముఖము రెండు మూఁడు తడవలు గాంచెను. అతనిదృష్టిలోఁ కరుణముతోఁ గౌతూహలము వియ్య మందినట్లు గనఁబడెను.

రామచంద్రజీప్రసంగము సమస్తసభ్యజనసంస్తుత్యమైనది— ముగిసినది— వక్త పీఠ మలంకరించినాఁడు. తరువాత ప్రసంగించినవక్తల ఇరువురలో నొకఁడు హాస్య మెక్కుడుగాఁ గలిపి నవ్వులతోఁ గడపినాఁడు. మఱియొకఁడు ఛాందస మార్గమున విసువు పుట్టించినాఁడు.

అధ్యక్షుఁడు, ఈసమితిప్రశస్తి నగ్గించుచు ధనికులు ధనమును, సేవాపరాయణులు జీవధనములను బ్రసాదించి ఈసమితిని లోకోపకారార్థము వినియోగింపవలయునని ప్రార్థించెను. మహిశూరమహిళాసేవాసదనము చేయుచున్న నిర్వ్యాజసేవనుగూర్చి కొండాడెను. పదంపడి రామచంద్రజీ సాధుశీలతకుఁ దగియున్న ఆతని వ్యాఖ్యానమునందలి సద్విషయములను, అతనిచిత్తవృత్తినిఁ బ్రకటించు ప్రసన్నవక్తృత్వమును ఆతనిసంస్కారమును త్యాగమును తలఁచు వినుతించుచు నుపసంహరించెను. శ్రమ యనక ఈయుంకురార్పణోత్సవమును నిర్వహించినందులకు అధ్యక్షునకును, వక్తలకును సమితి పక్షమున కార్యద్రష్ట వందనము లర్పించెను. జయజయని నాదములతో సభసమాప్త మయ్యెను.

౧౫. ప్రకరణము.

మఱుదిన ముదయమున కల్యములు దీర్చికొని శాస్త్రియు రామచంద్రజీయును మేడమీఁదిగదిలో చెరియొకకుర్చీ మీఁద గూర్చుండిరి. వంటవాఁడు శాస్త్రి కొఱకగిన్నెడుకాఫీయును రామచంద్రజీ కొఱకగిన్నెడుపాలును దెచ్చి వారి యెదుటనున్న చిన్నబల్లమీఁద నుంచి పోయెను. శాస్త్రి కాఫీ పుచ్చుకొనుచు నిట్లనెను:

"నీ లో నీసంస్కారవాసన బి. ఏ. లో చదువుతూ వున్నప్పటినుంచే కనబడుతూ వచ్చింది. ఆవాసన పూర్తిగా పరిపాకం చెందింది. ఆనాటి నీసౌందర్యానికి ఇప్పటి నీశాంతత భూషణమైంది. రాత్రి నీవు చెప్పినకథలు కలలలాగున నున్నవి. ఇదంతయు జన్మవాసనాలబ్ధమేసుమీ! అందుకు మెఱుఁగు బెట్టినట్లు భాగ్యవశాన సాంగత్యమూ అట్టిదే ఘటించింది. చూస్తే విధివిధానంతప్ప మఱేమీ కనఁబడదు."

అనుచుండఁగా—"పార్టీలు వచ్చి కాచి వున్నారు" అని గుమాస్తా వచ్చి తెలిపెను.

శాస్త్రి—"తెల్లవారింది- ఇఁక ప్రపంచనటన- ఈ వకీలువృత్తిమీఁద నాకు రోతపుడుతూ వున్నది. కాని నిజమైన రోతమాత్రం కాదు- అంతలో రక్తీ అంతలో విరక్తి" అనుచుండగ ఇంటిబంట్రోతు ఒకకార్డును పట్టుకొని వచ్చి అందించినాఁడు- శాస్త్రి దాని నందికొని చూచి—

"ఓహో! రమ్మను" అని రామచంద్రజీతో—నిన్న వీణ వాయించినామె- మైసూరు మహిళాసేవాసదనానికి పాలకురాలు-పవిత్రజీవి-సంస్కృతాంధ్రములు చక్కఁగా వ్యాసంగం చేసింది- విశింతు వట!"—

అనుచుండునంతలో పాలకురాలు గదిఁ బ్రవేశించినది-నమస్కారము చేసినది- శాస్త్రి కూర్చుండ మని కుర్చీ చూపినాఁడు. పంజరబద్ధమైన చిలుక బయల్పడి పక్షములు విదిర్చి పై కెగయు నట్లు ఒక్క దూకు దూకిన తనచిత్తమును నెమ్మదిగఁ జేరదీసికొనిన దాయమ- అంత సహజనిజవినయశీలమునఁ గ్రింద తివాచిమీఁదఁ గూర్చుండి నేలఁ జూచుచు నిట్టూర్పు నిగిడ్చినది. అనిర్వాచ్య మగు వైకల్పికవృత్తి ఆమెలో నుదయించి ప్రస్తావనమొదలు ఫలశ్రుతివఱకు నటించినది.

రామచంద్రజీ తలవంచి తనలాల్చి గుండీనిఁ జూచుచున్నాఁడు. ఆగుండీ ఏ పురాణకథలు వినిపించుచున్నదో! శాస్త్రి తన యీయువలయు చందా వారము దినములలోఁ బంపుదు నని ఆమెకుఁ దెలిపినాఁడు. ఆమెయు "చిత్తము" అన్నది మధురనిస్వనమున-నతాస్యయై. రామచంద్రజీ మౌన దుర్గద్వారము భేదిల్లినది. కరుణము కనీనికలం దడిపినది; గుండీమీఁదిచూపు చలింపలేదు; ఆతని పెదవుల నుండి గాద్గదికముగా—

"మీ యన్నయ్య క్షేమము తెలియుచున్న దఁటమ్మా?" అనుచు శాస్త్రి విస్మితుఁ డైనాఁడు. పాలకురాలు తనయుద్విగ్నచిత్తము నాఁగిపట్టి సాశ్రులోచనయై నిబ్బరముగా—

"రంగనాయిక క్షేమములునూ తెలియు చున్నవి. నేఁటికి దయగలిగినది చెల్లెలిమీఁద అన్నయ్యగారికి! మా శ్రీవాసదనమును పావనము చేయ ననువుపడునా?" అని స్పందితస్వనముతో నల్లనఁ బలికెను. శాస్త్రి కిది యపూర్వముగాఁ దోఁచినది. ఈ యద్భుతసంవిధానముం గూర్చి వినుటకు శాస్త్రికిఁ గలిగిన కుతూహలము రామచంద్రజీ కనిపట్టి—

"ఒక యూరివారము-బంధుత్వము - నాకు చెల్లెలు."- అని గుండీ చూచుచునే—

"ప్రయాణ మెప్పు డమ్మా?" అనెను.

"మీ యనుకూలము ననుసరించి."

"మీబస?"

"శ్రీనివాస మందిరమే." అని—

ఆమె లేచెను. శాస్త్రి రామచంద్రజీ ఆమె వెంటఁ దరలి క్రిందికి గుమ్మమువఱకుఁ బోయిరి. పరస్పరనమస్కారములతో ఆమె బండిలోఁ గూర్చుండి వీడ్కొనెను.